

SKAS

2019

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND
AIKAKAUSLEHTI | TIDSKRIFT

Uudenkaupungin historiaa luututkimuksen kautta
Puutarha-arkeologiaa yleisön kanssa
Unto Salo in memoriam

SKAS

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND
AIKAKAUSLEHTI | TIDSKRIFT

SKAS-lehti julkaisee keskiajan ja uuden ajan arkeologiaa käsitteleviä tieteellisiä artikkeleita, jotka käyvät läpi Tieteellisten seurain valtuuskunnan hyväksymän vertaisarviointiprosessin. Lisäksi lehti julkaisee erilaisia ajan-kohtaisia katsauksia, tutkimusraportteja, keskustelupuheenvuoroja, kommentteja sekä kirja-arvosteluja, jotka voidaan julkaista ilman vertaisarviointia. Lehti ilmestyy kaksi kertaa vuodessa.

Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto lehden sähköpostiin osoitteeseen skas-lehti@skas.fi viimeiseen aineistojen jättöpäivään mennessä. Vuoden 2019 deadlinet aineistoille ovat 28.2. ja 31.8.2019. Tarkemmat tiedot aineiston toimittamisesta, sekä vertaisarviointiprosessista löytyvät lehden verkkosivuilta osoitteesta: <http://www.skas.fi/skas-lehti/>.

Sähköposti

skas-lehti@skas.fi

Julkaisija

Suomen keskiajan arkeologian seura –
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry.

Päätoimittaja

Dos. Georg Haggren
Parrukuja 9 B 26, 02620 Espoo
Puh. 040-771 5640
georg.haggren@helsinki.fi

Toimittajat

Eva Ahl-Waris (eva.ahlwaris@gmail.com)
Tuuli Heinonen (tuuli.t.heinonen@helsinki.fi)
Tarja Knuutinen (tarja.knuutinen@helsinki.fi)
Juha Ruohonen (jukaru@utu.fi)

Taitto

Maija Holappa (maija.holappa@gmail.com)

Abstraktien kieliasun tarkistus

Stuart Whatley, University of Bristol

Logon suunnittelu

Mikael Nyholm

Kannen kuva

Gamla Uppsala talviasussa. Kuva: Tia Niemelä

SISÄLLYS 2/2019

1 PÄÄKIRJOITUS

Georg Haggren

TUTKIMUS

2 TEURASJÄTETTÄ RANNALLA – UUDENKAUPUNGIN RANNAN KÄYTTÖ- HISTORIAA LUUTUTKIMUKSEN KAUTTA

Auli Bläuer, Jouko Pukkila & Elina Saloranta

AJANKOHTAISTA

17 PENGAR FÖR GEMENE MAN? – DET MEDELTIDA MYNTBRUKET I FINLAND

Frida Ehrnsten

24 THE BYZANTINE BACKGROUND OF SWEDISH LILY STONES AND STAFF CROSS SLABS

Jouko Rätty

38 PUUTARHA-ARKEOLOGIAA YLEISÖN KANSSA

Ilari Aalto & Elina Mattila

42 KRIISEJÄ JA VALOISIA AIKOJA – DIES MEDIAEVALES KONFERENSSI

Tuuli Heinonen

52 PRISBELÖNT ARKEOLOGPAR I VANDA

Eva Ahl-Waris

54 KIRKKOJA, HAUTAKUMPUJA JA OPISKELIJAEIÄMÄÄ UPPSALASSA

Tia Niemelä

ARVOSTELTU

59 YLEISESITYS ÖSTERGÖTLANDIN ELI ITÄGÖÖTANMAAN LINNOISTA

Georg Haggren

61 AIKAMATKALLE LASTEN KANSSA

Marja Ahola, Jussi Ahola & Olli Ahola

UNTO SALO IN MEMORIAM

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

PÄÄKIRJOITUS

UUSI VUOSI JA UUSI LAKI

Vuoden 2020 alku toi mukanaan uuden museolain. Maakuntamuseoista tuli lain myötä alueellisia vastuumuseoita, joita on taidemuseot pois lukien pitkälti yli 20. Lisäksi 17 valtakunnallista vastuumuseota korvaavat yhdessä vanhan erikoismuseojärjestelmän. Arkeologien kannalta merkittäviä tuossa joukossa ovat mm. Lusto, Formu Marimum, Saamelaismuseo Siida, Suomen lasimuseo, Suomen maatalousmuseo Sarka, Tekniikan museo ja Työväen museo Werstas.

Erikoismuseot ovat kukin alallaan tärkeitä, mutta käytännön arkeologian ja kulttuuriympäristön hoidon, suojelun ja tutkimuksen kannalta alueellinen vastuumuseoverkosto tulee täyttämään vanhassa maakuntamuseokentässä olleita isoja aukkoja. Aiemmin monilta alueilta puuttui maakunta-arkeologi eli arkeologisen ammattitaidon ja paikallistuntemuksen yhdistelmä, kun alueellinen vastuu lepäsi Museoviraston aluevalvojien harteilla. Valvova silmä oli kaukana.

Lain vahvistaminen loppuvuodesta merkitsi monelle arkeologille joulua. Uusi laki toi melkoisen muutoksen, kun vastuumuseot eri puolilta maata perustivat kilvan yhteensä kymmenkunta uutta virkaa. Mikä parasta, uusista viroista ei seuraa Museoviraston in-

tendenttien ja muiden arkeologista asiantuntemusta vaativien tehtävien leikkauksia, ei ainakaan ennen seuraavia yt-neuvotteluja.

Nyt koko maa on samalla viivalla ja uutta järjestelmää rakennetaan. Myös valvonnan uskoisi yhtenäistyvän. Aiemmin käytännöt tai muinaismuistolain tulkinnat ovat vaihdelleet luvattoman paljon eri puolilla maata. Vielä viime vuonna samaan aikaan, kun Turussa Kauppatorin aluetta tutkittiin arkeologien voimin, Vanhassa Vaasassa vuoden 1853 kaupunkipalon jälkeen hylättyä toria kaivettiin naapuruston toimesta paksun maakerroksen alta esiin omatoimisesti ilman valvontaa. Jälkimmäinen toki hyvässä tarkoituksessa luoda autenttiseen ympäristöön paikka paikallisille tapahtumille.

Uusi laki ja uudet virat tuovat mukanaan resursseja ja haasteita. Alueellisten arkeologien työkentässä tulee varmasti painottamaan lausuntotyö, mutta toivon mukaan aikaa jää inventoinneille, suunnittelulle ja tutkimuksellekin. Tutkimatta tulee helposti hutkittua. Museovirasto ja vastuumuseot tekevät nyt lujasti töitä lainkirjainten toteuttamiseksi ja toimintamallinen hakemiseksi. Toivoo sopii, että sujuva yhteistyö löytyy myös arkeologian alan yksityisten toimijoiden suuntaan.

TEURASJÄTETTÄ RANNALLA

UUDENKAUPUNGIN RANNAN KÄYTTÖHISTORIAA LUUTUTKIMUKSEN KAUTTA

ABSTRACT

Butchery waste on the beach

In 2018, Arkebuusi osuuskunta conducted archaeological excavations in Uusikaupunki Liljalaaksonkatu 1 on the beach adjacent to 18–19th century town area. The excavations yielded six contexts containing primarily cattle skulls and mandibles as well as one context with more heterogeneous bone material. Closer investigations of the faunal remains revealed that the cattle skulls and mandibles derived largely from adult animals.

The analysis revealed that the middle part of the skull and posterior part of the mandible were the most common part of the cattle skulls recovered. The premaxilla and anterior part of the mandible had been detached with the muzzle. It was also discovered that the skulls and mandibles were split to gain access to tongue and brains and the horn cores were also purposely removed from the skull.

The assemblage probably represents evidence of butchering undertaken by professional slaughterers. It is presumed that they either sold the meat to Uusikaupunki inhabitants or exported it to Stockholm. This study has demonstrated the importance of archaeological investigations in the margins of urban areas, where well preserved and unmixed samples might be found.

Keywords: Uusikaupunki, urban archaeology, zooarchaeology, slaughter waste, cattle

Hakusanat: Uusikaupunki, kaupunkiarkeologia, eläinarkeologia, teurasjäte, nauta

JOHDANTO

Kaupunkiarkeologisilta kohteilta löytyvät eläintenluut ovat peräisin esimerkiksi teurastuksesta, ruhojen käsittelystä, ruokailusta, luu- ja sarvikäsityöstä, nahanparkitsemisesta ja eläimiin liittyvistä rituaaleista. Näistä toiminnoista syntyneiden aineistojen laji- ja anatominen jakauma eli eri luutyyppeiden yleisyys poikkeavat toisistaan, ja näiden erojen tunnistaminen on osa arkeo-

logisen luututkimuksen kysymyksenasettelua.¹ Kaupunkiarkeologisen eläinluuaineiston anatomisen jakauman tulkinta ei ole kuitenkaan yksiselitteistä. Luita on pyritty luokittelemaan esimerkiksi teuras- ja ruokajätteeseen. Teurasjäte edustaa luita, jotka jäävät teurastus- ja ruhonkäsittelypaikalle kun taas ruokajätteeseen kuuluvat luut kerrostuvat sinne, missä eläin käytetään ravinnoksi. Teurasjäte on aikaisemmissa tutkimuksissa usein määritetty päänluiden ja

jalkojen alaosien luiksi.² Tätä määritelmää on kritisoitu liian yksinkertaistavana, sillä lähes kaikki ruhonosat eläimestä on voitu hyödyntää ravinnoksi.³ Lisäksi sarvet voivat liittyä sarviesineiden valmistukseen ja jalkojen alaosien luut nahkojen parkitukseen tai luuesineiden valmistukseen.⁴

Omavaraistaloudessa eläinten kasvatus, teurastus, ruhojen paloittelu, lihan säilöntä ja sen käyttö ruoanvalmistuksessa sekä jopa pienimuotoinen käsityöläisyys tapahtuvat samalla pihalla. Kaikki teuraseläimen luut päätyvät lopulta sekaisin samaan jätekuoppaan, osa heti teurastuksen jälkeen ja osa myöhemmin, ruoanvalmistuksen ja käsityöläisyyden yhteydessä.⁵ Tällaisissa tapauksissa yksittäisen ruhon käsittelyyn liittyvän työvaiheen, kuten lihan käsittelyn ruoanvalmistusta varten, tutkiminen on haasteellista.

Aikaisemmassa tutkimuksessa anatomisen jakauman avulla on tunnistettu luuaineistoja, jotka ovat peräisin erikoistuneesta tai ammattimaisesta lihakaupasta, sarvikäsityöläisyydestä ja nahkuritoiminnasta.⁶ Am-

mattimaisesta teurastustoiminnasta syntyneitä luuaineistoja on kuitenkin tunnistettu ja julkaistu vähän. Tilanne saattaa johtua osittain tutkimuskysymyksistä, jotka suuntautuvat usein laajoihin yleisesityksiin, ei aineistojen tulkittamiseen kontekstin tarkkuudella. Teurasjätteen määrittely ja tunnistaminen on myös haastavaa, sillä kaikki eläimen ruhonosat voitiin periaatteessa hyödyntää ravinnoksi tai käsitöissä.⁷ Tämän vuoksi vain sekoittumattomat ja selkeät aineistot on tulkittavissa varmuudella ammattimaisen teurastuksen tuottamiksi. Tällaisia aineistoja on jatkuvan kerrostumisen ja muokkauksen alaisissa kaupunkikontesteissa vähän. Teurastukseen ja ruhojen käsittelyyn liittyvistä yksityiskohdista sekä eri ruhonosien käyttämisestä ravinnoksi tiedetään siis vähän.

Aikaisemmassa tutkimuksessa teurasjätteenä on tulkittu joitain aineistoja. Roomalaisajan linnoituksen vallihaudasta Exeteristä Britanniasta löydetty teurasjäteaineisto koostuu nautojen kalloista, joista oli poistet-

Kuva 1. Kaivausalueen sijainti sijoitettuna vuoden 1799 karttaan (kopio vuodelta 1806). Charta öfver Sjöstadens Nystad med derunder lydande ägor belägne uti stor furstendömet Finland, Åbo län och Wehmo härad: författad enligt högvederbörlikt förordnande år 1799 af And. Ringbom. Kuva: Kansallisarkisto.

tu sarvet, sekä kämmen- ja jalkapöydänluista.⁸ Pääosin lampaiden kalloja ja alaleukoja sisältävä luuaineisto satama-alueelta Hyvntoivonniemeltä Etelä-Afrikasta on tulkittu 1700-luvun purjelaivojen ruokahuoltoon tarkoitettujen eläinten teurastuspaikaksi.⁹ Ruotsin Jönköpingistä on analysoitu 1600-luvulle ajoittuva, historiallisten lähteiden avulla teurastamoon liitetty luuaineisto, jossa on nautojen kalloja ja raajojen alaosan luita mutta myös lampaiden ja sikojen luita.¹⁰

Kaupunkien laita-alueille kerrostuneet luuaineistot ovat eläinten ruhojen käsittelyn kannalta mielenkiintoisia. Asutuksen reunalle saattoivat keskittyä tilaa vaativat, sotkuiset, haisevat tai yhteiskunnallisesti karsastetut toiminnot, kuten parkitseminen, hevosten teurastus ja niiden ruhojen käsittely sekä luuraaka-aineiden käsittely.¹¹ Teurastamot ovat lisäksi sijainneet usein veden äärellä, sillä ne ovat tarvinneet toiminnassaan paljon vettä.¹² Esimerkiksi Turussa Aurajoen yli kulkevan sillan päässä ja sen päällä sijaitsi lihakauppiaiden puoteja 1700-luvulla.¹³ Lihakauppiaiden jäljiltä kerrostui jätettä todennäköisesti sekä rannalle että jokeen. Pysyvän asutuksen ja jatkuvan toimintaympäristön ulkopuolelle kerrostuvan jätekuopan sisältö on saattaa olla peräisin hyvin lyhytaikaisesta toiminnasta, jopa yksittäisestä tapahtumasta.¹⁴

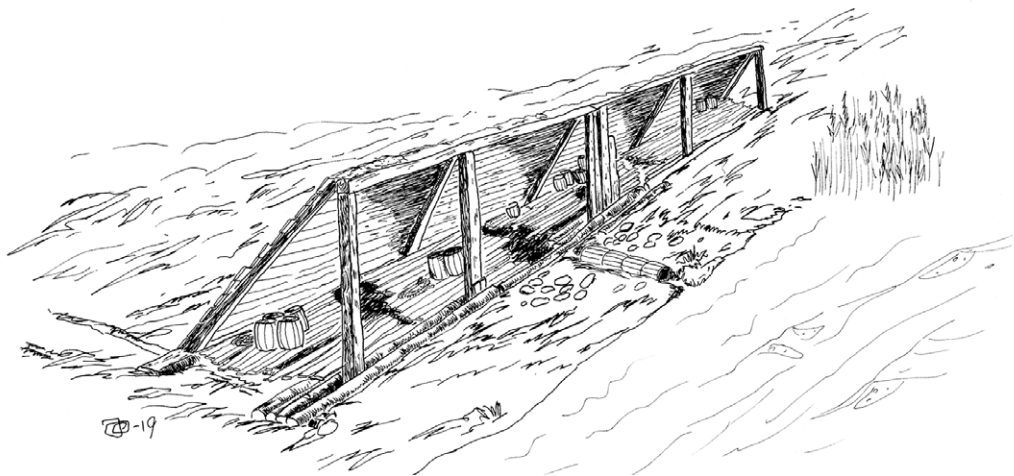
Tässä artikkelissa käsitellään Uudenkaupungin Liljalaaksonkatu 1:ssä kesällä 2018 kaivettua arkeologista aineistoa. Eri-tyinen painopiste on kohteesta löydetystä eläinluuaineistossa, joka on kertynyt 1700- ja 1800-luvulla kaupunkialueen reunalle merenrantaan. Aineiston analyysin avulla tutkittiin teurastustoimintaa sen jättämän luuaineiston kautta kaupungin pihojen ja katujen ulkopuolella yhteismaalla.

KIRJALLISET LÄHTEET JA ARKEOLOGISET HAVAINNOT KAUPUNGINLAHDEN RANNAN KÄYTÖSTÄ

Uudenkaupungin Liljalaaksonkatu 1:n tontilla suoritettiin arkeologiset kaivaukset kesällä 2018 asemakaavamuutoksen ja rakennushankkeen vuoksi.¹⁵ Työn suoritti Arkebuusi osuuskunta. Kohde sijaitsee Uudenkaupungin vanhan asemakaava-alueen (mj. 1000007470) eteläreunassa, vanhan Kaupunginlahden rannassa. (Kuva 1.) Nykyinen Liljalaaksonkatu on vanhalta nimeltään Karjakatu tai Laidunkatu.¹⁶ Vanhojen karttojen perusteella kyseinen ranta-alue on ollut pääosin rakentamatonta vuoden 1846 paloon asti. 1700-luvun lopussa pieni tontti ulottui kaivausalueen luoteiskulmaan.¹⁷ Vuoden 1883 senaatinkartassa tontilla näkyy kolmisiipinen rakennus.¹⁸ Vuosien 1793 ja 1846 kaupunkipalot koskettivat todennäköisesti myös nyt kaivettua aluetta.¹⁹

Kirjallisissa lähteissä on joitain tietoja kaupunginlahdesta ja sen rannan käytöstä. Vuoden 1799 tietoihin pohjautuvassa kartassa näkyy lahden rantaveteen paalujen varaan rakennettuja aittoja, joissa purettiin laivojen lastit sekä säilytettiin tavaroita.²⁰ Rannalla tehtiin myös puutöitä. Kaupunki määräsi asianomaisia porvareita siivoamaan veistotöiden ja sahauksen jälkeen rannalle jääneet lastut vuonna 1766.²¹ Kaupunginlahteen heitetty teurasjätteet, kuolleet kissat, koirat ja kalanperkeet mainitaan vuonna 1831 koleraepidemian uhatessa.²² Varsinaisen kaupunkialueen ulkopuolella sijainnut ranta oli siis kaupunkilaisten käytössä.

Uudenkaupungin Liljalaaksonkadun kaivausalueelta löytyi rakenteiden jäännöksiä, joista vanhimmat ajoittuvat kerrosjärjestyksen perusteella vuoden 1793 paloa edeltävään aikaan. Vanhimpiin rakenteisiin

Kuva 2. Havainnekuva Uudenkaupungin Liljalaaksonkatu 1 viistokattoisesta vajasta. Kuva Jouko Pukkila.

kuului vajan jäännökseksi tulkittava, viistol- la katoksella varustettu hirsikehikko (Kuva 2). Luontaisen saven päälle rakennetun vajan viereen oli tehty hirsitasoa vetistä rantaa pohjustamaan. Vajan edustalta johti peräkkäin asetelluista kimpipytyistä rakennettu salaoja kohti rantaa. Katoksellisen hirsikehikon tuhouduttua mahdollisesti vuoden 1793 tulipalossa sen päälle näyttää rakennetun sekundäärikäyttöisistä hirsistä kehikkoa ja tasoa. Hirsikehikon eteläreunaan oli rakennettu puinen, rannan suuntainen kouru sekä ladottu kiveys. Kiveyksen reunassa oli halkaisijaltaan 0,6 metrin laajuinen alue, jossa oli tulenpidon jälkiä. Hirsirakenne oli tuhoutunut viimeistään vuoden 1846 tulipalossa.

Kartta-aineiston perusteella rakennetut tontit ulottuivat 1700-luvun lopussa kaivausalueen pohjoispuolelle ja luoteiskulmaan. Kaivausalueen koillisosasta löytyi hajonnutta kiviperustusta, joka ajoittuu kerrosjärjestyksen perusteella vuoden 1846 paloa edeltävään aikaan. Perustuksen yhteydestä löytyi mm. palanutta kaakelia, jonka perusteella kyseessä lienee ollut asuinrakennus, joka oli rakennettu 1800-luvun alkupuolella ja tuhoutunut todennäköisesti vuoden 1846 suurpalossa. Alueen luoteis-

kulmasta purettiin ja dokumentoitiin kaivauksen yhteydessä tiilistä holvattu kellari, joka oli rakennettu todennäköisesti jo ennen vuoden 1846 paloa. Kellari sijaitsi keskellä pientä tonttia, jonka vuonna 1793 laaditun kartan mukaan omisti tuolloin merimies **Erik Silander**.²³

Uudenkaupungin kaupunginlahden rannalle oli levitetty useita täyttökerroksia. Ruoppauksia oli tehty kaupunginlahdella jo 1700-luvun lopusta alkaen, mutta havaitut savikerrokset liittyvät todennäköisimmin 1840-luvun alussa tehtyihin suuriin ruoppauksiin.²⁴ Myös vuoden 1846 tulipalon palokerrosta oli ilmeisesti levitelty rannalle täytöksi.

Varsinaisia ajoittavia löytöjä kaupunginlahden rannalla tehdyissä tutkimuksissa saatiin vain muutamia ja nekin tulevat edellä mainituista täyttökerroksista. Löytöjen perusteella ranta on ollut aktiivisen toiminnan piirissä 1700-luvun lopulta 1800-luvulle.²⁵

Löydyt rakenteet ja löydöt kuvastavat rannan käyttöä erilaisiin tilapäisiin työtehtäviin varsinaisen kaupunkiasutuksen liepeillä 1700- ja 1800-luvulla. Kaivauksilla havaitut hirsirakenteet ovat saattaneet liittyä varastointiin. Niiden yhteyteen oli kertynyt

Kuva 3. Sekundaarin täyttökerroksen M050 ja vesikouluun kertyneen maa-aineksen M037/L038 sijainti kaivausalueella. Kuva: J. Pukkila.

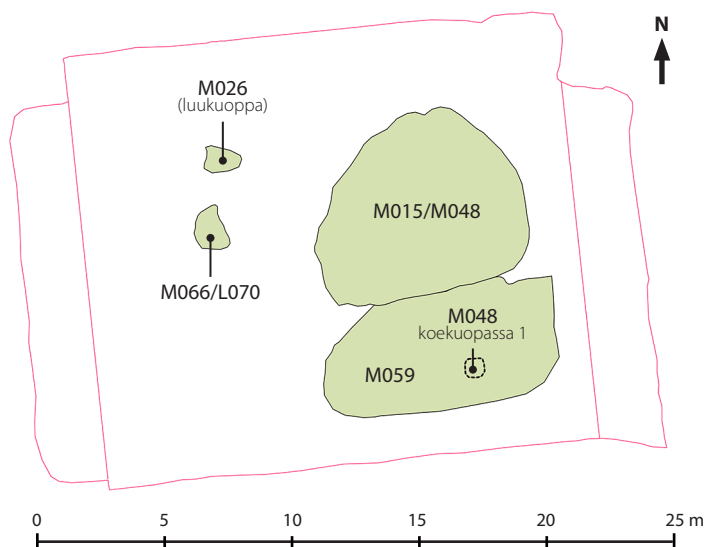
veistojätettä, jonka seassa oli mm. kimpipytyjen sidevanteita, pyttyjen kimpitä ja pohjapaloja, alusten rakentamiseen mahdollisesti liittyneitä kaaripuiden teelmiä sekä puumerkillä varustettu verkonkoho.

Rannan käyttöön liittyvät myös maa-kerroksista löytyneet eläinten luut. Luiden silmämääräisen arvioinnin perusteella kuudessa yksikössä on runsaasti naudan kallon sekä alaleuan palasia. Nämä yksiköt on tulkittu paikalleen kerrostuneiksi ja ne valittiin tarkempaan osteologiseen analyysiin (Kuva 3). Naudan pään luita löytyi rantahiekkaan kaivetuista, noin 20 cm syvistä kuopista (M066 ja M026) sekä hirsirakennelman edustan ja kiveyksen välisestä, rannansuuntaisesta noin 15 cm syvästä vedenjohtokourusta (M037, R023). Osa luista oli heitetty rantaveteen, ja niiden päälle oli ladottu kiviä (Koekuoppa 1, M048). Myöhemmin luiden ja kivien päälle oli kasattu ruoppaussavea. Luita löytyi myös veistojätkeroksista katoksellisen vajan yhteydestä (R071, M015/M048) ja edustalta (M059). (Kuva 4.) Rantahiekkaan kaivetuista kuopista löytyneet luut kuuluvat todennäköisesti rannan käytön varhaisimpaan

vaiheeseen. Ne löytyivät kaivausalueelle ulottuneen tontin alueelta, täyttökerroksen M050 alta, ja ajoittuvat mahdollisesti 1700-luvun alkupuolelle, aikaan ennen tontin perustamista. Kouruun päätyneet luut kuuluvat todennäköisesti sen käytön jälkeiseen aikaan, hirsirakenteiden alueelta löydetty luut joko niiden rakentamista edeltävään aikaan tai niiden käytön jälkeiseen aikaan. Vertailun vuoksi luut analysoitiin myös rannalle levitetystä sekundäärisestä täyttökerroksesta (M050), jonka luuaineisto vaikutti lajikoostumukseltaan monipuolisemmalla. Kokonaisuutena rannan arkeologinen aineisto ajoittuu 1700-luvulta 1800-luvun puoliväliin.

LUUAINESTON ANALYYSIMENETELMÄT

Luuaineiston analyysin aikana suureksi ungulaatiksi luokiteltiin luut, jotka kuuluvat joko naudalle, hevoselle tai hirvälle, pääosin kylkiluita, pitkien raajan luiden paloja sekä nikamia. Koska tästä aineistosta ei tunnistettu yhtään hevosen tai hirven luuta, kuuluvat suuren ungulaatin luut todennäköi-

Kuva 4. Rantahiekkaan kaivettujen luukuoppien M026 ja M066/L070, hirsirakenteen alueelle kertyneen, saveen sekoittuneen puuntyöstöjätteen /M048, vajan edustan hiekkaa, kiviä, savea, kertynyttä puuntyöstöjätettä ja luita sisältäneen täyttökerroksen M059 sekä koekuopan 1 sijainnit kaivausalueella. Kuva Jouko Pukila.

sesti naudalle, ja taulukoissa ne on laskettu mukaan naudan luiden joukkoon.

Naudan alaleuanluiden hampaiden kuluneisuus arvioitiin käyttämällä Grantin menetelmää ja leuat jaettiin edelleen ikäkatgorioihin O'Connorin mukaan.²⁶ Lisäksi kuluneisuustietoa kerättiin ikäkatgorioille kriittisistä irtohampaista eli neljännestä maitohampaasta (pd4) sekä kolmannesta poskihampaasta (M3). Pd4 on läsnä leuoissa ikäkatgorioissa I–SA2, ja M3 on puhjennut ja kulunnassa ikäkatgoriasta A1 eteenpäin.²⁷ Näitä kahta helposti tunnistettavaa hammasta voidaan käyttää siis apuna ikäjakauman tutkimisessa, vaikka ne ovat irronneet leuasta. Tietoa tulkittaessa on kuitenkin syytä muistaa, että hyvin kulunut maitohammas ja niukasti kulunut M3 voivat jossain tapauksissa esiintyä samassa leuassa.

Lampaan ja vuohen luut määritettiin käyttämällä Boessneckin ja Prummel & Frischin esittämiä kriteerejä.²⁸ Luut mitattiin käyttäen von den Drieschin sekä Vretemarkin määrittämiä mittauspisteitä.²⁹ Luista tutkittiin tämän alaraajan luiden patologiset muutokset Bartosiewiczin (et al.) mukaan.³⁰

LUUAINEISTON ANALYYSITULOKSET

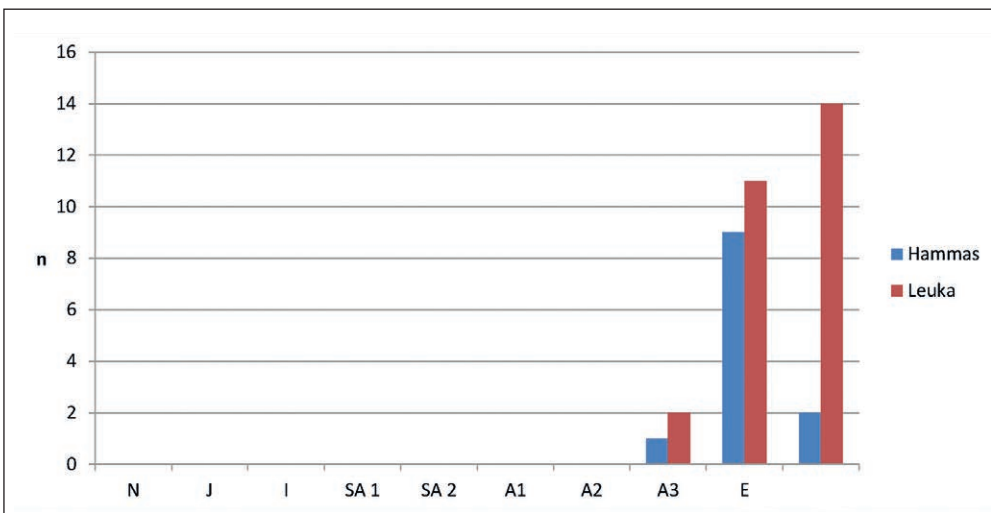
Luuaineisto koostuu pääosin naudan kallon ja alaleuan luista (Taulukot 1–3, *NISP*, *Number of Identified Specimens*, fragmenttimäärä). Lisäksi luumateriaali sisältää naudan luita muista anatomisista osista sekä lampaan, sian, ketun ja tarkemmin tunnistamattoman linnun luita. Vain yhdessä yksikössä naudan osuus luista oli alle 90% (78%, M050, taulukko 2). Naudan *MNI* (*Minimum Number of Individuals*, minimiyksilömäärä) laskettiin anatomisen jakauman tarkempaa tutkimusta varten yksiköistä M015/M048, R071, M026, M048 KK1, M059, M066, M037 ja erikseen yksiköstä M050 (Taulukko 3). Ensiksi mainituissa yksiköissä on luita vähintään 19 eläimestä (*MNI* 19 vasen alaleuka), mutta luiden anatominen jakauma ei ole tasainen. Suurin osa luista on peräisin naudan päästä, kallosta ja alaleuasta sekä jalkojen alaosisista, kämmen- ja jalkapöydänluista. Naudan ruhon keskivartalon luita materiaalissa oli huomattavan vähän. Yksikön M050 anatomisen jakauma on tasaisempi, vaikka suhteellisesti laskettuna myös tässä aineistossa on runsaasti alaleukoja ja jalkojen alaosia.

Rakenne/koekuoppa	R071		KK1				R023	
Lajit/yksikkö	M015/M048	M026	M048	M050	M059	M066	M037	Yhteensä
Nauta	110	251	15	72	60	23	6	537
Suuri ungulaatti	23	53		23	6			105
Lammas				1				1
Lammas/vuohi	4	1		16	3	2		26
Sika	2	1		10	1			14
Pieni ungulaatti				2				2
Kettu				1				1
Lintu				3				3
Yhteensä	139	306	15	128	70	25	6	689

Taulukko 1. Uudenkaupungin Liljalaaksonkatu 1 luuaineiston lajijakauma (NISP). Tunnistamattomat fragmentit eivät mukana taulukossa.

Laji/Yksikkö	M015/M048, R071	M026	M048 KK1	M050	M059	M066	M037
Nauta	95.7	99.3	100	77.9	94.3	92	100
Lammas tai vuohi	2.9	0.3	0	13.9	4.3	8	0
Sika	1.4	0.3	0	8.2	1.4	0	0
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100

Taulukko 2. Uudenkaupungin Liljalaaksonkatu 1 luuaineiston naudan, lampaan tai vuohen ja sian prosentiosuudet (NISP). Naudan luut sisältävät suuren ungulaatin luut.

Kuva 5. Uudenkaupungin Liljalaaksonkatu 1 naudan alaleukojen ja irtonaisten M3:sten jakautuminen ikäkausikategorioihin (O'Connorin 2003 mukaan). 27 alaleukaa ja 12 hammasta, yhteensä n=39. Yksikkö M050 ei mukana. N=neonatal, J= juvenile, I=Immature, SA= sub-adult, A= adult ja E= Elderly.

	M015/M048, R071, M026, M048, M059, M066, M037				M050			
Elementti	MNE oikea	MNE vasen	MNE ei puolta	MNI	MNE oikea	MNE vasen	MNE ei puolta	MNI
Kallo	8	13		13	1	1		1
Alaleuka	18	19		19	2	4		4
1. kaulanikama				4			1	1
2. kaulanikama				1				
Kaulanikama								
Rintanikama			1	1				
Lannenikama			2	1			1	1
Ristiluu							1	1
Häntänikama								
Kylkiluu			3	1			1	1
Lapaluu	1	1		1			1	1
Olkaluu	1	2		2	1	2		2
Värttinäluu	3	2		3		1		1
Kyynärluu	2			2				
Ranneluut							1	1
Kämmenluu	10	4		10		4		4
Lantio		1		1			1	1
Reisiluu	1	1		1		1	1	2
Polvilumpio								
Sääriluu	3	1		3		1		1
Kantaluu					3			3
Telaluu	1			1	1	2		2
Jalkapöydänluu	9	9		9	2	1		2
1. sormiluu			6	2			3	1
2. sormiluu			4	1			2	1
Sorkka			5	2			1	1

Taulukko 3. Uudenkaupungin Liljalaaksonkatu 1 nautojen MNE (Minimum number of Elements, minimielementtimäärä) ja MNI (Minimum number of Individuals). Naudan luut sisältävät suuren ungulaatin luut.

Nautapainotteisista yksiköistä hampaiden puhkeamisesta ja kulumisesta koottujen tietojen perusteella lähes kaikki aineiston alaleuan luut ovat peräisin aikuisista eläimistä, kategorioista Aikuinen (A) 2-3 ja läkäs (E) (Kuva 5). Myös suurin osa yksiköstä M050 löydetystä alaleuoista on peräisin aikuisista naudoista (1 A1, 1 A2, 3 A3, 1 E), mutta joukossa on yksi leuka, jossa on vielä maitohammas (*pd4*). Valitettavasti luun ta-

kaosa on rikki, joten O'Connorin mukaista luokitusta leualle ei voitu tehdä. Yläleuan hammastiedot ja irtohampaista kerätty tieto on samansuuntaista. Yläleuoissa ei ollut ai-noatakaan maitohammasta, ja irtohampaiden joukossa vain kaksi yläleuan maitohammasta, joista toinen on yksiköstä M050.

Luissa havaittiin patologisia muutoksia. Yhdessä naudan ensimmäisessä sormiluussa on proximaalinivelpinnassa reunan leventy-

Yksikkö	Puoli	GL	Bd	Bp	SD	DD
M059	oikea		41.2			
M015/M048	oikea		45.5			
M048	oikea	186	44.2	40.4	19.5	20
M026	vasen	189	50.2	44.3	25.8	22.8
M026	vasen	202	52.7	46.4	26.7	
M026	vasen	197				
M059	vasen	205	49.1	44.5	24.4	21.8
M059	vasen	192	43.4	38.1	20	18.5
M015/M048	vasen		57.1			

Taulukko 4. Uudenkaupungin Liljalaaksonkatu 1 naudan jalkapöydänluiden mitat Von den Drieschin (1976) mukaan mitattuna. GL= greatest length, Bd= Distal breadth, Bp= Proximal breadth, SD=Smallest breadth of diaphysis, DD= smallest depth of the diaphysis.

mistä.³¹ Toisessa sormiluussa oli muutoksia sekä luun promimaali- että distaalipäässä.³² Tämänkaltaisia nivelmuutoksia esiintyy erityisesti, vaan ei yksinomaan, vetohärillä.³³ Neljästä naudan alaleuan viisaudenhampaasta (M3) puuttui synnynnäisesti takaosa (kolmas pilari, 11 % kaikista viisaudenhampaista).

Aineiston joukossa oli vain muutama luu, joiden perusteella voitiin tutkia eläinten sukupuolta. Luiden joukossa oli yksi lantioluu, jonka mediaalireunan mitta oli 7,1 mm, mitattuna Vretemarkin 1997 mukaan. Kyseessä on todennäköisesti lehmä.³⁴ Naudan sarvet ovat todennäköisesti peräisin myös lehmistä perustuen niiden pieneen kokoon.³⁵ Aineistossa ei ollut mitattavia naudan kämmenluita, mutta myös jalkapöydänluiden alaosien leveysmittoja voidaan hyödyntää nautojen sukupuolenmäärittämisessä.³⁶ Lehmien ja härkien tai sonnien välinen raja on Ruotsin Eketorpin aineistossa noin 52 mm³⁷ ja Ruotsin Skaran aineistossa noin 51 mm.³⁸ Ruotsalaisten aineistojen naudat ovat olleen todennäköi-

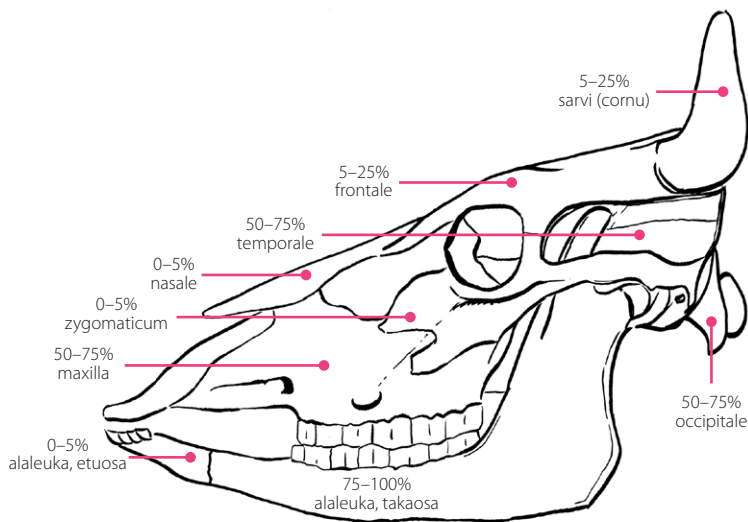
sesti hieman kookkaampia kuin Suomessa 1700- ja 1800-luvuilla, joten raja-arvo Uudenkaupungin aineistossa voi olla pienempi. Uudenkaupungin aineistossa kuusi luuta on alle 51 mm leveitä, kaksi yli 52 mm leveitä (Taulukko 4).

Naudan alaleukojen ja kallojen tarkempi tutkimus paljasti yksityiskohtia naudanruhojen käsittelyprosessista. Aineisto ei sisällä kokonaisia leukoja tai kalloja (Taulukko 5, Kuva 6). Sekä alaleukojen että kallojen etuosat puuttuvat ja leikkausjälkien perusteella irrotus on tehty suunnitelmallisesti. Luuaineistossa oli vain kaksi alaleuan etuosaa, eikä ainoatakaan irtonaista etuhammasta. Kallon etuosien helposti tunnistettavat *premaksillat* puuttuvat kokonaan. Myös sarvia on kokonaisuuteen nähden aineistossa vähän. Kallon ja alaleuan leikkausjäljet viittaavat siihen, että alaleuasta leikattiin etuosa pois iskemällä kirveellä luun läpi. Lisäksi alaleuka halkaistiin joskus poskihampaiden läpi tai niiden takaa. Kallosta leikattiin pois etuosa ja sarvet. Lisäksi kallo halkaistiin keskeltä silmien takaa.

Myös kämmen- ja jalkapöydänluissa oli havaittavissa säännönmukaista käsittelyä. Seitsemässä muuten kokonaisessa luussa puolet alaosan nivelrullasta puuttui, ja neljässä näistä oli havaittavissa selvä iskujälki. Tarkoituksena ei ole ollut halkaista luuta, sillä varsiosa on jäänyt kokonaiseksi. Todennäköisesti iskun tarkoituksena on ollut helpottaa sorkkien irrottamista.

RANNANKÄYTÖN TULKINTAA

Arkeologisten havaintojen ja kirjallisten lähteiden perusteella Uudenkaupungin kaupunginlahden ranta on ollut kaupunkilaisten käytössä 1700-luvulla ja 1800-luvun alkupuolella. Rannalle rakennettu viistokat-

Luulementti	Oikea	Vasen
Premaxilla	0	0
Maxilla	8	14
Nasale	0	1
Frontale	4	3
Zygomaticum	8	10
Temporale	10	13
Occipitale	4	10
Sarvi	2	2
Alaleuan takaosa	18	19
Alaleuan etuosa	1	1

Kuva 6. Uudenkaupungin Liljalaaksonkatu 1 naudan kallojen ja alaleuan eri osien yleisyys prosentteina (0–5%, 5–25%, 25–50%, 50–75% ja 75–100%) (lukuun ottamatta M050). Kuva J. Pukkila.

Taulukko 5. Uudenkaupungin Liljalaaksonkatu 1 naudan kallojen ja alaleuan eri osien yleisyys (poislukien M050).

toinen vaja on saattanut toimia puuntyöstön tai teurastuksen tarvitsemana varastona. Rannalle on myös levitetty täyttökerroksiksi maata kaupungin alueelta.

Kuudessa tutkitussa maayksikössä Uudenkaupungin Liljalaaksonkatu 1:ssä luuaineisto on peräisin pääosin nautojen teurastuksesta ja välittömästi teurastuksen jälkeisestä ruhojen käsittelystä. Luissa ei ollut koirien tai jyrssiöiden hampaiden jälkiä, eikä kallojen ja alaleukojen joukkoon ole sekoittunut merkittäviä määriä muuta luuaineistoa. Tämä viittaa siihen, että luut on peitetty pian teurastuksen jälkeen, mihin myös mahdollisesti alun perin matalaan rantaveteen laitettujen luiden päälle asetetut kivet kerroksessa M048 viittaavat. Purkukerroksessa M050 oli monipuolisempi laji- ja anatominen jakauma, mutta myös tässä yksikössä nautojen alaleuat ja alaosat olivat hyvin edustettuna. Yksikön M050 luuaineisto saattaa olla alueelle tuodun täytemaan mukana tulleita kotitalousjäteluita, jotka ovat sekoittuneet rannan teurasjätteen.

Kaupungin viereiselle rannalle jäivät kallon keskiosat ja alaleukojen takaosat sen jälkeen, kun niistä oli irrotettu turvat, kieli, aivot ja sarvet sekä osa etu- ja takajalkojen alaosan luista, kun sorkat oli irrotettu. Turvan irrotuksen yhteydessä on leikattu alaleuan etuosan ja yläleuan läpi. Myös alaleuan takaosan läpi on toisinaan leikattu, todennäköisesti helpottamaan kielen irrotusta. Kallo on avattu myös silmien takaa aivojen poistamiseksi. Muut ruhon osat, turpia, sorkkia ja häntää myöten kuljetettiin paikalta pois. Naudan turpa ja sorkat ovat kuluneet aiemmin kansanomaiseen ruokatalouteen.³⁹ Hirven turvasta tehdään vielä nykyäänkin syltystä.⁴⁰

1600-luvulla toimineen teurastamon jätemateriaali Ruotsin Jönköpingistä sisältää myös samalla tavalla käsiteltyjä naudan kalloja ja alaleukoja.⁴¹ Jönköpingin luuaineisto on kuitenkin monipuolisempi. Vaikka suurin osa luista koostuu naudasta (80%), paikalla on teurastettu myös lampaita ja siikojia. Lisäksi jätekasaan on päätynyt kallojen ja alaleukojen lisäksi Uudenkaupungin

aineistoa runsaammin luita muista ruhon osista. Jönköpöngissä teurastettiin eläimet, käsiteltiin ruhoja ja myytiin lihaa.⁴² Uudenkaupungin luuaineisto on peräisin yksipuolisemmin vain nautojen teurastuksesta.

Ranta kaupungin ulkopuolella on tarjonnut tilaa ja merivettä teurastajien tarpeisiin. Ruotsissa ryhdyttiin järjestämään 1600-luvulla kotiteurastuksen lopettamista kaupungeissa ja teurastuksen keskittämistä erillisiin teurastamoihin.⁴³ Teurastamot otettiin viiveellä käyttöön Ruotsissa ja on epätodennäköistä, että tätä lakia olisi noudatettu tarkasti Suomen pienissä kaupungeissa. Uudessa-kaupungissakin keskusteltiin teurastusaksiiista ja kaupungin omasta teurastamosta 1640-luvulla, mutta ilmeisesti pysyvää muutosta ei saatu aikaan ja porvarit jatkoivat kotitarveteurastusta.⁴⁴ Uudessa-kaupungissa mainitaan yksittäiset teurastajat vuosina 1776, 1793, 1832, 1842 ja 1845.⁴⁵

Uudessa-kaupungissakin kotitaloudet kasvattivat karjaa ja myös parkitsivat itse nahkoja 1700-luvulla.⁴⁶ On mahdollista, että paikkaa käytettiin kaupungin yleisenä teuraspaikkana, missä kotitaloudet teurasivat omaa ja ostettua karjaa. Lampaiden, sikojen ja vuohien luut puuttuvat rannalta, koska niiden ruhot kuljetettiin kokonaisina takaisin kaupunkiin. Pienempien lajien kallot oli ehkä helpompi käsitellä loppuun kotipihalla. Tuntuu kuitenkin epätodennäköiseltä, että kotitaloudessa ei olisi haluttu teurastaa eläimiä näppärästi omalla kotipihalla, ja että kerralla olisi teurastettu useampi kuin yksi täysikasvuinen nauta. Lisäksi kaupungin oma nautakarja koostui pääosin aikuisista lehmistä.⁴⁷ Rannalta löydettyjen luiden joukossa on myös aikuisten urosten luita, jotka ovat todennäköisesti peräisin kaupungin ulkopuolelta.

Yksipuolinen lajisto ja ikäjakauma, urosten läsnäolo sekä yhdenmukainen teuras-

tustekniikka kertoo todennäköisesti toisenlaisesta toiminnasta. Kyseessä saattavat olla ammattiteurastajan ja lihakauppiaan jätekuopat. Naudat on hankittu kaupungin ulkopuolelta ja kuljetettu teurastettavaksi rannalle. Lihat on myyty kaupungin asukkaille tai sitten ne on suolattu tynnyreihin ja lastattu laivaan kuljetettavaksi esimerkiksi Tukholmaan. Eniten kirjallisissa lähteissä puhutaan elävän karjan kaupasta. Uudesta-kaupungista lähdettiin 1600–1700-luvuilla hakemaan teuraskarjaa kesäisin Hämeestä asti. Eläimet laivattiin Tukholmaan ja kaupungin rannassa oli ainakin 1600- ja 1700-lukujen taitteessa erillinen karjalaituri elävien eläinten lastaamista varten.⁴⁸ Uudesta-kaupungista vietiin kuitenkin Tukholmaan myös suolattua ja palvuttua lihaa.⁴⁹ Jokainen kaivauksilla havaittu luukokonaisuus saattaa siis olla peräisin yksittäisestä teurastustapahtumasta, jossa on teurastettu useampi nauta samanaikaisesti.

Uudenkaupungin Liljalaaksonkatu 1:n aineisto antaa paljon arvokasta tietoa nautojen teurastuksesta ja siitä jäävästä luuaineistosta. Kallojen, alaleukojen ja jalkojen alaosien yksioikoinen luokittelu teurasjätteeksi ei ole perusteltua ilman tarkempaa määrittelyä. Turpien sisällä sijaitsevat kallojen ja alaleukojen etuosat kuuluvat todennäköisesti ruokajätteeseen, samoin sorkat. Sarvet irrotettiin todennäköisesti sarviesineiden valmistusta varten. Uudenkaupungin sarvista kaksi oli erittäin pienikokoisia. Ehkä nämä ovat olleet liian pieniä kunnolliseksi raaka-aineeksi, ja ne on jätetty tämän vuoksi teurastuspaikalle. Nautojen kämmen- ja jalkapöydänluut ovat tämän aineiston perusteella voineet jäädä teurastuspaikalle. Muista lähteistä tiedämme kuitenkin, että niitä on myös kerätty järjestelmällisesti luuesineiden raaka-aineeksi.⁵⁰ Eläinten ruhojen käsittely onkin todennäköisesti vaihdellut hieman tilanteen mukaan.

Uudenkaupungin Liljalaaksonkatu 1:n kaidetukset ovat antaneet uutta tietoa ammattimaisesta teurastamisesta ja sen synnyttämän luuaineiston anatomisesta jakaumasta. Kaupunginlahden rantaa on toistuvasti käytetty nautojen teurastukseen, todennäköisesti ammattiteurastajien toimesta, 1700-luvun alkupuolelta 1800-luvun loppuun. Teurastuksesta jäljelle jääneet naudan luut antavat kuvan eläinten tarkasta hyödyntämisestä. Muun ruhon ohella otettiin talteen myös eläinten turvat, sorkat, kieli, aivot ja sarvet. Vain kallon keskiosien luut ja kämmen- ja jalkapöydänluut päätyivät jätetuoppiin. Tämä tieto auttaa tulkitsemaan muita arkeologisia luuaineistoja.

Varsinaisen kaupunkialueen ulkopuolelle kohdistuvalla arkeologisella tutkimuksella on merkitystä, mikäli halutaan tutkia urbaanin ihmistoiminnan koko kirjoa. Kaupungin reuna-alueille kerrostunut arkeologinen aineisto täydentää varsinaisen asutun alueen toiminnoista saatua kuvaa. Satunnainen käyttö edesauttaa myös kerrostumien säilymistä sekoittumattomina, jolloin hyvinkin lyhytaikainen toiminta voi olla tunnistettavissa ja tutkittavissa.

Auli Bläuer
auli.blauer@utu.fi
Arkeologia, Akatemiakatu 1,
20014 Turun yliopisto

Tuotantojärjestelmät, Luonnonvarakeskus,
Itäinen Pitkätie 4a, 20520 Turku

Jouko Pukkila
jouko.pukkila@arkebuusi.fi
Arkebuusi osk, Tervahovinkatu 2,
20810 Turku

Elina Saloranta
elina.saloranta@arkebuusi.fi
Arkebuusi osk, Tervahovinkatu 2,
20810 Turku

Auli Bläuerin tutkimusta on rahoittanut Suomen Akatemia (SA286499).

NOTES

- ¹ Esim. Bläuer et al. painossa; Hukantaival 2016: 76; Hukantaival & Bläuer 2017; Lyman 1994: 223–234; Serjeantson 1989; Tourunen 2011a; Vretemark 2014: 64; van Wijngaarden-Bakker 1984.
- ² During 1986: 64; Tourunen 2008: 62–63.
- ³ Esim. Vretemark 1997: 65.
- ⁴ Bläuer et al. painossa; Serjeantson 1989; Vretemark 1997: 64.
- ⁵ Tourunen 2008: 53–55; Vretemark 1997: 64–66.
- ⁶ Levitan 1989; Serjeantson 1989; Thomas 2005: 31, 75; Yeomans 2007.
- ⁷ Serjeantson 1989:4.
- ⁸ Maltby 1979:11.
- ⁹ Heinrich 2017.
- ¹⁰ Vretemark 2014.
- ¹¹ Bläuer et al. painossa; Tourunen 2011b; Yeomans 2007.
- ¹² Vretemark 2014: 71.
- ¹³ Ranta 1975: 64–65.
- ¹⁴ Vrt. Bläuer et al. painossa.
- ¹⁵ Saloranta 2019.
- ¹⁶ Kaukovalta 1929, 209.
- ¹⁷ Kaukovalta 1917: Kartta No:1, 2; Kaukovalta 1929: Liite V; Mökkönen 2001, 6–9, liitteet 3.1–3.5.
- ¹⁸ Venäläiset topografikartat, Turun ja Porin lääninä, Vehmaan kihlakuntaa (Uusikaupunki) 1883 (<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=1525275>).
- ¹⁹ Mökkönen 2001, liitteet 4.1–4.2
- ²⁰ Kaukovalta 1917: 204; Kaukovalta 1929: 46.
- ²¹ Kaukovalta 1929: 54.

- 22 Kaukovalta 1930: 214–215.
- 23 Kaukovalta 1929: 186.
- 24 Kaukovalta 1930: 159–160.
- 25 Rannan täyttökerroksista on löytynyt esimerkiksi 2 kopeekan kolikko vuodelta 1840 sekä fajanssiastian paloja, joiden pohjassa on leima STONE CHINA PINDER BOURNE & Co BURSLEM. Astia ajoittuu vuosien 1851 ja 1882 välille, The local history of Stoke-on-Trent, England (<http://www.thepotteries.org/allpotters/800.htm>). Leima viittaa keramiikkatehtaaseen, jonka Thomas Shadford Pinder, Joseph Harvey Bourne ja John Hope perustivat 1851 Bursleemiin Stoke on Trentiin Englantiin. Tuotanto jatkui tällä nimellä vuoteen 1882.. Lisäksi täyttökerroksista löytyi seltterivesipullon sirpale, jossa on teksti HERZO(GTHUM NASSAU). Tämän veden pullotus oli alkanut 1700-luvun puolivälissä ja tuotanto jatkui 1860 luvulle. Hoffman, Nancy 2018. (<https://editions.lib.umn.edu/openrivers/article/the-story-behind-a-nassau-bottle-excavated-at-historic-fort-snel-ling>). Samasta kerroksesta löytyi simpukkapiipun kopan puolikas, joka ajoittuu 1700-luvun puolivälistä 1860-luvulle. Lisäksi tutkimuksissa löytyi kaksi tähti- tai kukkaleimalla varustettua liitupiipun koppaa, jotka ajoittuvat 1740-luvulta 1800-luvulle, kruunulla ja sydämellä muottikuvioitu koppa, joka ajoittuu 1700-luvun jälkipuolelle ja liitupiipun katkelma, jonka jalan sivuissa oli kohokuviot, mahdollisesti numero ja kirjain. Jalkakohokuvioilliset piiput ajoittuvat vuosiin 1729 – 1766. Ainasoja 2001, 68–69, 72–73, 83–86, 90–96, 102–103.
- 26 Grant 1982: 98–99; O'Connor 2003: 160.
- 27 Grant 1982: 98–99; O'Connor 2003: 160.
- 28 Boessneck 1969; Prummel & Frisch 1986.
- 29 von den Driesch 1976; Vretemark 1997.
- 30 Bartosiewicz et al. 1997.
- 31 /M048, lipping aste 2, Bartosiewiczin et al. 1997 mukaan.
- 32 Molemmissa lipping aste 2, exostosis aste 2.
- 33 Bartosiewicz et al. 1997.
- 34 Tourunen 2008: 88; Vretemark 1997: 44–45; Wigh 2001: 66.
- 35 Yksiköstä /M048. Toisen sarven alaosan ympärysmitta, basal circumference 108 mm ja toisen 109 mm. Tourunen 2008: 86–87; Vretemark 1997: 104–105.
- 36 Telldahl et al. 2011.
- 37 Telldahl et al. 2011.
- 38 Vretemark 1997: 109.
- 39 Räsänen & Ollikainen 1978.
- 40 Vrt. myös Virtanen 1963: 449. Hirven turpa on Saarijärvellä kuulunut perinteen mukaan eläimen kaatajalle.
- 41 Vretemark 2014: 75.
- 42 Vretemark 2014: 73–75.
- 43 Bääth 1916; Vretemark 2014: 70–71.
- 44 Kaukovalta 1917: 182–183.
- 45 Kaukovalta 1929: 197–198, Kaukovalta 1930: 140.
- 46 Kaukovalta 1929: 93–94.
- 47 Kaukovalta 1929: 92; Kaukovalta 1930: 127.
- 48 Kaukovalta 1917: 138; Kaukovalta 1929: 103, 205; vrt. myös Nikula 1971: 430.
- 49 Kaukovalta 1929: 119.
- 50 Bläuer et al. painossa.

LÄHDELUETTELO

Digitaaliset lähteet

Venäläiset topografikartat, Turun ja Porin lääninä, Vehmaan kihlakuntaa (Uusikaupunki) 1883, Kansallisarkisto. (<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=1525275>, 27.3.2019)

Uusikaupunki; Kartta ja selitys kaikista tiluksista 1800 (A109:1, 1-14). Maanmittaushallituksen arkisto. Kansallisarkisto. (<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=33213282>, 27.3.2019)

Hoffman, Nancy 2018. The story behind a Nassau bottle excavated at historic Fort Snelling. Open Rivers, Issue 9, Winter 2018. (<https://editions.lib.umn.edu/openrivers/article/the-story-behind-a-nassau-bottle-excavated-at-historic-fort-snel-ling>, 27.3.2019)

The local history of Stoke-on-Trent, England. (<http://www.thepotteries.org/allpotters/800.htm>, 27.3.2019)

Painamattomat lähteet

Saloranta, Elina 2019. Uusikaupunki, Liljalaaksonkatu 1. Arkeologinen kaivaus 2018. Kaivausraportti. Museoviraston arkisto.

Mökkönen, Teemu 2001. Uudenkaupungin kaupunkiarkeologinen inventointi. Museoviraston arkisto.

Kirjallisuus

- Ainasoja, Mika 2001. *Liitupiiput Turussa 1600-1800-luvulla*. Pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto. Humanistinen tiedekunta. Kulttuurien tutkimuksen laitos. Arkeologian laitos (painamaton).
- Bartosiewicz, László, Van Neer, Wim & Lentacker, An. 1997. *Draught Cattle: Their Osteological Identification and History*. *Annalen Zoölogische Wetenschappen/Annales Sciences Zoologiques* Vol. 281. Royal Museum for Central Africa, Tervuren.
- Bläuer, Auli, Harjula, Janne, Helamaa, Maija, Lehto, Heli & Uotila, Kari painossa. Zooarchaeological evidence of large-scale cattle metapodial processing in the 18th century in the small town of Rauma, Finland. *Post-Medieval Archaeology*. <https://doi.org/10.1080/00794236.2019.1654737>
- Boessneck, Joachim 1969. Osteological differences between sheep (*Ovis aries* Linne) and goat (*Capra hircus* Linne). Don Brothwell & Eric Higgs (toim.), *Science in Archaeology* 2nd ed., Thames & Hudson, Lontoo, 331–358.
- Bååth, Ludvig Magnus 1916. *Helgeandsholmen och Norrström: från älsta tid till våra dagar*. 1, Tiden till 1718. Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- During, Ebba 1986. *The Fauna of Alvastra. An Osteological Analysis of Animal Bones from a Neolithic Pile Dwelling*. Stockholm Studies in Archaeology 6, OSSA 12. Tukholman yliopisto, Tukholma.
- Grant, Annie 1982. The use of tooth wear as a guide to the age of domestic ungulates. Bob Wilson, Caroline Grigson, & Sebastian Payne (toim.), *Ageing and Sexing Animal Bones from Archaeological Sites*. BAR British Series 109, BAR publishing, Oxford, 91–108.
- Heinrich, Adam R. 2017. Historical zooarchaeology of colonialism, mercantilism, and indigenous dispossession: The Dutch East India Company's meat industry at the Cape of Good Hope, South Africa. Albarella, U.(toim.), *The Oxford Handbook of Zooarchaeology*. Oxford University Press, Oxford, 479–491.
- Hukantaival, Sonja 2016. "For a Witch Cannot Cross Such a Threshold!" *Buiding Concealment Traditions in Finland c. 1200–1950*. *Archaeologia Medii Aevi Finlandiae* XXIII. SKAS, Turku.
- Hukantaival, Sonja & Bläuer, Auli 2017. Ritual deposition of animals in Late Iron Age Finland: a case-study of the Mulli settlement site in Raisio. *Estonian Journal of Archaeology* 21/ 2, 161–185.
- Kaukovalta, Kyösti 1917. *Uudenkaupungin historia, ensimmäinen osa*. Uudenkaupungin kunta, Uusikaupunki.
- Kaukovalta, Kyösti 1929. *Uudenkaupungin historia, toinen osa*. Uudenkaupungin kunta, Uusikaupunki.
- Kaukovalta, Kyösti 1930. *Uudenkaupungin historia, kolmas osa*. Uudenkaupungin kunta, Uusikaupunki.
- Levitan, Bruce 1989. Bone analysis and urban economy: examples of selectivity and a case for comparison. Dale Serjeanson & Tony Waldron (toim.), *Diet and Crafts in Towns. The Evidence of Animal Remains from the Roman to the Post-Medieval Periods*. BAR British Series 199, BAR publishing, 161–188.
- Lyman, R. Lee 1994. *Vertebrate Taphonomy*. Cambridge Manuals in Archaeology. Cambridge University Press, Cambridge.
- Maltby, Mark 1979. *The Animal Bones from Exeter 1971-1975*. Exeter Archaeological reports, volume 2. University of Sheffield, Department of Prehistory & Archaeology, Sheffield.
- Nikula, Oscar 1971. *Turun kaupungin historia 1721–1809*. Toinen nide. Turun kaupunki, Turku.
- O'Connor, Terry 2003. *The Analysis of Urban Animal Bone Assemblages: A Handbook for Archaeologist*. The Archaeology of York. Principles and Methods 19/2. York Archaeological Trust, York.
- Prummel, Wietske & Frisch, Hans-Jörg 1986. A guide for the distinction of species, sex and body size in bones of sheep and goat. *Journal of Archaeological Science* 13, 567–577.
- Ranta, Raimo 1975. *Turun kaupungin historia 1600–1721*. Turun kaupunki, Turku.
- Räsänen, Bertta & Ollikainen, Eila 1978. *Savolainen keittokirja*. Kustannuskiila, Kuopio.
- Serjeantson, Dale 1989. Introduction. Dale Serjeanson & Tony Waldron (toim.), *Diet and Crafts in Towns. The Evidence of Animal Remains from the Roman to the Post-Medieval Periods*. BAR British Series 199, BAR publishing, Oxford, 1–12.
- Telldahl, Ylva, Svensson, Emma, Götherström, Anders, Storå, Jan 2011. Typing Late Prehistoric Cows and Bulls—Osteology and Genetics of

Cattle at the Eketorp Ringfort on the Öland Island in Sweden. *PLoS ONE* Vol 6, Issue 6, 1–8.

Thomas, Richard 2005. *Animals, Economy and Status: Integrating Zooarchaeological and Historical Data in the Study of Dudley Castle, West Midlands (c.1100–1750)*. BAR British Series 392, BAR publishing, Oxford.

Tourunen, Auli 2008. *Animals in an Urban Context - A Zooarchaeological study of the Medieval and Post-Medieval town of Turku*. Annales Universitatis Turkuensis Ser B, Humaniora 308. Turun yliopisto, Turku. <https://oa.doria.fi/handle/10024/36630>.

Tourunen, Auli 2011a. Nunnien ruokalautaselta – Naantalin luostarin eläinluuaineisto / På nunnornas talrikar- benrester från djur från Nådendals kloster. Kari Uotila (toim.), *Naantalin luostarin rannassa – Stranden vid Nådendals kloster. Arkipäivä Naantalin luostarissa ja sen liepeillä*, Muuritutkimus, Kaarina, 163–177.

Tourunen, Auli 2011b. Faunal remains, Appendix 2. Elizabeth Jones, *Through the Cowgate: life in 15th-century Edinburgh as revealed by excavations at St Patrick's Church*. SAIR (Scottish Archaeological Internet report) 42, 61–104.

van Wijngaarden-Bakker, Louise 1984. Faunal analysis and historical record: meat preservation and the faunal remains at Smeerenburg, Spitsbergen. In: Caroline Grigson & Juliet Clutton-Brock (toim.), *Animals and Archaeology: 4. Husbandry in Europe*, BAR International Series 227, BAR publishing, Oxford, 195–204.

Wigh, Bengt 2001. *Animal Husbandry in the Viking Age Town of Birka and its Hinterland. Excavations in the Black Earth 1990–95*. Birka Studies 7. Tukholman yliopisto, Tukholma.

Virtanen, Erik Anton 1963. Yhteiskunnallisia oloja ja historiaa. Mauno Jokipii, Saarijärven kirja. JKKY:n kotiseututarja N:o 1, Saarijärven kunta ja seurakunta, Saarijärvi, 427–450.

von den Driesch, Angela 1976. *A Guide to Measurements of Animal Bones from Archaeological Sites*. Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, Harvard University, Harvard.

Vretemark, Maria 1997. *Från ben till boskap. Kosthåll och djurhållning med utgångspunkt i medeltida benmaterial från Skara*. Del 1. Skrifter från Länsmuseet Skara nr 25. Skaraborgs länsmuseum, Skara.

Vretemark, Maria 2014. Jönköpings kommunala slakthus- den nya tidens ordning. Magnus Stibéus (toim.), *Slaktarens kaj, apotekarens trädgård och fällberedarens gård. Arkeologi på tre gårdar i 1600- och 1700-talens Jönköping*. Riksantikvarieämbetet, Tukholma, 69–81.

Yeomans, Lisa 2007. The Shifting Use of Animal Carcasses in Medieval and Post-medieval London. Aleksander Pluskowski (toim.), *Breaking and shaping beastly bodies: animals as material culture in the Middle Ages*, Oxbow, Oxford, 99–116.

PENGAR FÖR GEMENE MAN?

DET MEDELTIDA MYNTBRUKET I FINLAND

Lectio praecursoria, Helsingfors Universitet 16.11.2019

För några år sedan gjorde jag en resa till Berlin med min syster. Vår första dag framme begav vi oss iväg för att bekanta oss med staden. Någon gång mot mitten av dagen blev vi hungriga och försökte finna oss något att äta, men de restauranger och caféer vi stötte på tog enbart emot kontanter. Några pengar hade vi inte med oss, så där försökte vi vifta med våra bankkort som inte var till någon nytta. Notera att det inte var frågan om att vi skulle ha glömt växla pengar, utan att vi helt enkelt inte en sekund hade tänkt på att vi skulle ha behövt fylla plånböckerna med mynt och sedlar.

Denna anekdot är bara ett litet exempel på hur pengarnas betydelse förändrats under de senaste årtiondena. För de flesta är pengar idag ett självklart sätt att prissätta produkter och tjänster. De konkreta pengarna i form av mynt och sedlar har däremot en betydligt mindre roll än vad de hade för 30 år sedan här i Finland, för att inte tala om tidigare i historien. Den förändring vi nu går igenom är stor, men jag vågar påstå att förändringen var ännu större då mynt och pengar togs i bruk till första början. Pengar erbjöd ett nytt sätt att värdesätta omgivningen, vilket också gjorde handlingar och produkter jämförbara. Allt som värdesattes i pengar betalades inte i mynt, men mynten var det mest konkreta tecknet på denna ekonomiska innovation, särskilt för det vanliga

folket som inte annars bedrev stora affärer. Idag ser vi lätt pengarnas värde som något abstrakt som rör sig i elektronisk form, men under medeltiden låg deras värde konkret i metallen.

Bild 1. Mynt hittade under golvet i Bjärnå kyrka. MK 63047. Bild: F. Ehrnsten.

Mynten var och är först och främst betalningsmedel, vars viktigaste egenskap är att de är lätt igenkännbara objekt. För att folk i alla tider skall ha kunnat lita på myntens värde har det krävts att de skall ha en standardiserad form, med en viss typs bilder, text, vikt och storlek. För forskaren idag är dessa också goda egenskaper, för via dem kan vi känna igen mynten, katalogisera och systematisera dem. Då är det lätt att förstå vilken stor betydelse dessa egenskaper också

hade i tiderna. Mynten var massproducerade föremål och syftet med dem var inte att tillverka unika objekt, utan tillförlitliga bytesmedel. Få kunde läsa, men bilderna var lättare att förstå. Myntens utformning visade tydligt vem som låg bakom myntningen och via bilderna och inskriptionerna kunde de förmedla en mängd information.

Världens mynthistoria startar långt tidigare än vad den gör här på det område vi idag kallar Finland. Jämfört med tidigare perioder var tidigmedeltiden i Europa något av ett stagnationsskede med tanke på mynthistorien. Gamla myntenheter övergavs och ett nytt system som grundade sig på silverpenningen uppstod. Detta mynt fungerade som huvudmynt i över fem århundraden. Under 800-talet blev handeln i österled livligare och en mängd nytt silver strömmade in i Europa. Det österländska silvermyntet, dirhemerna, var bland de vanligast brukade mynten i Europas medeltid, det vill säga under den tid som vi här uppe i norr kallar för vikingatiden. Då kontakterna med öst minskade mot slutet av 900-talet blev det viktigt att finna nya handelsleder. Samtidigt upptäcktes nya silvergruvor i Europa, vilket gjorde att den västerländska myntproduktionen ökade kraftigt.

Såväl österländska som västerländska mynt förekommer rätt allmänt i det finska vikingatida fyndmaterialet. Under denna tid låg dagens Finland lite i utkanten av Europas centralområden, men på inga vis isolerat. Via handeln spred sig silvermynten också här, som ett tecken på rikedom, status och makt och naturligtvis också som bytesmedel. De hade däremot inte något bestämt värde, utan de evaluerades enligt vikt och silverhalt. Mynten vägdes, böjdes och bröts för att testa deras värde.

Under andra hälften av 1000-talet genomgick Europa en stor silverkris, samtidigt

som det inte heller längre strömmade in nytt silver österifrån. Detta avspeglades också uppe i norr och konkret syns det idag i ett minskat antal myntfynd. Oftast hittas dessa nedlagda med den döde i graven. Först under 1100-talet ökade myntpräglingen ånyo, vilket innebar en förändring i penningekonomin. Allt mera löner och arrenden betalades i mynt och snart började även andra produkter värderas i pengar. Stora byggnadsprojekt såsom katedralerna stimulerade ekonomin, vilket gjorde att kyrkliga och urbana centrum samt handelsplatser koncentrerades till samma områden. För myntekonomin innebar 1200-talet en verklig blomstringstid, vilket ofta kallats för en kommersiell revolution.

Dessa stora omvälvningar i Europa påverkade förstås också utvecklingen i de nordiska länderna. Samtidigt som de moderna rikena vi har idag bildades, så innebar högmedeltiden i Europa en expansiv period, under vilken både kyrkan och de världsliga makterna spred sig från centralområden mot periferier, mot norr och öst. Det fördes en kamp om kontrollen i hela Östersjöområdet, vilket var i såväl kyrkans som de olika ländernas intresse, eftersom sjöleden var viktig för handeln och ekonomin. Som en del av detta skedde det även i det svenska riket en expansion österut. Idag är det ett välkänt faktum att flera av berättelserna

Bild 2. Kronbrakteat präglad i Reval ca 1265–1332, utgrävningsfynd från Koroisnäset. MK 52100:212. Bild: L. Kunnas-Pusa/Finlands nationalmuseum.

kring Erik den heliges korståg på 1150-talet till stor del är en legend som tillkom över ett sekel senare, samtidigt som den svenska statsmakten befäste sitt välde Finland. Genom korstågstanken och kyrkan gick det att legitimera svenskarnas senare färder i österled och kolonisationen av området.

Jag påstår att mynten har spelat en väldigt stor roll som informationsförmedlare och maktuttryck under denna period av förändringar. I Sverige hade en småskalig myntprägling börjat vid kring mitten av 1100-talet. Mynt präglade under denna tid är ytterst få i det finska fyndmaterialet och begränsas till några enstaka exemplar funna i kyrkor och i gravar. Från 1200-talet finns det redan en större mängd mynt, om än också dessa är väldigt starkt koncentrerade till vissa kyrkligt relaterade platser. Vid sidan om svenska mynt användes i stor utsträckning också gotländska mynt samt livländska mynt präglade i Reval och Dorpat. Dessa spred sig via handelskontakter, särskilt styrda av kyrkan. Mynten var betydligt mindre än de mynt som ett antal årtionden tidigare ännu använts som smycken och de måste ha uppfattats som en helt ny typs föremål. Istället för ett värde mätt i silver var deras värde nu bestämt ovanifrån och för folket framstod de som ett konkret uttryck för de nya maktinnehavarna.

Till en början var det en rätt liten del av samhället som kom i kontakt med mynt via handeln och kyrkan, men då mynten så småningom spred sig, så fick deras symboler en allt större roll. Detta skedde samtidigt som den svenska kronan befäste sin ställning också i den östra rikshalvan. De första mynten som förekommer något mera allmänt i kyrkorna och slotten på det finska fastlandet är penningar präglade i Sverige under **Magnus Eriksson** ca 1320–1340. Dessa mynt pryds av en krona på den ena

sidan och ett lejon på den andra. Dessa var tydliga symboler för kungamakten, som nu också konkret nådde det vanliga folket. En del av lönerna betalades i mynt, men dessa krävdes snart tillbaka i form av skatter till kronan och kyrkan. Mynten var därmed inte till för gemene man eller kvinna, utan de var ett verktyg för överheten. Genom mynten kunde man uppvisa makt, uppbära skatter, överföra olika värden och förvalta stora egendomar. Pengarnas viktigaste funktion var att fungera som värdemätare, vilket inte allt alltid betydde att betalningarna skulle att gjorts i reda mynt.

Bild 3. Penning präglad under Magnus Eriksson ca 1320–1340. ANT 1: 176. Bild L. Kunnas-Pusa / Finlands nationalmuseum.

Östersjön förenade de olika kringliggande länderna och gjorde att ett enhetligt kulturområde bildades, vilket också påverkade penningekonomin med jämförbara valutor. Via lagstiftningen försökte kronan koncentrera handeln till städerna, men i praktiken lyckades detta inte. En stor betydelse för spridningen av mynt hade de direkta handelsseglaterna, som bedrevs genom hela medeltiden och in på ny tid. Handel idkades förutom av borgare också av bönder, fogdar och slottshövitsmän, frälse och kyrkomän. Handeln var internationell och mynten ett praktiskt bytesmedel med bestämd kurs. I det finska fyndmaterialet syns detta särskilt i det utbredda bruket av livländska mynt

genom hela tidsperioden. De livländska mynten användes inte bara inom den internationella handeln, utan blev i stora delar av landet till de huvudsakliga betalningsmedlen, med vilka också en stor del av skatterna betalades.

Mynten var först och främst betalningsmedel, men myntbruket kunde också ta sig helt andra former. På samma sätt som folk än idag av vana offrar mynt i önskebrunnar och fontäner, så har mynt använts för dylika ändamål under medeltiden, sannolikt med en lite större mening bakom. Att mynt deponerats i gravar och byggnader var inte knutet till myntens ekonomiska värde, utan det var själva handlingen som betydde något. Mynt offrades också i kyrkor, som en gest i samband med att man bad om syndaförlåtelse eller om hjälp. Ibland kan man se att myntet förstörts innan det offrats, det kan ha böjts eller perforerats. Ett mystiskt inlägg i de finska fynden är också ihoprullade medeltida mynt, av vilka det hittats ett antal av under de senaste åren. Dessa är metalldetektorfynd och saknar närmare fyndssammanhang, vilket gör det svårt att tolka deras betydelse. Tydligt är ändå, att deras ursprungliga betydelse som betalningsmedel förstörts.

Bild 4. Ihoprullad örtug präglad under Erik av Pomern. Metalldetektorfynd från Urdiala. NM 40904. Skala 2:1. Bild: F. Ehrnsten/Finlands nationalmuseum.

Mynt kan därmed ha flera olika betydelser och likaså finns det olika sätt att studera mynt. Man kan utgå från tillverkningen med fokus på myntets ursprung och prägningsteknik. Vad kan ikonografin berätta och hur har till exempel ekonomin och samhällsorganisationen påverkat utmyntningen? Mynt kan också studeras utifrån själva myntbruket. Då flyttas fokusen över på vem som använt mynten och hur, vad de betytt för folket, hur handel idkats och vilka mynt som offrats. Man kan dock också välja att koncentrera sig på deponeringen av mynten. Varför har de hamnat i marken och förvandlats till arkeologiskt fyndmaterial och något som vi undersöker idag? I min avhandling har jag valt att utgående från myntfynd undersöka myntbruket under en period på ca 350 år, från 1200 fram till 1560. Detta har gjort att fyndhelheterna från olika miljöer ofta fått en större betydelse än de enskilda mynten. För att utöka materialet har jag använt mig av myntomnämmanden i skriftliga dokument, som belyser en rätt anorlunda sida av den medeltida ekonomin. Båda materialen är ytterst slumpmässigt bildade och utgör bara en marginal del av vad som funnits där från början.

I det skriftliga källmaterialet som berör Finland framkommer det att pengar ända fram till andra hälften av 1300-talet var en begränsad vara. Det kyrkliga tiondet uppbars huvudsakligen i andra produkter än mynt, såsom skinn i de inre delarna av landet, smör i Nyland och säl på Åland. Även biskops- och prästavgifterna betalades huvudsakligen i bland annat skinn och säd. I Åbo växlades en del av produkterna till pengar, men beroende på omständigheterna fanns inte heller där alltid pengar att tillgå. Till exempel skulle hela tiondet år 1328 ha varit 516 mark i små penningar, men endast 86 kunde avlämnas på grund av de svåra ti-

derna. Likaså betalades inte peterspenningen till Vatikanen på grund av fattigdomen i landet.

Också de värdsliga vederlagen betalades genom hela 1300-talet främst i säd och smör. Från 1300-talets andra hälft blev det allt vanligare att olika produkters värde meddelades i pengar, liksom att de kunde ersättas med mynt. De internationella guldmynten blev vanligare mot slutet av århundradet och under 1400-talet. På lokal nivå uppbars betalningarna i små mynt, som senare växlades in mot större valörer. Summorna som förekommer i skatteräkenskaper visar att väldigt stora myntmängder måste ha rört sig i landet, vilket innebär att också folket måste ha haft tillgång till mynt, som de fått via löner och handel.

De skriftliga källorna beskriver sällan gemene mans vardagliga myntbruk, liksom inte heller vilka slags mynt som användes för små betalningar och hur utbrett myntbruket var bland folket. För studier av myntbruket på gräsrotsnivå är det arkeologiska fyndmaterialet den bästa informationskällan, eftersom man via det konkret kan se vilka slags mynt som använts i olika miljöer. Först måste man ändå notera, att inte heller fynden erbjuder någon fullständig bild av myntcirkulationen. De mynt som blivit kvar i jorden och senare hittats utgör bara en liten bråkdel av de mängder mynt som verkligen cirkulerat.

Oftast består myntfynden endast av de minsta nominalerna, vilket kanske inte är så konstigt då man jämför med situationen idag. 5 cents och kanske även 10 cents slantar ser man rätt ofta ligga på gatan eller på butiksgolven, medan redan 1- och 2-euron är betydligt mera sällsynta. De mynt som hittats beskriver inte heller automatiskt var det använts mest mynt, utan i vilka slags miljöer mynten blivit kvar i marken och

bevarats, samt var det bedrivits undersökningar. Kyrkornas trägolv innebär ofta att det inte varit möjligt att plocka upp ett tappat mynt, likaså kan ett mynt ganska lätt tappas och trampas ner i marken i större folkträngsel. I ett hus på landsbygden eller i städer med stenläggning är det däremot mycket mera sannolikt att någon hittat myntet och plockat upp det, precis som också idag.

Sammanlagt har det i Finland hittats kring 15 000 medeltida mynt som jag känner till och behandlar i min avhandling. Största delen av dessa utgörs av depåfynd, i vanligt tal kanske oftare kallade för skattfynd. Det finns 43 närmare dokumenterade medeltida skattfynd från Finland med kring 11 000 mynt. Detta antal är väldigt lågt jämfört med de flesta kringliggande länder, vilket dels tyder på att det inte funnits så mycket överlops mynt att lägga undan, dels på att man antagligen grävt upp besparingarna på nytt då det rått brist på mynt. Förutom gränsstriderna i öst var medeltiden också en rätt fredlig period, vilket med säkerhet påverkat både behovet att gräva ner rikedomar i marken och att de inte blivit kvar där. De flesta tidiga depåerna är från kyrkliga miljöer, där de möjligtvis nedlagts som grundläggningsoffer.

Från 1300-talet finns också ett större antal mindre fynd från gravar runtom i landet, liksom ett antal fynd från Åbo stad. Största delen av de medeltida skatterna ser ut att antingen ha varit tillfälliga små besparingar eller så slumpmässigt tappade pengapungar. Skatterna från landsbygden har ofta gömts i närheten av bosättning, antingen byar eller gårdar. Det genomsnittliga värdet på skatterna är rätt lågt och förutom några enstaka ringar innehåller de sällan övriga föremål. Antalet ökar märkvärdigt först under 1500-talet.

Bild 5. Myntdepå nedlagd i början av 1400-talet. År 1904 hittade några barn koskällan fylld med mynt i en grotta invid Kalela gods i Masko. NM 4391. Bild: L. Kunnas-Pusa/Finlands nationalmuseum.

De övriga myntfynden som inte är skattfynd består av ca 3650 mynt som hittats i gravar, kyrkor, kloster, prästgårdar, slott, städer och på landsbygden. Dessa har hittats under arkeologiska utgrävningar eller som ensamfunna ströfynd. Störst antal mynt finns det från kyrkorna och slotten, där mynten bevarats och där det också bedrivits undersökningar. Stadsfyndens antal är förvånansvärt lågt, liksom också antalet mynt från landsbygden.

Utifrån fynden ser det ut som att mynt till en början främst använts som gravgods eller som offer i kyrkorna. Genom kyrkans inflytande och via handeln blev mynten så småningom vanligare i vissa särskilda miljöer, men den enda platsen som till en början tyder på ett mera utbrett myntbruk är biskopssätet i Korois. Från mitten av 1300-talet ökar fynden i Åbo stad samt längs med de södra kustområdena, där myntbruket främjades av handeln med Livland. Samtidigt spred sig bruket av offermynt också mot Karelen och Österbotten. Först under 1400-talet kan man urskilja en något mera vid utbredning, med myntbruk i olika slags miljöer, även utanför kyrkorna och slotten. Myntsystemet blev mera mång-

sidigt, men en mynträkning i olika valörer, liksom också myntprägling i Åbo. Under början av 1500-talet påverkades myntbruket av en ekonomisk tillbakagång som orsakades av pest och oroliga tider, medan Gustav Vasas tid innebar stora förändringar i administrationen, vilket i sin tur påverkade det konkreta pengabruket. Antalet myntfynd från denna tid minskar tillfälligt i kyrkorna och på slotten, men istället ökar depå- och ströfyndens antal, liksom också fynden från stads- och landsbygdsmiljöer. Detta tyder på att mynt vid denna tid cirkulerade mera allmänt också vanligt folk emellan.

I rubriken till min avhandling ställer jag frågan ifall pengarna under medeltiden var till för gemene man. Det är förstås idag omöjligt att nå en fullständig bild av hur mynten uppfattades av en vanlig man eller kvinna under medeltiden. Myntens viktigaste egenskap var att de var standardiserade objekt som gick att lita på. För gemene man var mynten det medium genom vilka de nya institutionernas makt tydligast framkom. Bilderna på mynten symboliserade den nya överheten och mynten användes främst för att betala vederlag till kyrkan och kungamakten. Pengarna värde-

satte världen och gjorde olika tjänster och egendom direkt jämförbara med varandra enligt ett gemensamt måttssystem. Rikedom och fattigdom kunde mätas i pengar och mynten blev till ett allmänt godkänt verktyg för detta. Mynten i sig var inte mångfaceterade objekt, men bruket av dem kunde variera enligt behov. För gemene man var de ett redskap genom vilket man i form av skatter betalade för sin plats i samhället. Via handeln kunde myntet bytas till en konkret produkt och som offer kunde via myntet bes om avlat och syndaförlåtelse av kyrkan.

Ett centralt mål i min avhandling har varit att skapa en helhetsbild av det medeltida myntbruket. Detta innebär att behandlingen av mynten skett på en allmän nivå, med

fokus på större sammanhang. I framtiden kan detta arbete förhoppningsvis utgöra en utgångspunkt för mera detaljerade studier, som vidare belyser den medeltida penningekonomin. Då olika fyndkategorier här satts ihop till större helheter för att göra det möjligt att urskilja likheter och skillnader olika miljöer och tider emellan, så blir det istället till en framtida uppgift att plocka isär dessa helheter och i detalj betrakta de olika fynden och mynten skiljt för sig.

Frida Ehrnsten

frida.ehrnsten@kansallismuseo.fi

Arkeologi, Avdelning för kulturforskning
Helsingfors Universitet

Bild 6. Depåfynd från Himalansaari, Kristina i södra Savolax. De yngsta mynten är skillingar präglade i Wenden ca 1494–1505. En flicka hittade mynten i utkanten av en åker år 1933. MK 35012. Bild: F. Ehrnsten.

THE BYZANTINE BACKGROUND OF SWEDISH LILY STONES AND STAFF CROSS SLABS

ABSTRACT

There are more than 500 stone slabs, called lily stones and staff cross slabs found in Sweden, with the majority found in Västergötland. These decorative stones date to the period between the 11th to the 13th centuries, and are believed to have originated in either England or even Byzantium.

In this paper, I discuss the background, contents, and dating of the slabs: I start by corroborating the Byzantine background of the staff cross slabs through an analysis of the origin of the stair cross motif. Next, I verify the Byzantine style of the lily stones through the connection of the axe motif with Christ's baptismal icon in the Eastern Church. I conclude by dating the arrival of both stone types in Sweden with the help of Thessalonian relief stones.

The article reveals that the presence of the lyre motif in both the Apollonian emblem and the lily stones is explained by a strong non-Christian motif being adopted by Christian art in a forceful way. I also suggest that the appearance of lily stones and staff cross slabs in Sweden may be explained by the aftermath of Byzantine iconoclasm and by the connections with the North.

Keywords: Lily stones, Staff cross slabs, 9th century Sweden, Ara Pacis lyre.

Hakusanat: Liljakivet, Sauvaristipaadet, 800-luvun Ruotsi, Ara Paciksen Iyyra.

INTRODUCTION

In 2007, a total of 529 stone slabs were inventoried in Sweden, especially in Västergötland, with reliefs engraved on the even top surface. The stones were traditionally classified by motif in two categories: 'lily stones' with garland patterns of plants interpreted as lilies, and 'staff cross slabs', often with a Greek cross featuring the elongated descending arm, sometimes also with the lily stone garlands or their leaves. The figures are in general exactly symmetrical,

i.e. the right and left sides are mirror images of each other. Both types usually feature a pedestal of a few steps tapering upwards. The garlands in the lily stones often include a pattern called Apollo's lyre.

A total of 401 lily stones (Fig. 1) have been documented, 353 of them single and 48 double. A total of 123 staff cross slabs (Fig. 2) have been documented, 118 of them single and 5 double. Five stones remain undefined.¹ The quality of the slabs varies from brilliant to poor. I would accept less than 100 of them in the first class.

◀◀Figure 1. Lily stone with the lyre pattern.
◀ Figure 2. Staff cross slab.
Photos: J. Rätty.

The majority of the slabs are of sandstone, about 180 cm tall and about 60 cm wide; they are trapezoid, or slightly tapering downward; their thickness is about 10–15 cm.² A narrow embossed frame borders the slab. The age and background of the stones is disputed. Opinions concerning the period of their origin range between the years 900 and 1200. Traces from England, Central Europe or Byzantium are identified in their background.³

BYZANTINE STAFF CROSS SLABS

The Byzantine background of the staff cross slabs has been justified by the stepped crosses in Byzantine coins.⁴ The explanation is probably the story of Empress **Helena** discovering, among other things, the cross of Christ in Jerusalem in the early 4th century. Apparently related to this, and in

order to support his campaign against Persia, Emperor **Theodosius II** (408–450) sent to Jerusalem a golden jewelled cross in 420, to be erected at Calvary.⁵ A new type of coin appeared at that time to celebrate triumph. It featured the Goddess of Triumph beside a cross with a long descending arm and jewel-like ornaments. Both

crosses relate to Christ's triumph at Calvary in anticipation of the Emperor's hoped-for triumph over the Persians.⁶

The jewelled cross and its image in the coin were probably the models for the cross in the oldest Christian choir mosaic of the Roman Santa Pudenziana Church (Fig. 3). The mosaic is dated varyingly from the late 4th century to the year 420⁷ or shortly after.⁸ Christ and his apostles are shown in the mosaic against a background of buildings of Jerusalem and a cross on a pedestal tapering upward. This is a likely model for exhibiting crosses on a stepped pedestal.⁹ Such crosses, later with pedestals reminiscent of Calvary, rose in prominence after 628, when Emperor Heraclius recovered the cross or a relic of the cross attributed to Helena's discovery; the Persians had plundered it from Jerusalem in 613.¹⁰

Crosses on stepped pedestals appear in Byzantine Emperors' coins very early, start-

Figure 3. Choir mosaic in Santa Pudenziana Church. Photo: J. Rätty.

ing from **Tiberius II Constantine** who ruled 578–582 (Fig. 4) to **Manuel I Komnenos** 1143–1180.¹¹ This time span is long enough for the cross coins to only establish that the stepped-pedestal cross in the staff cross slabs also stems from Byzantium.

Figure 4. The first stepped-cross coin, solidus from the time of Tiberius Constantius, 578–582. Photo with permission of wildwinds.com, ex Triton VIII auction, January 2005.

WHAT IS A “LILY”?

Both whole and half leaf patterns appear in the lily stones. The basic motif is a five-lobed leaf with one sharp top lobe and two symmetrical pairs between it and the stem. The upper, rounded pair turns to the side or obliquely upwards, while the smaller, lower one is often sharp and curls towards the stem. This five-lobed pattern is even more frequently shown as if split vertically, either in one half (Fig. 5a), or the entire pattern is split (Fig. 5b), each half with a stem of its own.

name.¹³ This name is probably from 1877, when the pattern was considered reminiscent of the lily stem.¹⁴ The palmette is, however, clearly different in shape (Fig. 5c), as is the French lily (Fig. 5d).

The pattern corresponds best with the leaf of the grapevine (*Vitis vinifera*). The whole, symmetrical leaf is very accurately the leaf of the grapevine (Fig. 5e).¹⁵ The “lily” (Fig. 6), then, is the vine leaf motif popular in the patterns of antiquity, then the Sassanids, Byzantium and the Arab world. The split image finds a natural explanation: it is a slightly convex vine leaf seen from the side and can therefore have a stem of its own in the lily stone.

Wine and the vine are significant symbols throughout the Bible. In the New Testament, in the first verse of the fragment John 15:1–8, Jesus compares himself to the vine: “I am the true vine...” This is repeated in verse 5, where Jesus compares his followers to the branches: “I am the vine, ye are the branches”.¹⁶

The image of the vine in the lily stones is above all an image of Christ. As the vine comprises the branches – the followers of Christ – using the image was originally a strong confession as Christian. The same is true of the message in the stepped cross

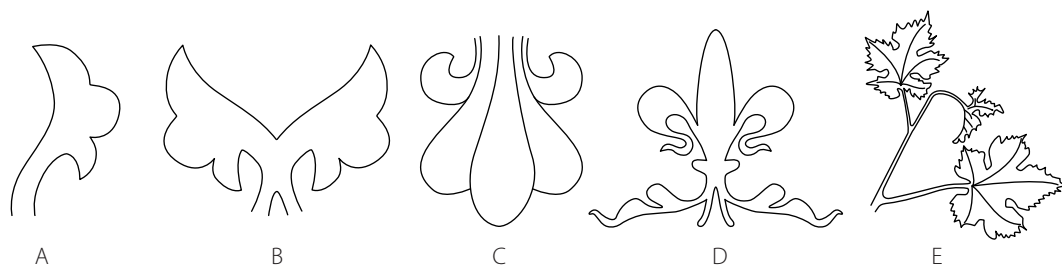

Figure 5. A = Half leaf pattern. B = Split leaf pattern. C = Palmette. D = French Lily. E = Vine leaves.
Original photos A–D: J. Rätty, E: R. Moisio. Final drawing: M. Holappa.

that symbolizes Christ's death at Calvary, his resurrection and himself. The stepped pedestal was also conveyed to the lily motif – perhaps to confirm its connection to Christ.

But why do the lily stone patterns often feature the Apollo's lyre motif?

LILY STONE AS A SIGN OF CHRISTIAN BAPTISM

There are two unique slabs among the lily stones: the one moved from Resville, Norra Härene (Norra Härene 35:1), and the Bjurum (Bjurum 78) stone (Fig. 7).¹⁷ They

Figure 6. Vine leaves in a lily stone, Götene 66. Photo Jouko Rätty

feature the same motif: a heart-vineleaf-patterned tree and under it, an axe with a curved blade, upside down, the blade pointing to the right. The axe has given cause to consider the motif as an illustration of the end of the bodily life.¹⁸

Yet, a fully consistent axe is found in the old Byzantine images of the baptism of Jesus: it is aside, in a similar position under the tree. The axe is an inseparable part of the motif, just as Jesus himself, John the Baptist, and in the oldest versions, the Jordan with the personified Spirit.¹⁹ A splendid example is the mosaic from the 11th century in the main church Katholikon of the Greek Osios Loukas Monastery.²⁰ (Fig. 8.)

There is a clear explanation for the 'tree and axe' theme in the baptismal image. In the gospel of Matthew, John the Baptist speaks to the Pharisees and Sadducees before baptizing Jesus about how the axe "is laid unto the root of the trees: therefore every tree which bringeth not forth good fruit is hewn down, and cast into the fire" (Matthew 3:10).

As these warning words come from the Baptist of Jesus and as the texts are consecutive, the warning was also incorporated in the baptismal image. The images told their viewers what the texts tell us now. The axe with the tree was given an inseparable symbolic value, and is part of the earliest im-

Figure 7. An axe with a curved blade, Bjurum 78. Photo: R. Bernhoft/Vänernuseet.

Figure 8. Mosaic of the Baptism of Christ, main church of the Osios Loukas Monastery. An axe is visible on the right. Photo: J. Rätty.

ages of the baptism of Jesus. Even today, the combination is part of the Orthodox icon of the baptism of Jesus.²¹

The axe in the lily stone, then, does not refer to the death of the person concerned, i.e. to cutting his or her tree of life. It refers to the fact that the person is a baptized

Christian. The axe, the tree and the vine in the early lily stones form a symbol of baptism, unification with Christ.

The axe stones are strongly Christian and attest their Byzantine background. They were made to tell about a certain person's baptism which perhaps took place in Byzantium already. Even without an axe, the vine motif can also relate to baptism, communicating that the maker was a Christian.

THESSALONIAN RELIEFS

In Thessaloniki, there are a few reliefs dated to the 10th and 11th centuries, which are combinations of lily stones and staff cross slabs – not purely one or the other. At least part of them are from pseudo sarcophagi. Three of them are in the Museum of Byzantine Culture (Fig. 9, relief 1), one in the crypt of Agios Demetrios Church (Fig. 10, relief 2), and one in Vlatadon Monastery museum (Fig. 11, relief 3). Three of these are horizontal combination images: the stepped cross is in two or four varieties in two slabs, while in the third one, the cross motif remains along with two other patterns. The cross in three of the slabs has two crossbars; it is the so-called Patriarchal cross. All the slabs feature a symmetrical stepped pedestal. A frame borders the image in three slabs (reliefs 2, 3), its sides in the form of columns combined by double or triple arches. The lyre figure is clearest in relief no. 3, fairly distinct in both parts of relief 2, vanishing or vanished in the plants in a third relief, debatable in relief 1, and completely absent in another relief. The plant in relief 2 is indefinable, although part of the leaves resembles the half vine leaf in the lily stones. Relief 1 features a stylized vine leaf. A stylized vine leaf can also be seen in re-

◀ Figure 9. Relief 1.
 ▼ Figure 10. Relief 2.
 ▼ Figure 11. Relief 3.
 Photos: J. Rätty.

cates another time. The relation is still evident.

The late 10th century slabs in Osios Loukas Monastery in Steir, Greece, have developed far from the Thessalonian reliefs, although they represent the same tradition (dated i.a. by Lapis 2005: 22)

Since the oldest motif combinations of the

lief 3. Neither one of these reliefs features a mere lily figure nor a mere staff cross slab; the motifs are combined. The result for this part seems advanced in style – or rather, regressed.

The Thessalonian images are related to the Swedish slabs by the relief form, the cross, its stepped pedestal, the plant motif rising symmetrically on both sides, even the lyre figure or its variant. However, the cross is more dominant than the plant. No cross with two crossbars or columns combined by an arch are found in Sweden. There are nine combinations of the cross and the lily in Sweden, but although they are similar to each other, they differ completely from the Thessalonian reliefs (Fig. 12 e.g. Edåsa 40). The treatment of the stepped cross motif seems to have advanced in the 10th and 11th century Greece from the bordered slabs, and the style seems freer; this indi-

Thessalonian slabs are dated to the 10th century, the stepped cross and the lily lyre were imported to Sweden separately, before the cross and the lyre garland motifs were combined. It is quite probable that this took place in the 9th century.

Figure 12. Edåsa 40. Photo: R. Bernhoft/Vänernuseet.

LYRE LILY

The key to the origin of the plant motif of the lily stones is the lyre pattern. Thessaloniki is the home of one of the oldest churches in the world, Acheiropoietos from the 5th century. The lyre grows as a creeper from the water bowl on both sides of the cross, in

at least a couple of the mosaics, in the arch vaults between the columns (Fig. 13). The mosaics are dated to the 450's.²² The lyre motif, then, was in independent use here in the early Christian era.

But Byzantium reached to the Italian peninsula as well. Several churches in Rome feature Byzantine Christian mosaics with lyre-patterned garlands. These include San Clemente from the 12th century, the Zeno Chapel at Santa Prassede from the 9th century, and the Santa Rufina Chapel at San Giovanni in Laterano from the late 5th century. The construction of the first San Clemente started as early as 313, and although it was destroyed in 1064, its apsis mosaic structure of the 4th century probably remained in the 12th-century church.²³ (Fig. 14.) The images in Galla Placidia mausoleum in Ravenna are also among the earliest lyre mosaics; they date back to the first half of the 5th century.²⁴

Why was the lyre emblem of the antique Greek god Apollo taken in Christian use not later than the 4th or 5th century? Ara Pacis Augustae, or the altar of Augustan Peace, stands reassembled in Rome. The Senate commissioned the appr. 12 x 11-metre construction between 13 and 9 B.C. in honour of the internal peace in the Roman Empire, attributed to Emperor Augustus. Reliefs were carved in the marble of the precinct

Figure 13. Lyre motif in Acheiropoietos. Photo: J. Rätty.

Figure 14. Apsis mosaic in San Clemente. Photo: J. Rätty.

The Greek Chapel in the Roman Priscilla Catacomb features stucco decoration from the late 3rd century.²⁶ The stucco garland is a vertical half of the Ara Pacis corner relief garland with the lyre motif. This shows that the

walls of the altar. A symmetrical lyre plant (Fig. 15) rises four times in the western and eastern sides. In the northern and southern exterior walls there is a wide garland below the procession reliefs (Fig 16). In the middle of the garland a lyre plant rises with a vertical stem. It divides the composition into two parts. The garland spreads to the sides as new creepers, varying ivy, laurel, vine and palmette. It swarms with all kinds of living things from flowers and swans to lizards and snails. The lyre pattern is repeated in the vertical column borders of the doorways and wall corners.

The long end sides especially show the lyre pattern repeated toward the edges and the corners, more and more free in form, as confused lyres. The idea is perhaps that among the multiform life, Apollo is still present, even if not always clearly discernible.

The altar was buried under landslides, but the handsomely coloured lyre figure with garlands may still have been visible in the second century.²⁵ The distance to the first known Christian usage is only about 100 years, if the San Clemente apsis mosaic dates from the time of the first church.

Ara Pacis figure indeed remained when the altar was destroyed; it was transmitted to Christian use. The unique ornament figures were kept in the model stores of artists. The new faith had nothing from before, and motifs were taken from the environment, with or without knowledge of their background.

The Tree of Life appears in the beginning and in the end of the Bible, and Christ says that “He is the vine and Christians are its branches”. No wonder that the Ara Pacis paradise-like plant that was considered sacred, was given a strongly Christian content,

Figure 15. Ara Pacis lyre. Photo Jouko Rätty.

and the Apollonic symbol became the emblem of Christian paradise, holiness, even Divinity.

The San Clemente apsis mosaic especially features similar nature details as the Augustan altar. The Ara Pacis garland may have been the model for the Santa Rufina mosaic as well.²⁷ The Ara Pacis Apollo pattern is maintained in Italy, as Rome and Ravenna indicate, and it is transmitted elsewhere in Byzantium, as the Orthodox church decoration in Greece still shows. Only the middle stem is replaced by the cross and the acanthus at the base by the stepped pedestal. Ara Pacis is also the basis of the garland figures in medieval churches.

The motif is used also in the northern stone churches, for example in Taivassalo, Finland, in the 15th century (Fig. 17). The text in the paintings tells that they have been made in 1472.

I have limited this study to the lily stones with a lyre-shaped vine pattern. But the Thessalonian reliefs also exhibit the lily stone heart figure alone (Fig. 10, relief 2) and as part of the kotschanak cross (Fig. 9, relief 1). The heart figures are overde-

veloped in style; i.e. they stem from a later phase than those in the Swedish lily stones (cf. Fig. 7, Bjurum 78 and Fig. 9, relief 1). Anyway, they for their part prove that the pattern came to Sweden from Byzantium.

EXPLANATION IN ICONOCLASM?

The Thessalonian reliefs indicate that the lily stone and staff cross slab motifs were created and imported to Sweden before

Figure 17. Lyre garland in Taivassalo church.
Photo : J. Rätty.

Figure 16. Ara Pacis garland. Image © Charles Rhyne Estate; courtesy Visual Resources Center, Eric V. Hauser Memorial Library, Reed College, Portland, Oregon.

the 10th century. An interesting fact is that iconoclasm prevailed in Byzantium in 726–787 and in 813–843. It was a dispute concerning the depiction of the saints, but especially of God and Christ in the likeness of men.

Iconoclasm made the cross a strong symbol of Christ in the time of its initiator Emperor **Leo III** (717–741) already. The art of the iconoclastic emperors emphasized the life-giving cross.²⁸ Unfortunately, information of the iconoclasm area and its ending is lacking and biased, because the iconodules who won, wrote history to their liking.²⁹ There is therefore not certain information about how widely the iconoclasts who lost, were persecuted. The battle of icons remained between heresy and orthodoxy until death.³⁰ After 843, then, life was not easy for most iconoclasts – they were heretics now.

The mere vine motif was perhaps now considered heretic, and the signs of the opponents were destroyed as far as possible. After iconoclasm, no reason existed to depict Christ by way of symbol.³¹ Only the cross was accepted. Otherwise, Christ was to be depicted in the likeness of man – which was forbidden in iconoclasm. Was the heart and vine motif used at this time? It was again forbidden and destroyed as an independent figure by 843.

The motifs of the Swedish lily stones are strictly limited to the vine as the symbol of Christ. This is a stern reflection of the iconoclastic spirit, and the staff cross slabs repeat the iconoclastic motifs, which makes it highly probable that they date from this specific time.

If the motifs and implementation of the bordered slabs had been imported from Byzantium to Sweden at a later time, human portraits would have been included at least in some form. The lily stones are therefore not the product of that later period.

The figures appeared in the Västergötland lily stones quite suddenly. Their style was exact and distinct, and they were numerous. As there is no obvious bridge to ancient Byzantium, the only explanation is that the masters of the style and the technique arrived in Götland and started work. The motifs did not appear from nowhere, and carving relief stones was not a sudden local invention. The masters travelled quickly, as no similar motifs have been found between Sweden and Byzantium so far.³² The vine pattern is an imported motif, as vine does not grow endemically in Sweden.

In about 840, the Emperor's Treasurer attempted to recruit Norsemen as mercenaries.³³ The first mention of Nordic soldiers

in the Emperor's troops in Constantinople dates from 842–867.³⁴ These were hardly the first ones of their kind.

Relief stone masters who were displeased with the victory of the iconoduls left Byzantium, some of them certainly for their lives; it was a confrontation between heresy and orthodoxy. The trade and military connections between the North and Byzantium gave a good opportunity for the lily stone motifs to enter Västergötland in the 9th century; the same was true about the iconoclastic masters who had become heretics. The other end of the Norsemen's route provided not only a sanctuary, but also fellows in faith – and “customers”.³⁵

These Byzantine masters may well have carved the best hundred or so slabs. The rest of the stones are the handiwork of their followers or imitators.

RAISIO STONES

Two late and modified granitic versions of the Swedish stone slabs have also been found in the church of Raisio, Finland (Fig. 18). Both of them are trapezoidal. An elongated cross is engraved on one of them. Its descending arm turns into a ring, continues as a narrow shaft and ends in a larger ring. The slab is 182 cm high, 69–52 cm wide and 12–17 cm thick.³⁶ A few similar ones, but without the upper ring, have been discovered in Sweden; the best example is perhaps Åsle 104.³⁷

The other slab is a relief, measures 171, 75–50 and 19–23 cm.³⁸ Its main figure is a circular or solar cross. Two leaflets grow diagonally from its wheel toward the upper corners of the slab, and a similar pair is seen in the lower part. The shaft of the cross features two pairs of small leaves and under

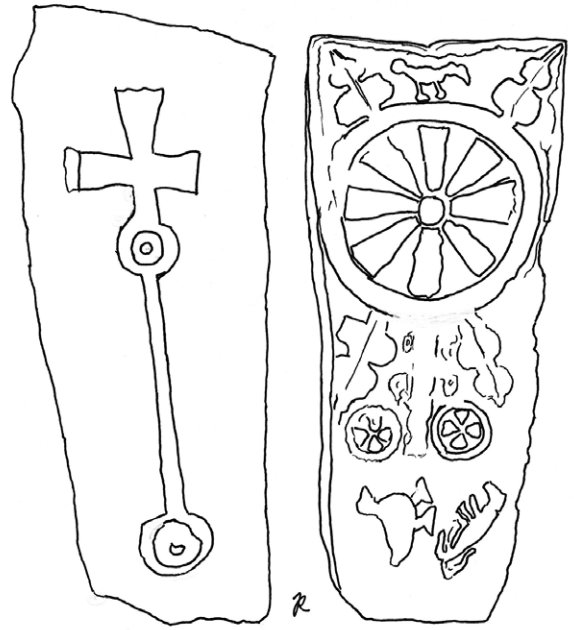

Figure 18. The Raisio stones. Drawing: J. Rätty

these, on each side, is a figure that resembles a consecration cross. This is connected to the lily stone tradition by the batten in the upper edge. It runs on both sides, but is then discontinued – probably due to lack of space. The four-leaf motifs represent the later model modified from the vine leaf motif. No similar circular cross stone has been found even in Sweden.

The slab also features three animal figures. A tailed being sits on the circular cross; it is probably a peafowl or phoenix, as one can barely discern traces of a crest on its head. Lowest on the slab are, symmetrically, a bird and a beast with four legs and a long tale. The bird is most likely a dove and the beast is a lion or a panther. The animal images are typical Romanesque presentations. Animal figures were then used to represent subjects in the spiritual life. Specific bestiaries or animal books exhorted and warned Christians with the help of animal species, clarifying their symbolic significance in the

Christian redemption plan.³⁹ The lion represented Christ⁴⁰, as did the panther⁴¹ and the phoenix⁴², while the dove represented the Holy Ghost in the New Testament already (Mark 1:10). The slabs are dated to either the 12th century⁴³ or the early decades of the 13th century.⁴⁴

SUMMARY

The Byzantine background of Swedish staff cross slabs is indicated by Byzantine coins in which the stepped crosses depict Christ's triumph at Calvary. The vine plant pattern in the lily stones is based on the parable of Jesus of himself as the vine. The stepped pedestal in both slab types proves the connection between the motifs and Christ. Using them indicates a strong confession to Christianity by the persons related to the stones.

The axe turned upside down at the stem of a vine-leaf-patterned tree in a lily stone corresponds to the one in Byzantium depicting the baptism of Christ. It shows that the background of the axe stone is in Byzantium and that it relates to a baptized Christian.

The relief stones from the 10th and 11th centuries that are maintained in Thessalonica, indicate the time of the origin of lily stones and staff cross slabs. The relief stones feature a cross on a stepped pedestal, and most of them feature a frame of a lyre-shaped plant that rises from the pedestal. As there is no such combination in Sweden, the Swedish lily stones and staff cross slabs are older than the Thessalonian ones; they may well originate from the 9th century.

The end of iconoclasm in Byzantium in 843 may have caused iconoclastic carvers to travel with the Norsemen from Västergöt-

land to their homeland to continue carving reliefs.

The background of the lyre lily is in the decoration of the Ara Pacis altar. It depicted Apollo and was built to honour Emperor Augustus between 13 and 9 B.C. The emblem was assumed as a symbol of Christ by the early Christian art in Italy, and it spread onward through Byzantium.

Jouko Rätty

jouko.ratty@elisanet.fi

Translation Oili Räsänen

NOTES

¹ Nitenberg & Nyqvist Thorsson 2007: 23.

² Claesson & Lindblom 2001: 72.

³ Nitenberg & Nyqvist Thorsson 2007: 9–11; Nitenberg 2009: 31–33.

⁴ Högborg 1967: 4; Rhodin & al. 1994: 132–134.

⁵ Holum 1977: 163.

⁶ Holum 1977: 153, 165.

⁷ Pilz 2001: 169–170.

⁸ Holum 1977: 163.

⁹ Pilz 2001: 169–170.

¹⁰ Mango 2008: 27.

¹¹ Images of coins: <http://www.wildwinds.com/coins/byz/i.html>.

¹² Högborg 1960: 19–20 (tree of life), 20, 31 (palmettes).

¹³ Gardell 1946: 133.

¹⁴ Ljungström 1877.

¹⁵ Suomela & et.al. 1996: 44.

¹⁶ Gardell (1946: 134) already points this out.

¹⁷ Codes according to Nitenberg & Nyqvist Thorsson 2007.

¹⁸ Högborg 1960: 27.

¹⁹ Personal comment by Professor Athanaïos Semoglou, Aristotelian University of Thessaloniki.

- 20 Lazarides 2005: 27.
- 21 Arseni 2001: 131.
- 22 Papachatzis 1980: 67.
- 23 Boyle 1989: 28–30.
- 24 Bovini 1991: 8, 12.
- 25 Rossini 2008: 12.
- 26 Harris & Zuckel 2014: 4:38–5:10.
- 27 Rossini 2008: 80.
- 28 Cormack 2000: 95–99; Cutler-Spieser 1996: 39, 41.
- 29 Cormack 2000: 8; Lowden 1997: 174.
- 30 Cormack 2000: 87.
- 31 Cutler-Spieser 1996: 46.
- 32 Rhodin & al. 2000: 175.
- 33 Pilz 1997: 133.
- 34 Harrison & Svensson 2007: 30.
- 35 Rodin & al 2000: 175; Roosval 1913: 13.
- 36 Knapas 1970: 80.
- 37 Cf. Nitenberg & Thorsson 2007: 123.
- 38 Knapas 1970: 80.
- 39 Unterkircher 1986: 20–21.
- 40 de Beauvais & Mermier 1992: 4–5.
- 41 de Beauvais & Mermier 1992: 135–138.
- 42 Unterkircher 1986: 51.
- 43 Laaksonen 2005: 14; Hiekkanen 2018: 155.
- 44 Knapas 1970: 81.

REFERENCES

- Arseni, archimandrite 2001. *Ikonikirja*. Otava, Helsinki.
- Beauvais, Pierre de & Mermier, Guy R. 1992. *A medieval book of beasts: Pierre de Beauvais' Bestiary*. The Edwin Mellen Press, Lewiston.
- Bovini, Giuseppe 1991. *Ravenna. Art and History*. Longo Publisher, Ravenna.
- Boyle, Leonard 1989. *A Short Guide to St. Clement's*. Collegio San Slemente, Rome.
- Claesson, Tage & Lindblom, Verner 2001. Liljestensproblematiken. Ewert Jonsson, Håkan Larsson & Ingemar Nordgren (eds.), *Liljestenar. En rapport från Liljestensseminariet i Lidköping om liljestenarnas skyddsbehov, ikonografi och proveniens*. Historieforum Västra Götaland, Series B, Vetenskapliga rapporter och småskrifter N° 1. Historieforum Västra Götaland, Skara, 72–85.
- Cormack, Robin 2000. *Byzantine Art*. Oxford History of Art, Oxford.
- Cutler, Anthony & Spieser, Jean-Michel 1996. *Das mittelalterliche Byzanz: 725–1204*. C.H. Beck, München.
- Gardell, Sölve 1946. *Gravmonument från Sveriges medeltid II. Wahlström & Widstrand*, Stockholm.
- Harris, Beth & Zuckel, Steven 2014. *Catacomb of Priscilla*, Rome. (<https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/early-europe-and-colonial-americas/medieval-europe-islamic-world/v/catacomb-priscilla>, 15.7.2019)
- Harrison, Dick & Svensson, Kristina 2007. *Vikingaliv*. Natur & Kultur, Stockholm.
- Hiekkanen, Markus 2018. *Suomen keskiajan kivikirkot*. 4th edition. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Holum, Kenneth G. 1977. Pulcheria's Crusade AD 421–2 and the Ideology of Imperial Victory. *Greek, Roman and Byzantine Studies* 18.2 (1977). Duke University Press, Durham, North Carolina, 153–172.
- Högborg, Folke 1960. Stavkorshällar och liljestenar i Västergötland. *Skövdeortens Hembygds- och Fornminnesförenings skriftserie* nr 8. Skövde.
- Högborg, Folke 1967. Nytt om stavkorshällar och liljestenar i Västergötland, *Meddelanden från Skövdeortens hembygds- och fornminnesförening samt Skövde museum* 1966. Skövde.
- Byzantine Coinage, Chronological Index of Byzantine Rulers. (<http://www.wildwinds.com/coins/byz/i.html>, 15.7.2019).
- Laaksonen, Hannu 2005. Raison Pyhän Martin kirkko. *Raison kirkko – minun kirkkoni. Pyhän Martin kirkko 1305–2005*. Pertti Ruotsalo, Maija Haavisto, Juhani Heimonen, Jarkko Heino, Hannu Laaksonen & Eka Metsävuori (eds.). Raison seurakunta, Raisio.
- Lazarides, Paul 2005. *The Monastery of Hosios Lukas*. Hannibal Publishing House, Athens.
- Liapis, Hieronymos, 2005. *The Monastery of Hosios Loukas in Boeotia*. Monastery of Hosios Loukas, Stiri Levadia.
- Ljungström, Claës Johan 1877. *Wartofta härad och staden Falköping*. Westergötland, Lund.
- Lowden, John 1997. *Early Christian and Byzantine Art*. Phaidon, London.

- Mango, Cyril, 2008. A Historical Introduction. Robin Cormack & Maria Vassilaki (eds.) *Byzantium 330–1453*. Royal Academy of Arts, London, New York, 25–34.
- Nitenberg, Annelie 2009. Liljestenar och Stavkorshällar. *Kulturmöten och social praktik i tidig medeltid GOTARC Serie C. Arkeologiska skrifter* No 71. Göteborgs Universitet, Göteborg.
- Nitenberg, Annelie & Nyqvist Thorsson, Anna 2007. *Liljestenar och Stavkorshällar*. Vänermuseet, Lidköping.
- Papachatzis, Nikos 1980. *Thessaloniki*. 12th edition. Publishing House Paratiritis, Thessaloniki.
- Pilz, Elisabeth 1997. *Det levande Bysans*. Natur & Kultur, Stockholm.
- Pilz, Elisabeth 2001. Den alternativa tolkningsmodellen. Ewert Jonsson, Håkan Larsson & Ingemar Nordgren (eds.), *Liljestenar. En rapport från Liljestensseminariet i Lidköping om liljestenarnas skyddsbehov, ikonografi och proveniens*, Series B, Vetenskapliga rapporter och småskrifter No 1 Historieforum Västra Götaland, Skara, 167–180.
- Rhodin, Leon, Lindblom, Verner & Klang, Kerold 1994. *Gudaträd och västgötska skottkungar. Sveriges bysantinska arv*. Tre Böcker Förlag AB, Göteborg.
- Rhodin, Leon & Gren, Leif 2000. Liljestenarna. De egentliga spåren av kungens män. *Vid Vänern, natur och kultur*, Årskrift Vänermuseet år 2000. Vänermuseet, Lidköping, 19–29.
- Rhodin, Leon, Gren, Leif & Lindblom, Verner 2000. Liljestenarna och Sveriges kristnande från Bysans. *Fornvännen: meddelanden från Kungliga Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien* 95/2000. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm, 165–181.
- Roosval, Johnny 1913. Medeltida stenhugarkonst. Axel L. Romdahl & Johnny Roosval (eds.) *Svensk konsthistoria* 1913. Aktiebolaget Ljus, Stockholm, 5–24.
- Rossini, Orietta 2008. *Ara Pacis*. Mondadori Electa S.p.A., Milan.
- Suomela, Anja, Louhivuori, Mikko & Järvinen, Matti 1996. *Viinitarha viheriöi. Raamatun maan kasveja*. Drawings Rauha Moisio. Suomen Lähetysseura, Helsinki.
- Unterkircher, Franz 1986. *Tiere, Glaube, Aberglaube. Die schönsten Miniaturen aus dem Bestiarium*. Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz.

PUUTARHA-ARKEOLOGIAA YLEISÖN KANSSA

ABOA VETUS & ARS NOVA -MUSEON KAIVAUKSET 2018

Kesällä 2018 turkulainen Aboa Vetus & Ars Nova -museo jatkoi kaivaustutkimuksia¹, jotka olivat alkaneet museon tontin pohjoiskulmassa vuonna 2017.² Museo sijaitsee Turun historiallisessa keskustassa niin kutsutulla Rettigin tontilla, jota on tutkittu arkeologisesti 1800-luvun lopulta lähtien. 1990-luvun laajat systemaattiset arkeologiset kaivaukset keskittyivät museon länsipuolelle, mihin avattiin maanalainen arkeologinen Aboa Vetus -museo vuonna 1995. Vuonna 2017 museon pihamaalla aloitettujen kaivausten tarkoituksena on ollut tutkia, missä kunnossa maanalainen kulttuuriperintö on säilynyt museon toisella puolella. Matti Koivurinnan säätiön rahoittamia kaivauksia johti **Ilari Aalto**.

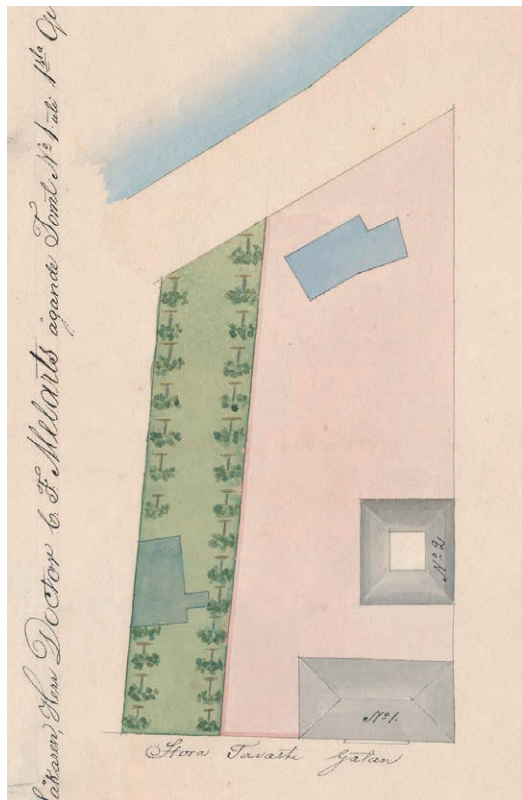
Tutkimusalue sijoittuu Turun Luostarikorttelin historiallisille tonteille 14 ja 15. Historiallisten lähteiden perusteella alueen käyttövaiheista ja rakennuskannasta on selkeä käsitys 1600-luvulta eteenpäin, mutta tätä varhaisemmista vaiheista ei ole olemassa kirjallista lähdeaineistoa.³ Tontit saivat nimensä omistajiensa mukaan, niin että tonttia 14 kutsuttiin nimellä Källare siellä sijainneen **Anders Merthenin** kellariravintolan mukaan ja tonttia 15 kutsuttiin nimellä Forsteen sen 1700-luvun alussa omistaneen **Samuel Forsteenin** mukaan.⁴ Tontit 14 ja 15 liitettiin 1700-luvulla yhdeksi tontiksi, jonka koko rakennuskanta tuhoutui

Turun palossa vuonna 1827. Ennen paloa tontilla sijaitsi kolme kivitaloa – aiemmin tontilla oli ollut neljäskin kivitalo, mutta se oli purettu jo 1700-luvun alussa.⁵ Talojen seinät jäivät palon jälkeen pystyyn, mutta ne purettiin kaupungin uuden asemakaavan tieltä.

Vuoden 2018 kaivauksissa keskityttiin tutkimaan palon jälkeen alueelle perustettua puutarhaa ja Turun palon aikaisia kerroksia. Koska vuoden 2017 kaivaukset olivat keskittyneet Källaren kivitaloon, vuonna 2018 haluttiin keskittyä Forsteenin kivitalon tutkimiseen. Edellisen vuoden tutkimusten tapaan yleisöarkeologia oli kaivauksen tärkeä painopiste.

FORSTEENIN KIVITALO JA RETTIGIN PUUTARHA KIRJALLISISSA LÄHTEISSÄ

Useimpien Turun paloa edeltäneiden Luostarikorttelin kivitalojen tapaan Forsteenin kivitalosta on olemassa melko paljon kirjallista lähdeaineistoa. Kivitalo näkyy vuonna 1742 tai 1743 laaditussa venäläisessä kartassa, joten silloin se on varmasti ollut jo olemassa. Jo ennen kaivausta oli kuitenkin selvää, että talo on luultavasti paljon venäläisen kartan kuvaamaa tilannetta vanhempi. Tähän saattaa viitata kaksi tontilta olevaa asiakirjamainintaa: vuonna 1723 Luostarin

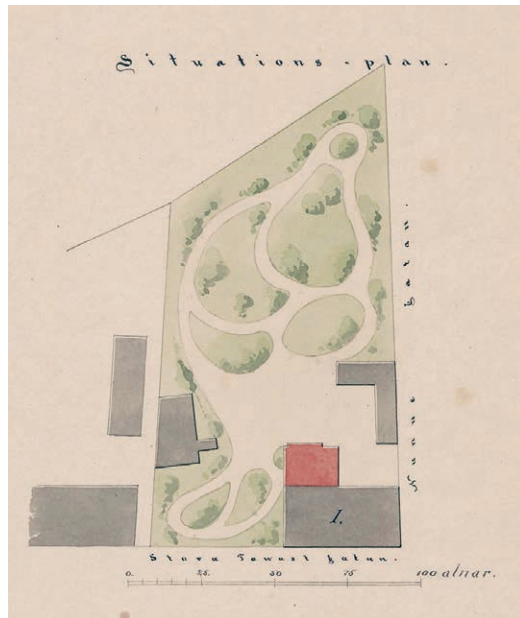
Kuva 1. Yksityiskohta tutkimusalueesta vuonna 1831. Forsteenin kivitalo (sinisellä) on vielä pystyssä, mutta muut vanhan asemakaavan mukaiset rakennukset on purettu. TMA, II kaupunginosa, kortteli 1, tontti 1 (II:1.1) 1831–1878.

jokikadun varrella olleen kivitalon valitettiin olevan vaarallisesti kallellaan ja vuonna 1726 tonttikaupan yhteydessä sama talo mainittiin raunioituneena.⁶ Talo on ilmeisesti ollut useiden muiden turkulaisten talojen tapaan tyhjiällä ja vailla huoltoa isonvihan aikaan 1713–1721. Asiakirjamaininnat voivat kuitenkin koskea myös toista tontilla ollutta kivitaloa, joka on purettu ennen venäläisen kartan piirtämistä.⁷

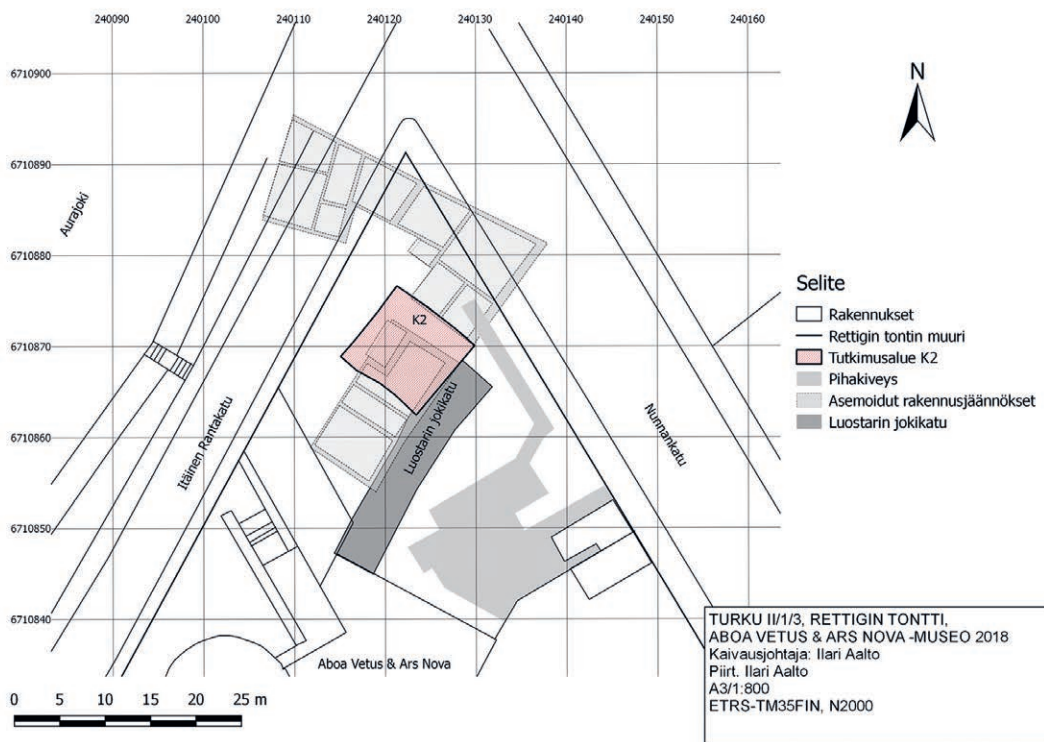
Mahdollisesta huonokuntoisuudestaan huolimatta Forsteenin kivitalo säilyi käytössä Turun 1827 paloon asti. Loppuvaiheessaan kivitalo oli lämmittämätön varasto, mikä käy ilmi tontista vuonna 1826

laaditusta palovakuutusasiakirjasta⁸. Vakuutusasiakirja antaa Forsteenin kivitalosta seikkaperäisen kuvan: Luostarin jokikadun suuntaisen rakennuksen pituus oli 16,6 metriä (28,00 kyynärää) ja leveys 8,46 metriä (14,25 kyynärää). Kaksikerroksisen kivitalon turvekatto kohosi 4,25 metrin (7,17 kyynärää) korkeuteen. Rakennuksen sisäänkäynnin yläpuolella oli luukku ja vinssi, jolla voitiin nostaa tavaraa rakennuksen ylempään kerrokseen. Rakennuksen luoteisivulla kivitalon seinä muodosti kulmauksen, jossa sijaitsi puinen liiterirakennus.

Pohjakaavaltaan talo oli paritupa, jonne oli sisäänkäynti pihan puolelta rakennuksen keskeltä. Keskihuoneesta nousivat portaat yläkertaan ja samasta tilasta laskeutuivat toiset portaat kellariin. Sama kolmijakoinen pohjakaava toistui kellarissa ja rakennuksen yläkerroksessa. Kivitalon ainoasta säilyneestä osasta eli pohjakerroksesta palovakuutus

Kuva 2. Rettigin puutarha kuvattuna maistraatin rakennussuunnitelmassa vuonna 1878. Puutarha muodostui useista, mutkittelevista kujista. TMA, II kaupunginosa, kortteli 1, tontti 1 (II:1.1) 1831–1878.

Kuva 3. Vuoden 2018 kaivausalue (K2). Kartta: I. Aalto/Aboa Vetus & Ars Nova.

mainitsee vain, että siellä sijaitsi “kolme holvattua kellaria puisine ovineen ja ulommainen rautaovi portaikossa, joiden ohella kivijalkaan ei palovakuutusta haluta.”⁹

Turun palon jälkeen tontilla sijainneet rakennukset purettiin uuden asemakaavan tieltä. Nykyisen Nunnankadun kohdalla sijainneet kivitalot purettiin lokakuussa 1829 ja Luostarin jokikadun varrella sijainnut Forsteenin kivitalo hieman myöhemmin. Forsteenin kivitalon rauniot näkyvät vielä maistraatin piirroksessa vuodelta 1831, mutta vuoden 1835 piirroksessa kivitalo on jo purettu ja peitetty maalla. (Kuva 1.) Tämän jälkeen alue sai olla ilmeisesti tyhjillään kymmeniä vuosia. 1870-luvulla alue muutettiin Rettigin perheen puutarhaksi, jossa risteili useita puutarhapolkuja. (Kuva 2.) Puutarhavaiheesta on olemassa karttoja 1870-luvulta alkaen ja 1900-luvun puutar-

hasta on säilynyt myös valokuvia Rettigin perheen kuva-albumissa. Suurin osa puutarhasta on tuhoutunut Aboa Vetus & Ars Nova -museon perustamisen yhteydessä 1990-luvulla, mutta osa puutarhan nuorimista puista on edelleen pystyssä tutkimusalueella.

TUTKIMUKSEN KULKU

Vuoden 2018 tutkimukset keskittyivät Forsteenin kivitalon koillispäähän, jonka kohdalle avattiin 10 x 10 metrin kokoinen kaivausalue. (Kuva 3.) Edellisen vuoden tutkimuksissa alueen muinaisjäännöksiä oli kartoitettu kahdella pienemmällä koe-kaivannolla, joista toisessa tavoitettiin Källare-tontin kivitalo ja toisessa tavoitettiin Forsteenin ja Källaren välissä kulkenut, Au-

rajoelle johtanut kujakiveys. Sama kiveys päätettiin ottaa laajemmin esiin vuonna 2018.

Vaikka tutkimusalueella on hyvin säilyneitä kaupunkikerroksia keskiajalta asti, vuoden 2018 kaivausten tavoite oli keskittyä kaivamaan esiin Turun paloa edeltänyt maanpinta ja tyhjentää Forsteenin kivitalon koillispuolella kellari maa-aineksesta. Kaivauksen avulla pyrittiin vastaamaan kolmeen tutkimuskysymykseen: 1. Mitä jäänteitä Rettigin puutarhasta on säilynyt maan alla? 2. Miten Turun palo näkyy arkeologisena ilmiönä? 3. Milloin Forsteenin kivitalo on rakennettu ja onko rakennuksessa havaittavissa useita rakennusvaiheita?

Edellisvuoden kaivausten perusteella tiedettiin, että tutkimusalueen pintamaa oli noin 60 cm syvyyteen asti sekoittuneita, resentejä kerroksia. Resentit kerrokset poistettiin koneellisesti, ja niiden alta tavoitettiin Rettigin puutarhan kerros, joka koostui hyvin savisesta maasta. Olimme edellisvuoden havaintojen perusteella oletaneet, ettei puutarhasta olisi juuri jäljellä

fyysisiä jälkiä, mutta olimme onneksi väärässä: kaivauksen aikana paljastui paikoin erittäin hyvin säilynyttä, pienillä pyöreillä kivillä päällystettyä puutarhakujaa ja yhden maatuneen puuistutuksen jäännös. (Kuva 4.) Kummatkin liittyvät ilmeisesti puutarhan varhaisempaan vaiheeseen. Puutarhan kujia oikaistiin todennäköisesti Rettigin palatsin rakentamisen yhteydessä vuonna 1928, mutta arkeologisesti havaitut kujan jäännökset noudattelevat vanhemman puutarhan kaavaa. Toisin sanoen 1900-luvun puutarhasta ei löytynyt maan alla säilyneitä jälkiä, mutta 1800-luvun lopun puutarha tavoitettiin hyvin. Leijonanosa kaivauksen löydöistä on peräisin puutarhakerroksesta, ja ne edustavat hyvin tontin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun aineellista kulttuuria, vaikka aineistoon on sekoittunut myös vanhempia löytöjä.

Puutarhakerros oli paksuudeltaan 20–90 cm ja se kaivettiin kokonaan käsin. Heinäkuun helteet rajoittivat kaivajien työntekoa ja Turun palon aikaisiin kerroksiin päästiin laajemmin käsiksi vasta kaivauksen loppupuolella. Paloon liittyvät palo- ja purkukerrokset erottuivat selkeinä heti puutarhakerroksen alla. Forsteenin kivitalon koillispuolella kulkevalle kadulle oli kerrostunut palojätettä, hiiltä ja ennen kaikkea palossa tuhoutuneiden ikkunoiden kappaleita, jotka olivat levinneet aivan rakennuksen seinän juureen. (Kuva 5.) Niiden päällä oli purkujätettä, joka oli ilmeisesti peräisin Forsteenin kivitaloa vasten kaadetusta naapuritalon seinästä. Ikkunan kappaleita lukuun ottamatta palokerrokset olivat melko vähälöytöisiä mutta hieman

Kuva 4. Vapaaehtoiset kaivavat esiin Rettigin puutarhaan liittynyttä kujaa. Kaivamassa Kimmo Leijala (vas. yläkulma), Matti Helén, Sanna Tulonen ja Eva Pomell-Jokinen. Oikealla (ylhäältä) Heidi Jokinen, Anna Pomell, Laura Isomäki ja Eemil Mononen. Kuva: I. Aalto/Aboa Vetus & Ars Nova.

◀ Kuva 5. Turun 1827 palon aikaisessa palokerroksessa erottuu hiiltyneitä ikkunan kappaleita, ikkunalasiasia ja ikkunoihin liittyneitä rautaosia. Kuva: I. Aalto/Aboa Vetus & Ars Nova.

▼ Kuva 6. Luostarin jokikadulta (kuvan takaosassa) Aurajoelle johtanut kivetty kuja (R202) oli säilynyt erittäin hyvässä kunnossa. Kujasta lounaaseen sen oikealla puolella on näkyvissä Forsteenin kivitalon rauniota. Kuva: I. Aalto/Aboa Vetus & Ars Nova.

yllättäen purkukerroksesta löytyi yksittäisiä, selvästi tullessa olleita 1600-luvulle ja 1700-luvun taitteeseen ajoittuvia liitupiipun kappaleita ja kolikoita. Palojätteen alta saatiin esiin siististi ladottu ja hyvässä kunnossa säilynyt poikkikatu, jonka oli rikkonut ainoastaan resentti viemäriputkikaivanto. (Kuva 6.)

FORSTEENIN KIVITALO

Puutarhakerroksen lisäksi kaivauksen pääkohde oli Forsteenin kivitalo, jonka kellarista saatiin kaivettua lattiaan asti noin 5 m² (Kuva 7). Muuten kivitalon jäännöistä tutkittiin 37 m² kokoisella alueella. Vaikka rakennusjäännöistä saatiin esiin verraten

pieneltä alueelta, sen rakenteista saatiin paljon tietoa rakennuksen käytöstä. Ensinnäkin koko rakennusjäännös nojaa pahasti Aurajokea kohti, mikä on tyypillistä Turun keskusta-alueen historiallisille kivirakennuksille. Rakennuksen kulma voi selittää vuoden 1723 maininnan vinossa olevasta kivitallasta. Painumista on selvästi

yrityttyä estää muuraamalla tiilinen tukiseinä tukemaan kivitalon Aurajoen puoleista luoteisseinää. Rakennuksen ylimmät osat vaikuttivat epätasaisesti muuratuilta ja seinänpaksuudeltaan kapeilta verrattuna kellarin hyvin muurattuun alaosaan. Sen perusteella on mahdollista, että kivitalon yläosat on purettu kenties isonvihan jälkeen 1700-luvun alussa ja muurattu kokonaan uudestaan.

Talon purkamistapa kävi kellarista selvästi ilmi. Rakennus on ensin ilmeisesti tyhjennetty lähes kaikesta irtaimistosta, koska kellarin holvikatto on romautettu ja tiilet ovat romahtaneet kellarin lattialle. Kivitalon seinät on sen jälkeen kaadettu sisäänpäin ja kellarin on tasoitettu hiekalla. Lopuksi kellarin

on peitetty savikerroksella. Siellä täällä kellarin täyttäneen kivikerroksen seassa oli yllättävän hyväkuntoisia lankkuja, jotka olivat luultavasti peräisin rakennuksen lattiaista. Niissä ei näkynyt palon jälkiä, eli läheskään koko rakennus ei selvästi ollut tuhoutunut tulipalossa.

Kellarin vanhimmat seinät, kaakkois- ja luoteisseinät, oli muurattu lähes kokonaan harmaakivistä mutta kellarin koillispääty oli muurattu munkkilimityksellä ladotuista tiilistä. Munkkilimityksen perusteella tämä rakenne ajoittuu keskiajalle, viimeistään 1500-luvulle. Rakennuksessa on siis vähintään kaksi keskiaikaista rakennusvaihetta. Kellaria on kattanut tiilestä muurattu tynnyriholvi, jonka kantaa oli vielä jäljellä kellarin pitkällä sivuilla. Sen alapuolella oli kuitenkin luoteisseinällä jälkiä vanhemmasta, alempana olleesta ja puretusta kiviholvista. Turun keskiaikaisille kellareille onkin tyypillistä, että vanhimman rakennusvaiheen kiviholvit on myöhemmin, ehkä jo keskiajalla, korvattu tiiliholveilla.¹⁰

Kellarin pohjoisnurkassa on neljän askelman muodostama portaikko ja pieni holvattu halssi, joka johtaa umpeen muura-

tulle oviaukolle. Portaikon ylin askelma on noin metrin oven toisella puolella olevaa, ilmeisesti 1700-luvulle ajoittuvaa poikkikadun kiveystä alempana. Ovi on siis muurattu umpeen viimeistään siinä vaiheessa, kun katuja on korotettu. Kiinnostavana yksityiskohtana koko halssi on oven umpeen muuraamisen jälkeen muusta kellaritilasta poiketen rapattu valkoiseksi, ehkä siksi, että oviaukon sulkemisen jälkeen se on muodostanut hyvin pimeän syvennyksen kellarin takaseinällä.

Kellarissa on ilmeisesti ollut runsaasti seinäkomeroita, koska niitä löytyi neljä pieneltä lattiaan asti tutkitulta alueelta. Kaksi komeroa sijaitsi koillisseinässä, yksi lattian tasossa oleva komero luoteisseinässä ja yksi komero sijaitsi halssin kaakkoisseinässä. Erityisesti lattian tasossa oleva komero on sijoituspaikaltaan omituinen. Se saattaa kuitenkin liittyä kellarin vanhempaan rakennusvaiheeseen, jolloin lattia on ollut matalammalla. Kellarissa havaittiin mukulakivistä ladottu lattia, joka oli rikkoutunut yhdestä kohti niin, että sen alta paljastui vanhempi lattiakiveys. Kellarissa on siis ainakin kaksi kerrosta eriaikaisia lattioita.

Kuva 7. Forsteenin kivitalon koillispäädyn kellari kuvattuna koilliseen. Vasemmalla erottuu kellariin johtanut halssin ja sen umpeen muurattu oviaukko. Sen oikealla puolella munkkilimityksellä muuratussa tiiliseinässä on kaksi seinäkomeroa. Kuva: I. Aalto/Aboa Vetus & Ars Nova.

Kivitalon tarkan iän määrittäminen vaatisi puulustonäytteen ottamista rakennuksen hirsiarinasta. Joka tapauksessa talo on rakennettu viimeistään 1500-luvulla, joten purkamisensa aikaan 1831 se on ollut vähintään 300 vuotta vanha. **Kari Uotilan**¹¹ mukaan se vastaisi Turun Luostarikorttelin keskiaikaisten kivitalojen tavanomaista elinkaarta.

POSLIINIASTIOITA JA VIINIPULLOJA

Kaivaukselta löytyi kaikkiaan 1248 alannueroa löytöjä (53,9 kg). Löydöt ajoittuvat keskialta 1900-luvulle. Suurin osa löydöistä on peräisin kellarin täyttömaasta ja sitä nuoremasta puutarhamaasta. Luiden ja rautaesineiden katkelmien jälkeen painoltaan suurimman löytöryhmän muodostavat erilaiset lasipullojen sirpaleet, joita löytyi yhteensä 7,3 kg. Suurin osa tästä on peräisin tavanomaisista vihreistä ja ruskeista viini- ja portteripulloista, mutta niiden lisäksi löytyi esimerkiksi kappale Turun apteekkarien kivennäisvesilaitoksen lasipullost. Astia-, pullo- ja tasolasin lisäksi kaivauksilta löytyi myös yksittäinen kristallikruunun kristalli ja opaailasinen nappi.

Erilaisten piiposliiniastioiden palasia löytyi kaivauksilta myös lukuisia kappaleita. Suurin osa on yksittäisiä sirpaleita, joiden kuva-aiheet vaihtelevat yksinkertaisista viivakuvioista yksityiskohtaisempiin maise-makuviin. Kaivauksilta löytyi myös useita sirpaleita sinisellä reliefikoristeella koristelusta, 1800-luvun ensimmäiseen neljänneeseen ajoittuvasta simpukkareunaisesta lautasesta ja saksalaisesta Lehmann & Sohnin kultareunuksisesta, 1900-luvun taitteeseen ajoittuvasta kahvikupista. (Kuva 8.) Posliiniastioiden kappaleita löytyi jonkin verran ja osa niistä on alkuperältään kiinalaisista

Kuva 8. Saksalainen 1800-luvun lopun kahvikuppi löytyi lähes kokonaisena *in situ* Rettigin puutarhamaasta. Kuva: I. Aalto/Aboa Vetus & Ars Nova.

astioista. Myös puna- ja kivilasiastioiden kappaleet olivat pääasiassa yksittäisiä sirpaleita.

Turun palossa tuhoutuneeseen ikkunaan liittyvä tasolasi painoi yhteensä 4,4 kg. Lasin lisäksi palokerroksesta löytyi myös ikkunan kulmarautoja, hakasia ja saranoiden kappaleita.

YLEISÖARKEOLOGIA

Aboa Vetus & Ars Nova -museo toteutti kaivauksen yhteydessä *Innostu, seuraa, sitoudu!* -hankkeen, jota veti yleisöarkeologi **Elina Mattila**. Hankkeen tarkoitus oli kehittää yleisöarkeologiaa kaupunkiolosuhteissa ja etsiä uusia tapoja osallistaa kiinnostunutta yleisöä arkeologisen tutkimuksen eri vaiheisiin. Hankkeen ytimessä oli viidentoista vapaaehtoisen joukko, joka osallistui kaivauksen yhteydessä järjestettyihin luentoihin ja työpajoihin sekä koko kesän ajan kolmena päivänä viikossa itse kaivaukseen. Kaivauksen jälkeen sama vapaaehtoisjoukko osallis-

tui kerran viikossa kaivauksen jälkitöihin. Vapaaehtoiset pitivät myös kesän ajan kaivauksista blogia osoitteessa www.laajenne-taanturku.blog.

Vapaaehtoishankkeen lisäksi museo järjesti kaivauksen yhteydessä yleisökaivausjaksoja. Museon kesäkoululaiset osallistui-
vat pienryhmissä kaivaukseen kesäkuun alusta elokuun alkuun joka keskiviikko. Heinäkuussa puolestaan järjestettiin kahden viikon mittainen yleisökaivaus, jonka aikana kiinnostuneet pääsivät osallistumaan yhden ja kahden päivän mittaisille arkeologisille museokursseille maksua vastaan.

Hyvin erilaisista taustoista tulleet vapaaehtoiset hitsautuivat kesän aikana tiiviiksi yhteisöksi, joka oli motivoitunut tekemään tutkimusta jopa ankarissa sääoloissa. (Kuva 9). Hanke sai osallistujilta erinomaista palautetta ja antoi hyvän esimerkin siitä, että kaupunkiarkeologiassakin yleisölähtöinen tutkimus voi tuottaa erittäin positiivisia kokemuksia. Onnistuneeseen yleisöarkeologiaan vaikuttivat varmasti kohteen hyvä fyysinen ja henkinen saavutettavuus: museotilat, kahvila, työpajatilat ja jälkityötilat sijaitsivat sopivasti museon alueella, ja tutkimuskohdetta oli helppo ymmärtää vertaamalla sitä museossa esitettyyn historiaan

ja ympäröivään historialliseen kaupunkimiljööseen.

LOPUKSI

Kaivaustutkimus tuotti vastauksen kaikkiin tutkimuskysymyksiin. Rettigin puutarhan jäänteet paljastuivat monipuolisiksi puutarhakujien, puuistutusten ja puutarhan aikaan ajoittuvien löytöjen suhteen. Turun palo erottui selvänä arkeologisena ilmiönä, ja kivitalon purkamisesta saatiin rakennuksen täyttökerrosten perusteella selvä käsitys. Ainakin Forsteenin kivitalon koillispuolella oli havaittavissa kolmesta neljään rakennusvaihetta, jotka olivat kivirakennuksen muuraaminen ja sen laajentaminen tiilimuurauksella keskiajalla, kellarin oviaukon muuraaminen umpeen, kivitalon ylempien kerrosten muuraaminen uudestaan (1700-luvulla?) ja mahdollisesti samaan aikaan tapahtunut kivitalon Aurajoen puoleisen luoteisseinän tukeminen. Tutkimushavaintojen lisäksi kaivauksen yleisötyö osoitti, että myös kaupunkikaivauksilla yleisö on mahdollista ottaa mukaan merkitykselliseen yhteistyöhön silloin, kun kaivaus suunnitellaan ja toteutetaan yleisön ehdoilla.

Kuva 9. Vapaaehtoiset kaivajat Heidi Jokinen (vas.), Anna Pomell, Kimmo Leijala ja Eemil Mononen ovat keskittyneet kaivamaan kahvikuppia Elina Mattilan ja museonjohtaja Johanna Lehto-Vahteran ohjeistuksessa. Kuva: I. Aalto/Aboa Vetus & Ars Nova.

Osoitamme lämpimät kiitokset kaikille kesän 2018 vapaaehtoisille ja yleisökaivajille.

Ilari Aalto

ilari.aalto@aboavetusarsnova.fi

ilanaa@utu.fi

Elina Mattila

elina.mattila@outlook.com

LOPPUVIITTEET

- ¹ Artikkelin perustuu vuoden 2018 kaivausten kaivauskertomukseen (Aalto & Mattila 2019a).
- ² Vuoden 2017 kaivauksista ks. Aalto 2017; Aalto & Mattila 2018.
- ³ Savolainen 2011, 35.
- ⁴ KA, Dahlströmin topografinen kortisto. Luostarikortteli 14 ja 15; Aalto & Mattila 2019b.
- ⁵ Savolainen 2011.
- ⁶ RP 16.12.1723; TKA, Kauppakirjat 25.4.1726.
- ⁷ Savolainen 2011: 36.
- ⁸ KA, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto HI 343.
- ⁹ *“Tre välfda källrar med sine dörrar af Träd och yttre jerndörr för nedgången, å hvilka jemte stenfoten ingen Brandförsöring åstundas.”* KA, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto 343.
- ¹⁰ Uotila 1988: 55–56.
- ¹¹ Uotila 2009: 57.

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

Suomen palovakuutuskonttorin (1816–1833) arkisto (digitoitu).

Dahlströmin topografinen kortisto (digitoitu).

Turun maistraatin arkisto (TMA)

Turun maistraatin pääpiirustukset vuoteen 1900 (digitoitu).

Museoviraston arkisto

Aalto, Ilari & Mattila, Elina 2019a. Turku II/1/3 Rettigin tontti, Aboa Vetus -museon alue. Kaupunkiarkeologinen kaivaus 2018. Kaivauskertomus.

Aalto, Ilari & Mattila, Elina 2018. Turku II/1/3 Rettigin tontti, Aboa Vetus -museon alue. Kaupunkiarkeologinen kaivaus 2017. Kaivauskertomus.

Turun kaupungin arkisto (TKA)

Raastuvanoikeuden oikeuspyytäkirjat, Bia (RP) Kauppakirjat 1721–1783

Tutkimuskirjallisuus

Aalto, Ilari 2017. Kadonneiden kivitalojen jäljillä – Katsaus Aboa Vetus & Ars Nova -museon kesän 2017 kaivauksiin. SKAS 1/2017, 47–54.

Aalto, Ilari & Mattila, Elina 2019b. “Tupakkaa ja muita pientarvikkeita”. 1600-luvun liitupiip-pukokonaisuus turkulaisen krouvitoiminnan ilmentäjänä. SKAS 1/2019, 61–75.

Savolainen, Panu 2011. Rettigin tontin rauniot historiallisissa lähteissä vuoteen 1827. SKAS 1/2011, 19–46.

Uotila, Kari 1988. Holvatut kellarit – osa Turun Suurtorin keskiaikaa. Aboa 1986, 51–70.

Uotila, Kari 2009. Aboa Vetus – Rauniokohde ja sen tutkimus. Timo Muhonen & Johanna Lehto-Vahtera (toim.), *Ikuinen raunio*. Aboa Vetus & Ars Nova/Matti Koivurinnan säätiö, Turku, 42–63.

KRIISEJÄ JA VALOISIA AIKOJA

DIES MEDIAEVALES KONFERENSSI

JYVÄSKYLÄSSÄ 28.3.–30.3.2019

ARKEOLOGIAA KESKIAJANTUTKIMUS- KONFERENSSISSA

Keskiajantutkimuksen poikkitieteellinen Dies Mediaevales -konferenssi järjestettiin tällä kertaa Jyväskylässä 28.–30.3.2019. Glossa ry:n, Jyväskylän yliopiston keskiajan tutkimusryhmä *Ramus virensin*, Jyväskylän yliopiston kieli- ja viestintätieteiden laitoksen sekä *Lamemoli*-projektin yhteistyössä järjestämä konferenssi kokosi taas yhteen suuren joukon keskiajantutkijoita, joiden tutkimusalat vaihtelivat kielitieteestä historiaan ja arkeologiasta taidehistoriaan. Diesin teemaksi oli tällä kertaa valittu *Kriisit*, joten teeman alle oli helppo sovittaa eri alojen tutkimusta monipuolisista lähtökohdista. Myös arkeologian näkökulmasta teema oli hedelmällinen, ja keskiajan arkeologia olikin tällä kertaa edustettuna neljän esitelmän ja yhden keynote-puheenvuoron muodossa.

Konferenssin avasi keynote-puheenvuorollaan **Albrecht Classen**, joka tarkasteli esityksessään myöhäiskeskiajan uskonnollisia kriisejä. Classenin puheenvuoro osoitti hyvin, kuinka reformaatio ei ollut yksittäinen tapahtuma, vaan sitä edelsivät erilaiset uudistusvaatimukset, joita oli esitetty kirkon piirissä jo vuosisatojen ajan ennen varsinaisen reformaation alkua. Classenin mukaan reformaation alku selittyi sillä, että vasta

tässä vaiheessa uudistusvaatimukset olivat saaneet taakseen kriittisen massan, mikä mahdollisti uusien ideoiden laajan leviämisen.

Konferenssiin osallistuvien arkeologien esitelmät keskittyivät torstai-iltapäivään. Ensimmäinen niistä sisältyi sessioon, jonka teemana oli hieman mahtipontisesti sodankäynnin ja metsästyksen materiaalisuus, tekstuaalisuus ja moraalisuus. Session ensimmäisessä esitelmässä **Antti Ijäs** käsitteli keskiaikaista miekkailukirjallisuutta. Näitä teoksia kutsutaan usein oppaiksi, mutta Ijäs esitti, että kirjojen perusteella tuskin oli opiskeltu miekkailua itsenäisesti, vaan ennemminkin ne toimivat muistoina varsinaisesta ohjatusta harjoittelusta. Ijäs oli saanut paljon irti terminologian kehityksestä miekkailukirjoja tutkiessaan, vaikka tutkimus olikin haastavaa, sillä kirjoissa käytetty terminologia ei välttämättä vastaa tavallisessa arjessa käytettyjä nimityksiä.

Elina Terävä käsitteli omassa esityksessään Raaseporin linnaa keskiajan kriisien keskellä. Niukat kirjalliset lähteet yhdessä arkeologisten löytöjen kanssa tarjoavat kiinnostavan lähtökohdan tutkimukselle, ja Terävä saattoi molempien aineistojen pohjalta tuoda esiin sekä aseistuksen merkityksen linnalle että toisaalta vähäiset todisteet siitä, että aseita olisi käytetty konfliktien yhteydessä Raaseporissa. Terävä esittikin,

Elina Terävä käsitteli esitelmässään Raaseporin linnan aseita ja asevarustelua keskiajalla. Kuvat: T. Heinonen.

että etenkin 1500-luvulla linnan menetettyä strategisen merkityksensä, sitä olisi lähinnä käytetty aseiden valmistuspaikkana, josta aseet voitiin kuljettaa merkittävämpiin kohteisiin varsinaista käyttöä varten.

Session kolmannessa esitelmässä **Andrew Pattison** tarkasteli metsästystä aatelin ja kirkon edustajien toimintana keskiajan englannissa. Pattisonin esityksestä kävi hyvin ilmi, kuinka yleistä metsästys oli ylempien kirkon edustajien keskuudessa, vaikka se periaatteessa olikin kirkon kieltämä huvitus. Aatelin piiristä tuleville metsästys oli kuitenkin tärkeä osa kulttuuria, vaikka he olisivatkin valinneet hengellisen elämän.

Torstai-iltapäivän lopuksi kuultiin kokonaisen session verran arkeologiaan keskittyviä esitelmiä, joita oli tällä kertaa saapunut kuuntelemaan kiitettävä yleisö myös muiden tieteenalojen edustajia. Session avasi Diesin vakiokävijä **Päivi Maaranen**, joka esitteli Karjaan Lepinjärvellä sijaitsevaa tutkimuskohdettaan, kadonnutta Kärrbackan kylää. Uudet tutkimukset yhdellä Uudenmaan hienoimmista muinaisjäännösalueista ovat erittäin tervetulleita, ja on hienoa, että myös historiallisen ajan muinaisjäännök-

set saavat ansaitsemaansa huomiota rautakautisista kohteistaan tunnetulla alueella. Maaranen osoitti esityksessään myös hyvin, kuinka arkeologiset kohteet käyvät havainnollisemmiksi, kun niitä esitellään mahdollisimman useilla tavoilla: tällä kertaa erilaisesta kuva-aineistosta koostettu video vei kuulijat paikan päälle huomattavasti paremmin, kuin yksittäiset kartat tai kuvat olisivat voineet tehdä.

Maaranen jälkeen tarkastelin omassa esitelmässäni Uudenmaan rautakautisen ja keskiaikaisen asutuksen suhdetta kriisien ja sopeutumisen näkökulmasta. Lähestyin kysymystä neljän kylän muodostaman esi-merkin kautta, ja pohdin, kuinka mikroanalyysin kautta voidaan pohtia asutuksen suuria linjoja. Esitelmässä ja sitä seuranneessa keskustelussa kävi hyvin ilmi, kuinka häilyviä kielirajat ovat olleet keskiajalla ja uuden ajan alussa, joten lisää tutkimusta aiheesta tarvitaan edelleen.

Päivän päätti **Kim Krappalan** ja **Teija Alangon** yhteinen esitelmä Turun Konsulinna vuoden 2016 kaivausten ja mak-

Janne Harjula piti yhden konferenssin keynote-esitelmistä.

rofossiiliaineistojen tuloksista. Vaikka kaivaukset oli toteutettu arkeologisena valvontana, oli niiden aikana panostettu erilaisten näyttöiden ottoon. Strategia oli toimiva, sillä runsaalla näyttöiden otolla kohteelta oli saatu kiinnostavia ajoitustuloksia. Myös makrofossiilianalyysien tulokset olivat mielenkiintoiset, sillä ne kertoivat Turun kasvillisuuden olleen tyyppillistä urbaanille ympäristölle jo kaupungin varhaisvaiheessa. Teija Alanko osoitti esitelmässään myös Turun kuuluneen selvästi humalaoluen valmistusalueeseen erotuksena suomyrtiloluen, joka oli paikoin suosittua Ruotsissa keskiajalla.

PSEUDOHISTORIAA JA VOUDINTILEJÄ

Perjantain ohjelma avattiin keynote-puheenvuorolla, josta vastasi SKAS ry:n puheenjohtaja **Janne Harjula**. Saimme kuulla kiinnostavan katsauksen kirjallisen kommunikaation arkeologiasta etenkin Turusta talletettujen löytöjen perusteella. Esitelmän iloisin uutinen oli, että Turusta löytyneen vaikeatulkintaisen tuohikirjeen teksti on mahdollisesti vähitellen selviämässä, kiitos sinnikkään työskentelyn ja **Jussi Kinnusen** avustuksen. Oli myös hienoa kuulla, että vaikka kirjoittamisen kulttuuriin liittyvät löydöt edelleen keskittyvät Turkuun, myös esimerkiksi Raumalta on viime vuosina saatu täydennystä aineistoon. Kuva kirjoittamisesta keskiajan Suomessa laajeneekin tulevaisuudessa toivottavasti entisestään.

Harjulan esitelmän jälkeen edessä oli valinnan vaikeuksia, sillä koko päivän ajan ohjelmassa oli kiinnostavia päällekkäisiä sessioita. Valitsin niistä ensimmäisenä *Identiteetit kriisissä* -session, jonka avasi Harri Hihnala esityksellään ”Saagat tuntevat

Suomen kuninkaat” – pseudohistoriallinen medievalismi. Hihnalan esitelmä perustui hänen ja Sirpa Aallon kaksi vuotta aiemmin julkaistuun artikkeliin¹, jossa tutkimuskohteena olivat Suomen muinaisuutta pseudohistorian näkökulmista käsittelevät kirjat, nettikeskustelut ja blogikirjoitukset. Hihnalan kiinnostava esitelmä herätti runsaasti keskustelua etenkin siitä, kuinka tutkijoiden tulisi paremmin tarjota saataville tutkimukseen perustuvaa tietoa populaarissa muodossa. Lisäksi esiin nousi huolestuttavana esimerkkinä se, kuinka nettikeskusteluja tutkiessa jopa keskiajantutkija voi joutua systemaattisen nettihäirinnän kohteeksi. Hihnala pääsee onneksi lähiaikoina jatkamaan kiinnostavaa tutkimustaan **Reima Välimäen** johtamassa pseudohistoriaan keskittyvässä *Muinaiset kuningaskunnat ja Venäjän perustajat: pseudohistoria ja historiapolitiikka 2000-luvun Suomessa* -projektissa².

Iltapäivän kiinnostavimmalta sessiolta kuulosti voudintilejä ja niiden kansilehtiä käsittelevä kokonaisuus, sillä vaikka ne ovat tutkimusaineistona tuttu kokonaisuus, niiden syntyprosessit ovat jääneet vieraammiksi. Session kolme esitelmää osoittautuivat toimivaksi kokonaisuudeksi, jotka tarjosivat paljon uutta tietoa. **Sanna Supponen** ja **Olli-Pekka Kasurinen** käsitelivät esitelmässään voudintilien kansilehtiä, joina säilyneitä käsikirjoitusfragmentteja molemmat tutkivat väitöskirjoissaan. Kummankin esitelmästä kävi hyvin ilmi, että jos haluaa saada eniten irti kansilehdistä tutkimuskohteina, ei riitä että tuntee vain keskiaikaisia käsikirjoituksia. Myös kansilehtien vaiheet voudintilien osana uudella ajalla voivat kertoa paljon niiden historiasta ja vaiheista käsikirjoituksina.

Seppo Eskola käsiteli esitelmässään Nyynäisten kartanon tilejä esimerkkinä

voudintileihin liittyvistä erikoisemmista aineistoista. Kartanon 1500-luvun tilikirjat ovat säilyneet päädyttyään kruunun haltuun Kaarle IX:n oikeudenkäyntien tuloksena. Nyynäisten tilit osoittavat hyvin, kuinka kruunun tilinpidon uudistukset saattoivat ulottua myös yksityisiin tileihin, etenkin tapauksissa joissa kruunun tileistä vastaavat henkilöt uudistivat yksityistä tilinpitoaan. Eskolan esitelmästä kävi myös ilmi, kuinka tilikirjoja on hyvä sisällön ohella tarkastella aineellisen kulttuurin osana: esimerkiksi muutokset tilikirjojen koossa, muodossa ja kansiratkaisuissa saattavat liittyä niiden muuttuneisiin käytäntöihin.

VALOISA PERJANTAI KESKIAJAN ARKEOLOGIALLE

Perjantain konferenssiohjelman päätti **Lauri Ockenströmin** vetämä *open mic* -tilaisuus joka huipentui Valoisa keskiaika -palkinnon myöntämiseen. Ockenström nosti omassa puheenvuorossaan hyvin esiin sen, kuinka keskiaika nähdään usein suurten, tuhoisien kriisien aikana. Todellisuudessa tavallisempia olivat kuitenkin pienemmät kriisit, joista seurasi sopeutuminen uuteen tilanteeseen. Kriisit toimivatkin usein kehityksen ja muutoksen edistäjinä, eivätkä niinkään katastrofeina yhteisöille. Myös muut kommentoijat kulkivat puheenvuoroissaan samoilla linjoilla, ja esiin nousi toistuvasti se, kuinka kriisit ymmärretään usein turhan suppeasti. Onneksi konferenssiesitelmät olivat kuitenkin osaltaan kiitettävästi laajentaneet kriiseistä keskustelemista myös muihin suuntiin kuin puhtaasti negatiiviseen.

Keskustelutilaisuuden jälkeen jaettu Valoisa keskiaika -palkinto osoittautui jo toista kertaa putkeen ilouutiseksi arkeologeille, sillä tällä kertaa se myönnettiin enemmän

kuin ansaitusti dosentti **Georg Haggrénille**. Palkinnolla Glossa ry tahtoo kiittää yksilöä tai yhteisöä, joka on toiminut keskiajan tutkimuksen ja tuntemuksen edistämiseksi. Haggrén täyttää nämä kriteerit loistavasti, ja on hienoa, että pitkäjänteinen työ ja laaja osaaminen saivat ansaitsemansa tunnustuksen. Tarkemmin palkintoperusteisiin voi tutustua Glossa ry:n verkkosivuilla.³ On erittäin hienoa, että palkittavat ovat nyt jo kahdesti peräkkäin löytyneet arkeologian parista. Tämä kertoo selkeästi, kuinka ala on viime vuosina noussut keskeiselle paikalle suomalaisessa keskiajantutkimuksessa.

Konferenssiperjantai huipentui illalliseen Alvar Aalto -museossa. Rennon illan aikana ehti käydä useita kiinnostavia keskusteluja, tutustua uusiin ihmisiin ja jälleen kerran todeta, kuinka monta loistavaa tutkijaa toimiikaan keskiajantutkimuksen parissa. Dies Mediaevalisin paras puoli kiinnostavien esitelmien ohella onkin sen tarjoama

Glossa ry:n puheenjohtaja Kirsi Kanerva ojensi Georg Haggrénille Valoisa keskiaika -palkinnon.

mahdollisuus tutustua saman aihepiirin ja lähdeaineiston parissa työskenteleviin ihmisiin oman alan ulkopuolelta. Vastaavia verkostoitumistilaisuuksia ei tarjoutu liian usein ainakaan keskiajan parissa työskentelevän arkeologin näkökulmasta.

Lauantaina saatiin kuulla vielä konferenssin viimeinen, **Virpi Mäkisen** pitämä keynote -esitelmä, jota seurasi tohtorikoulutettavan työpaja. Työpajassa tohtorikoulutettavien työpapereita saivat kommentoida sekä nimetyt tutkijat, että muut kiinnostuneet. Tällaisia mahdollisuuksia tohtorikoulutettavalle tarjoutuu turhan harvoin, joten on hienoa, että Dies Mediaevalis tarjoaa myös tällaisen sessioformaatin.

Kokonaisuutena Dies Mediaevalisista voi jälleen kerran todeta, että konferenssi oli erittäin onnistunut, eikä kahden vuoden päästä tarvitse luultavasti miettiä pitkään, osallistuisiko jälleen seuraavalla kerralla.

Tuuli Heinonen
tuuli.t.heinonen@helsinki.fi

VIITTEET

- ¹ Aalto & Hihnala 2017.
- ² Turun yliopisto, Pseudohistoria-projekti 2019.
- ³ Glossa ry 2019.

LÄHTEET

Aalto, Sirpa & Hihnala, Harri 2017: "Saagat tuntevat Suomen kuninkaat" – pseudohistoriallisesta kirjoittelusta Suomen muinaisuudesta. *J@argonia* vol 15 nro 29. 1–30. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-201706142871>.

Glossa ry:n verkkosivut, http://www.glossa.fi/wp/?page_id=45. Vierailtu 2.4.2019.

Turun yliopisto, Pseudohistoria-projektin verkkosivut, <https://sites.utu.fi/pseudohistoria/>. Vierailtu 2.4.2019.

PRISBELÖNT ARKEOLOGPAR I VANDA

RIINA OCH ANDREAS KOIVISTO
VILL POPULARISERA KULTURARVET

Det finns många goda exempel på hur arkeologer och medeltidsforskare kan hitta varierade former av arbete inom kulturbranschen eller jobb på ett eller annat vis relaterat till kulturarvet. **Riina** och **Andreas Koivisto** är båda magistrar i arkeologi utexaminerade från Helsingfors universitet på 2000-talet och de har en bakgrund som de flesta andra i olika projekt- och snuttjobb vid Museiverket eller på olika museer.

– Det är bra att lyfta fram att arkeologi och till exempel etnologi, som jag har läst som biämne, ger nyttiga verktyg för många arbetsuppgifter inom kulturbranschen, vill Riina påpeka.

Riina har sedan 2010 arbetat på deltid som verksamhetsledare för Vandasällskapet och Vandabördiga. Andreas fick en efterlängtd heltidstjänst på Vanda stadsmuseum år 2015. För tillfället arbetar Riina också som vikarie på Kotiseutuliitto. Genom sitt engagemang både å jobbet vägnar och privat har paret Koivistos brinnande intresse för arkeologi och kulturarv inte undgått allmänheten: år 2019 blev de för andra året i rad utnämnda till kandidater i valet av årets Vandabo. De vann inte heller i år, men redan att få kandidera är en stor ära, som paret tagit emot med tacksamhet. De har dock redan fått ett flertal priser: år 2017 valdes Vandasällskapet till årets hembygdsförening och det var till stor del den aktiva verksam-

hetsledaren Riina Koivistos förtjänst. Andreas fick sitt första fina pris 2012 då hans bok om Sottungsby valdes till årets hembygdsbok. År 2019 kom att bli ett riktigt toppår för Andreas.

– Ifjol fick jag Björn Kurténpriset och blev även årets Vandalax! Min mormor var den första pristagaren i tiden då Vandalax-utnämningen grundades, så det var en viktig sak för mig att få samma stora ära, framhäver Andreas stolt.

Familjen Koivisto har fått stort tack för sina insatser för att främja historiemedvetenhet och kunskaper om kulturarv och arkeologi under de senaste åren, även på internationell nivå. År 2019 fick Vanda stadsmuseum och Vandasällskapet (med Andreas och Riina i spetsen) motta det prestigefulla European Heritage Days Stories (EHDS) stipendiet. Och det har blivit många resor till Strassbourg för att motta priser! Deras dotter Saga Koivisto fick motta European Heritage Days Makers år 2018 för sin berättelse om sin hembygd Vandas förhistoria och historia. Familjen är bosatt i Änäs-Markulla nära Dickursby och det är ju som känt väldigt viktiga fyndplatser i arkeologisk mening. Andreas har under de senaste åren jobbat med en barnbok *Stenkullabergets berättelser*, illustrerad av Tom Björklund, som han hoppas kommer att utkomma år 2020. Likaså håller de för till-

Riina och Andreas Koivisto njuter av traditionell bakelse i Dickursbys nya köpcentrum Dixi i januari 2020. Bild: E. Ahl-Waris.

fället på även med en vuxenbok kring samma tema. Andreas har arbetat aktivt för att skapa en fornpark i Ånäs och i år skall detta även lanseras ett mobilspel, som just finansieras av det fina stipendiet från EHDS. Han har även samarbetat med gatukonstnärer och vi får med säkerhet snart veta mer då projektet blir klart i vår.

Både Andreas och Riina har arbetat aktivt för att popularisera historia och arkeologi i hela Vanda. Riina har numera huvudansvaret för att skapa Helsinga medeltidsdag i samarbete med församlingarna och BRQ Vanda ry. Evenemanget startade 2015 men har nu växt sig till en enorm succé med tusentals besökare i augusti varje år invid Helsinga medeltida kyrka Sankt Lars.

– Staden har fått upp ögonen för medeltidsdagens betydelse för stadens identitet, så vi har lyckats otroligt bra med popularisering av historia här i staden, framhäver Riina nöjt. Det kan inte betonas nog hur viktigt det är att popularisera medeltiden på ett professionellt vis!

Medeltidsdagen arrangeras i Vandasällskapets regi, men också föreningens historiepromenader har rönt en enorm framgång under år 2019 och lockat tusentals deltagare.

Andreas och Riina har varierande uppdrag som berör kulturarvspedagogik. De samarbetar aktivt även med skolorna i Vanda: Andreas besöker skolorna och berättar om arkeologi och Riina tar ut eleverna i terrängen och kulturmiljöerna på guidade turer. Genom Vanda stadsmuseum har Andreas deltagit i Mullankaivajat-projektet och gjort samarbete med Viertolan koulu. Skolan ligger på Dickursby gamla medeltida bytomt och de kunde uttryckligen ”gräva där de stod”. Paret Koivisto tar kontinuerligt del av ny forskning och vill promovera vetenskaplig forskning som görs av kolleger.

– Det är viktigt med ett stort och fungerande kontaktnät till kolleger och vänner, vill Andreas Koivisto ännu hälsa i slutet av intervjun.

Vanda-Sällskapets årsbok, som redigeras av paret, är ett bra forum för detta och årsboken har de senaste åren haft rikligt med goda vetenskapliga arkeologiska artiklar. Tack och lycka till i framtiden, fenomenala Riina och Andreas Koivisto!

Eva Ahl-Waris
eva.ahlwaris@gmail.com

Riina Koivisto (o.s. Mäki)
s. 1979
FM, arkeologia / HY 2009
Perhe: Andreas ja kolme tytärtä
Työ: Vantaa-Seuran toiminnanjohtaja.

Andreas Koivisto
f. 1978
Fil.mag., arkeologi / HU 2006
Familj: Riina och tre döttrar
Arbete: arkeolog på Vanda stadsmuseum

KIRKKOJA, HAUTAKUMPUJA JA OPISKELIJAEELÄMÄÄ UPPSALASSA

FIBULA RY:N EKSURSIO UPPSALAAN 29.11–1.12.2019

Marraskuun lopussa joukko arkeologian opiskelijoita, sekä yksi historian ja yksi uskontotieteen opiskelija, suuntasivat ensin kohti Tukholmaa tarkoituksenaan jatkaa siitä edelleen Uppsalaan. Helsingin yliopiston arkeologian opiskelijoiden ainejärjestö Fibula ry järjesti ensimmäisen kerran muutama vuoteen ekskursion Suomen rajojen ulkopuolelle ja matkassa oli tarkoitus olla kolme kokonaista päivää. Olimme lähteneet matkaan jo varhain aamulla, sillä halusimme ehtiä tässä lyhyessä ajassa nähdä mahdollisimman paljon tuosta meille kaikille ennestään tuntemattomasta kaupungista.

Saavuimme Uppsalaan hyvissä ajoin perjantai- aamuna ja linja-autoasemalla meitä olivat vastassa Uppsalan yliopiston arkeologian ja antiikin historian järjestön Fjöl-nirin edustajat **Clara Karlsson** ja **Johanna Olsson**. Yhdessä heidän kanssaan veimme matkatavaramme säilöön asemalle ja suuntasimme suloiseen kahvilaan hieman lepäämään ja vaihtamaan kuulumisia. Tämän jälkeen oli aika suunnata katsomaan ensimmäisiä nähtävyyksiä Uppsalassa.

Uppsalan tuomiokirkkoa alettiin rakentaa, kun piispanistuin siirtyi nykyisen kaupungin paikalle Gamla Uppsalasta. Tuomiokirkko on vaikuttava ja suuri goottilaista arkkitehtuuria edustava punatiilestä rakennettu kirkko, jonne on haudattu muun

Kuva 1. Uppsalan tuomiokirkko. Kuva: T. Niemelä.

muassa kuningas **Kustaa Vaasa**. (Kuva 1.) Kustaa Vaasan hautamuistomerkki sisältää myös esimerkiksi Suomen vaakunan. (Kuva 2.) Aivan tuomiokirkon vieressä sijaitsee toinenkin vaikuttava kirkko. Helga Trefal-dighets kyrka, joka oli tuomiokirkkoa ja sen korkeaa tornia pienempi, mutta silti varsin kaunis ja mielenkiintoinen kohde vieraillla. (Kuva 3.) Tämän Pyhälle Kolminaisuudelle pyhitetyn kirkon vanhimmat osat ajoittuvat 1200-luvulle, mikä tekee siitä vieressä

Kuva 2. Kustaa Vaasan hautamuistomerkkiä koristava Suomen vaakuna tuomiokirkossa. Kuva: T. Niemelä

olevaa tuomiokirkkoa vanhemman. Suuren tuomiokirkon jälkeen kirkkotila tuntui pieneltä, mutta sen seiniä koristivat toinen toistaan kauniimmat maalaukset. Näitä maalauksia katsellessa aika kului varsin nopeasti ja ehkä juuri kirkon pienuus sai katsomaan jokaista yksityiskohtaa entistä tarkemmin.

Näiden muutaman kirkon jälkeen vierailimme vielä Uppsalan yliopiston Carolina Rediviva kirjastossa. (Kuva 4.) Ruotsalaiset oppaamme kertoivat opiskelevansa täällä mielellään, eikä se yllättänyt meitä yhtään. Rakennus oli varsin kaunis ja kirjojen määrä teki vaikutuksen jopa Helsingin yliopiston Kaisa-kirjastoon sekä Kansalliskirjastoon tottuneisiin opiskelijoihin. Carolina Rediviva on Ruotsin vanhin sekä suurin yliopistollinen kirjasto, ja sen rakentaminen aloitettiin 1820.

Perjantaina ehdimme käydä vielä ruotsalaisten kollegoidemme meille järjestämällä

tutustumiskäynnillä Uppsalan yliopiston museon Gustavianumin kokoelmissa. Itse museo oli valitettavasti suljettu, mutta iloksemme pääsimme kuitenkin tutustumaan Uppsalan yliopiston museon kuraattorin **John Worleyn** johdolla kokoelmien upeisiin esineisiin. Worley kertoi meille niin muinaisesta Egyptistä, antiikista kuin viikinkiajastakin. Pääsimme näkemään läheltä muun muassa ostarakoneja, tekstiilejä, kullasta valmistettuja koruja ja hevostaljuja sekä savastioita.

Illalla koitti Uppsalan historian lisäksi toinen matkamme tarkoituksista, nimittäin Uppsalan yliopiston sekä Tukholman yliopiston arkeologian opiskelijoiden tapaaminen. Fjöltnir oli varannut tätä varten Uplands Nationilta meille tilan ja paikalle saapui myös STARKin eli Stockholms arkeologien opiskelijoita. Uppsala on opiskelijoille monipuolinen paikka. Kaupungin

Kuva 3. Helga Trefaldighets kyrka. Kuvassa vasemmalta: Maria Ahola, Eveliina Vanhala ja Timo Erävuori. Kuva: T. Niemelä.

Kuva 4. Carolina Rediviva kirjasto. Kuva: T. Niemelä.

keskusta-alue ei ole kovinkaan suuri, mutta siellä sijaitsee monien eri osakuntien tiloja, joissa illan viettäminen on mukavaa, ei vähiten 25–28 kruunua maksavan oluen vuoksi. Osakunnille hankimme viikon voimassa olevat vierailijakortit, joiden hinnaksi tuli 100 kruunua. Monista osakunnista saa oluen lisäksi syötävää ja myös tanssijalan nostaminen onnistuu illalla.

Iltamme Uplands Nationin Svantes Käläressä sujui hyvin ruuan, juoman ja arkeologiseurain parissa. Tutustuimme moniin uusiin ihmisiin sekä pääsimme muistelemaan Fibulan Tukholman ekskursiota, joka oli tammikuussa 2019, sekä järjestimme maaliskuisia 50-vuotisjuhlia yhdessä ennestään tuttujen kollegoiden kanssa. Jatkoimme iltaa vielä Värmlands Nationin klubille perinteiseen perjantain klubi-iltaan, jossa pääsimme tanssimaan sekä nauttimaan opiskelijahintaisista juomista.

Toinen päivämme Uppsalassa alkoi varhain suunnatessamme kohti Gamla Uppsala. Gamla Uppsala eli Vanha Uppsala on alue, jossa sijaitsee kolme suurta kansainvaellusaikaista (vuosilta 400–500) hautakumpua sekä lukuisia pienempiä hautakumpuja. (Kuva 5.) Näiden lisäksi paikalla on myös Vanhan Uppsalan kirkko, joka valmistui 1100-luvulla. (Kuva 6.) Täällä sijaitsikin Ruotsin arkkipiispanistuin ennen kuin se siirrettiin nykyiseen Uppsalan keskusta-alueeseen ensimmäisenä päivänä vierailemaamme tuomiokirkkoon. Gamla Uppsalassa vierailimme museossa, jossa meitä opasti **Amanda Rimmer**.

Kuva 5. Hautakumpuja Gamla Uppsalassa. Kuva: T. Niemelä.

Arkkitehti **Carl Nyrénin** (1917–2011) suunnittelema, vuonna 2000 avattu omape-
räisen mallinen puurakenteinen museo on
jo itsessään nähtävyys. Tämän lisäksi museo
sijaitsee valtaviin hautakumpujen vieres-
sä, ja niiden saama lumipeite sekä päivän
viimeiset auringonsäteet tekivät miljööstä
henkeäsalpaavan kauniin. Museon sisällä
näyttelyssä oli mielenkiintoisesti havainnol-
listettu alueen historiaa viikinkiajalta kristil-
listymiseen viikinkiaikaisen esineistön sekä
nukketalomaisten rakennusrekonstruktio-
iden avulla. Pääsimme myös sovittamaan
aikakauden tyylin mukaan valmistettuja so-
takypäriä ja toteamaan niiden olleen yllättä-
vän raskaita kantaa.

Museokierroksen jälkeen pistäydyimme
syömässä lounasta lähistöllä olevassa sym-
paatisessa Odinsborg ravintolassa. Ravinto-
lan ruoka oli hyvää ja tunnelmaltaan se sopi
loistavasti museon, hautakumpujen ja kirk-
kovierailun jälkeiseen menneen ajan olo-
tilaan. Monien iloksi ravintolasta sai myös
erinomaista vegaanista ruokaa!

Lauantai-iltana päivällisen jälkeen jat-
koimme matkaa taas osakunnalle. Tällä
kertaa suuntasimme ensin Smålands Na-
tionille, josta siirryimme illan mittaan vie-
lä Göteborgs Nationille. Saimme siis hyvän
katsauksen paitsi kaupungin historiaan
myös uppsalalaisten opiskelijoiden va-
paa-ajanviettomahdollisuuksiin matkamme
aikana!

Sunnuntaina koitti viimeinen päivämme
Uppsalassa, johon olimme kaikki ehtineet
ihastua viikonlopun aikana. Aloitimme päi-
vän kahvilla ja aamiaisella suloisessa Café
Linessä, josta jatkoimme matkaa Uppsa-
lan linnaan. (Kuva 7.) Linnan rakentami-
sen aloitti kuningas Kustaa Vaasa vuonna
1549. Linnassa sijaitsee tätä nykyä Uppsala
Konstmuseum, jossa kävimme katsomassa
esillä olevan taidenäyttelyn.

Kuva 6. Vanhan Uppsalan kirkko sisältä. Kuva: T. Niemelä.

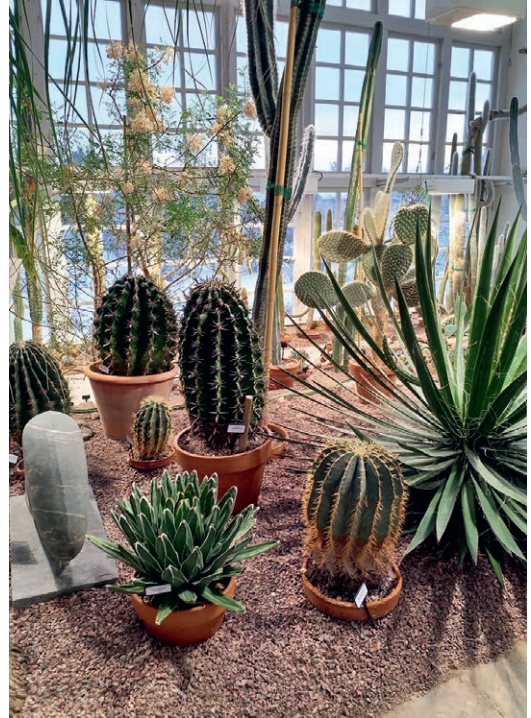
Kuva 7. Kustaa Vaasan rakennuttama Uppsalan linna. Kuva: T. Niemelä

Seuraava vierailukohteemme oli linnan lähistöllä sijaitseva kasvitieteellinen puutarha (Uppsala botaniska trädgården). Lääketieteen professori **Olof Rudbeck** vanhempi perusti puutarhan tutkimus- ja opetustarkoitukseen vuonna 1655. Tuolloin puutarha sijaitsi Uppsalan keskustassa. Vuonna 1787 puutarha lahjoitettiin Uppsalan yliopistolle ja kokoelmat siirrettiin nykyiselle sijainnilleen seuraavina vuosikymmeninä. Jo 1600-luvun lopulla puutarhaan kuului yli 1800 eri kasvilajia. Nyt niiden määrä on kasvanut jo noin 9000:een.

Talvisesongin vuoksi emme päässeet vierailemaan ulkona sijaitsevaan geometriseen barokkipuutarhaan, vaan suuntasimme sisälle trooppiseen kasvihuoneeseen. Kohtasimme lukuisia vehreitä, hyväntuoksuisia ja eksoottisia puita. Jotkut puista kukkivat, osa kantoi hedelmää. Erityisen kiinnostava oli kaktuskokoelma erikokoisineen, erivärisineen ja eri suuntiin kasvavine yksilöineen. (Kuva 8.)

Kun olimme nähneet kaktuksia tarpeeksi, suuntasimme retkemme viimeiselle kohteelle Upplandsmuseettiin, joka on Uppsalan läänin museo. Sen perusnäyttely koostui alueen vaiheista muinaishistoriasta lähtien. Eräs hauska esitystapa museossa oli esillä olevat esimerkkiannokset eri vuosisatojen ruuista. Joulun ollessa nurkan takana oli museolla vierailupäivänämme joulumyyjäiset. Myyjäisten vuoksi väkeä oli paikalla runsaasti, mutta saimme myös näin kokea uppsalalaista myyjäistunnelmaa ja tutustua paikallisten käsityöläisten tuotteisiin.

Kaiken kaikkiaan retkemme Uppsalaan oli erittäin onnistunut. Nähtävää oli paljon ja sitä riittäisi vielä toisellekin opintomatkal- le, vaikka kaupunki itsessään onkin varsin

Kuva 8. Kaktuksia kasvitieteellisessä puutarhassa. Kuva: L. Suomi.

pieni. Uppsala vaikuttaa myös ihanteelliselta opiskelijakaupungilta, eikä sieltä ainakaan lukuisine osakuntineen puutu tekemistä ja kohtauspaikkoja. Uppsalaan suuntaaville voimme lämpimästi suositella kaikkia kohteita, joissa vierailimme. Ensi kerralla suuntaisimme itse paikalle kenties alkukesästä, kun Gamla Uppsalan hautakummut ovat juuri saaneet päällensä kauniin vihreän ruohopeitteen.

Tia Niemelä
tia.niemela@helsinki.fi

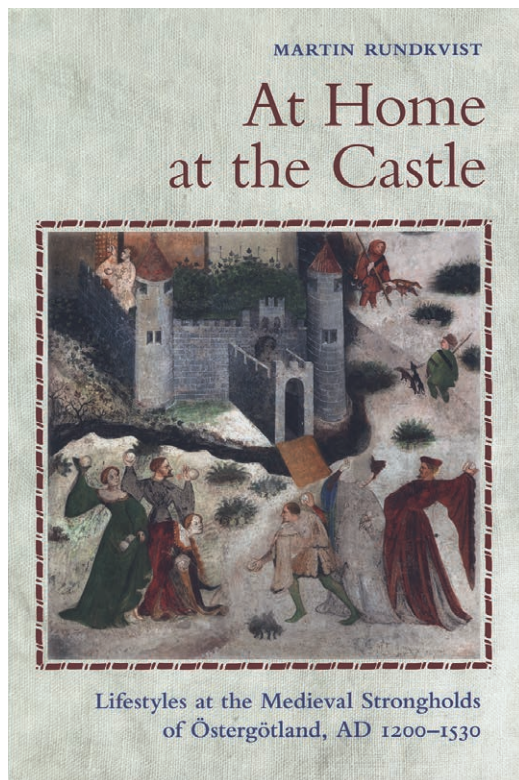
Lauretta Suomi
lauretta.suomi@helsinki.fi

YLEISESITYS ÖSTERGÖTLANDIN ELI ITÄGÖÖTANMAAN LINNOISTA

Martin Rundkvist: *At Home at the Castle. Lifestyles at the Medieval Strongholds of Östergötland, AD 1200–1530*. Länsstyrelsen Östergötland. Linköping 2019. 137 s. ISBN 978-91-7488-477-7.

Martin Rundkvistin tuore teos Östergötlandin eli Itä-Götanmaan linnoista perustuu vanhan tutkimus- ja dokumentointiaineiston ohella 2000-luvulla tehtyihin kenttätutkimuksiin, joihin kuuluu kaivauksia neljässä kohteessa. Itä-Götanmaalta tunnetaan 25 keskiaikaista kohdetta, jotka Rundkvist määrittelee linnoiksi. Niihin kuuluvat Söderköpingin edustalla sijainnut tärkeä kruununlinna Stegeborg ja Linköpingin tuomiokirkon vieressä seissyt piispanlinna. Mukana on myös muita kruunun- ja piispanlinnoja sekä iso joukko yksityislinnoja, joista osa on lyhytikäisiä ja varsin vaatimattomia varustuksia. Linnoista vanhin on Stensön kastaali, joka ajoittuu jo vuoden 1200 tienoille. Pääosa yksityislinnoista on 1300-luvulta, mutta monen kohdalla ajoitus jää nykyisessä tutkimustilanteessa varsin väljäksi. Käsiteltävät linnat ja niitä koskeva tärkein kirjallisuus on koottu johdantoluvun taulukkoon.

Kirjan tutkimuskohteena ovat linnat ja niiden rauniot löytöaineistoineen. Kahdesta itägötanmaalaisesta linnasta on säilynyt Ruotsin oloissa laaja kirjallinen lähde. Stegeborgista on linnanpäällikkyydestä

vastanneen **Gregers Matssonin (Lillie)** tilikirja vuoden 1490 tienoilta ja Linköpingin piispanlinnasta puolestaan piispa **Hans Braskin** talousmuistiinpanoja noin vuodelta 1510. Muut linnoihin liittyvät kirjalliset lähteet ovat pääosin yksittäisiä asiakirjoja. Rundkvistin aikarajaus päättyy vuoteen 1530 eikä hän näin ollen käytä **Kustaa Vaasan** hallinnollisten uudistusten synnyttämää ja vuoden 1540 vaiheilla alkavaa laajaa voudintiliaineistoa (ru. landskapshandlingar). Vaikka voudintilit ovat vasta keskiajan jälkeiseltä ajalta, olisivat ne tarjonneet huomattavan lisän esimerkiksi Stegeborgin tutkimukseen. Seikkaperäisistä voudintileistä olisi hahmottunut keskiaikaistyyppisen linnan talous paremmin kuin mistään keskiaikaisista lähdefragmenteista.

Linnojen rakenteiden ja rakennushistoriallisen analyysin sijaan Rundkvist on kiinnostunut elämästä linnoissa. Tämä tulee

selväksi jo kirjan otsikossa. Stegeborgin ja Linköpingin linnojen tiliaineistojen pohjalta hän rekonstruoi näissä linnoissa asustaneen ja työskennelleen väen ja jopa vierailijat. Tämä tarkastelu olisi ollut nyt tehtyä kattavampi, jos käsittely olisi ulotettu 1540-luvulle. Linköpingin ja Stegeborgin tilit olisivat tarjonneet mahdollisuuden arvioida eri ammattinimikkeiden luettelemisen ohella myös väkimääriä, mutta tätä ei valitettavasti ole tehty.

Rundkvist analysoi linnoista kertyneen löytöaineiston sijoittaen sen kirjallisten lähteiden tarjoamaan taustaan. Lähdeaineiston ja erityisesti löytöjen pohjalta hän erottaa yli 30 linnoihin liittyvää aktiviteettia. Niitä ovat esimerkiksi leipominen, oluenpano, jätehuolto, ruokailu, lämmitys, rakkaussuhteet, musiikki, orjuus ja niin edelleen. Tästä osiosta löytyy monia pieniä helmiä kuten riistaan ja villieläimiin liittyvät luulöydöt, joista voidaan mainita Skällvikin linnasta talletettu meriharakan luu. Löytöjen analyysi osoittaa linnoista talletetun kaivausaineiston niukkuuden. Vanhoilla kaivauksilla löytöihin ei valitettavasti kiinnitetty paljon huomiota. Onneksi edes joitain, kuten Stegeborgista löytynyt mursunluinen piispaa eli lähettiä kuvaava shakkinappula, on otettu talteen. Yhdessä nämä löydöt kertovat elämästä linnoissa.

Parhaiten kontekstiin sidottuja ovat Rundkvistin omien kaivausten löydöt. Näitä ovat esimerkiksi Skällvikin linnan leivintuvasta talletetut luunopat. Valitettavasti monen löytöryhmän kohdalla käsittely jää syvällisen analyysin sijaan suppeiksi maininnoiksi. Esimerkiksi lasilöytöjen kohdalla kirjallisuusviitteet ovat **Carl Johan Lammin** aikoinaan urauurtavien, mutta nyttemmin auttamatta vanhentuneiden 1900-luvun alkupuolen julkaisujen varassa.

Noin puolet teoksesta on varattu tärkeimpien linnojen ja kirjoittajan omien kaivauskohteiden käsittelylle. Nämä luvut tarjoavat mielenkiintoisen yleiskuvan Itä-Götanmaan linnoista ja niitä koskevasta tutkimuksesta ja tutkimushistoriasta. Stegeborgin ohella yksityiskohtaisesti käsiteltäviä linnoja ovat Skällvik, Bjärkaholm, Ringstadaholm, Stensö, Landsjö, Munkeboda ja pyhään **Birgittaan** liitetty lyhyen aikaa käytössä ollut Birgittas udde Ekebybornassa. Lukijalle herää toive, että valtakunnan muistakin osista ilmestyisi joskus vastaava julkaisu.

Muutamit kirjoittajan käyttämät ilmaisut ja kommentit herättävät lukijassa kummastusta. Tällaisiin kuuluu humoristiseksi tarkoitettu ajatus imettäjän rekrytoinnista 1500-luvun piispanlinna. Vaikka kirjoittaja torjuukin ajatuksen, on vaikea ymmärtää sen esittämistä tutkimusjulkaisussa. Terminologiassa linnan latokartanosta käytetty ”supporting farm” kuulostaa kotikutoiselta käännokseltä. Parempi termi olisi ”landed estate”, joka ei luo mielikuvaa pienestä lampuotilasta vaan kartanomaisesta kokonaisuudesta, jollaisia latokartanot ovat olleet.

At Home at the Castle on mielenkiintoinen ja tervetullut lisä ruotsalaiseen linnatutkimukseen. Lukijalle herää kuitenkin kysymys kenelle teos on tarkoitettu. Julkaisu kieli on englanti, mutta kiinnostunein lukijakunta löytyy Ruotsista, missä lukijoita olisi vielä enemmän, jos kieli olisi ruotsi. Kansainvälisenä tutkimusjulkaisuna empiriapainotteista teosta tuskin voi pitää, mutta työstettynä se tarjoaisi erinomaisen pohjan laajalle tutkimusartikkelille.

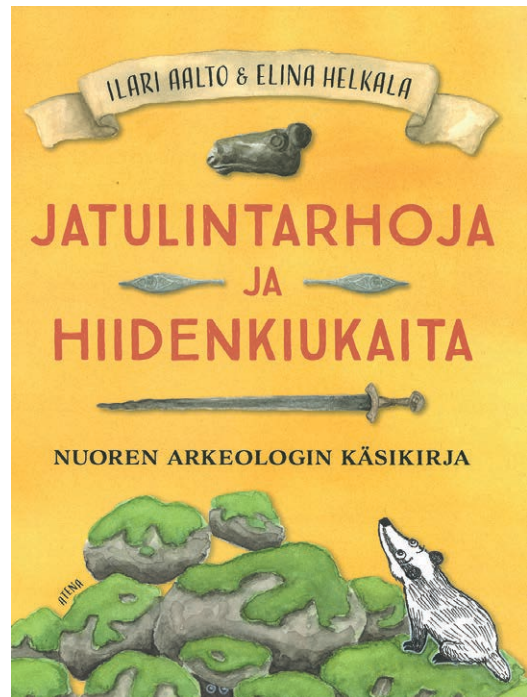
Georg Haggrén
georg.haggren@helsinki.fi

AIKAMATKALLE LASTEN KANSSA

Aalto, Ilari & Helkala, Elina 2019: *Jatulintarhoja ja hiidenkiukaita: nuoren arkeologin käsikirja*. Atena 2019. 85 s. ISBN 978-952-300-526-6

Suomen historiaa tai esihistoriaa käsitteleviä lasten tietokirjoja on julkaistu viime vuosina tiuhaan tahtiin.¹ Suomen arkeologiaa jo muutaman kirjan verran popularisoineet **Ilari Aalto** ja **Elina Helkala** ovat myös kantaneet omat kortensa kekoon ja kirjoittaneet ensimmäisen lapsille ja nuorille suunnatun yleisteoksen Suomen esihistoriasta.² Aallon ja Helkalan tuore kirja *Jatulintarhoja ja hiidenkiukaita: Nuoren arkeologin käsikirja* jatkaa työparin tuttua linjaa, jossa Aalto tuottaa kirjan tekstin ja Helkala kuvituksen. Koska teos on suunnattu lapsille, tämän arvostelun kirjoittamiseen ovat osallistuneet tutkijan (40 v.) lisäksi myös lapset (7v. ja 10v.).

Lapset lukevat tietokirjoja mielellään: tietokirjat ovat usein isokokoisia ja hyvin kuvitettuja, ja ne houkuttelevat tutkimaan teosta tarkemmin.³ Hyvässä lasten tietokirjassa tieto on esitetty sopivan pienissä paloissa eikä kirjaa ole pakko lukea lineaarisesti. Tyypillisesti tietokirjaa voikin selailla ja lukea tarkemmin niiltä osin, mitkä milloinkin lukijaa kiinnostavat. Tietokirjan lukeminen on usein myös sosiaalinen tapahtuma, sillä samaa kirjaa mahtuu tutkimaan useampikin lapsi yhtä aikaa.⁴ Lapset myös puhuvat mie-

lellään sekä ystäviensä että vanhempiensa kanssa tietokirjojen sisällöstä. Hyvä lasten tietokirja voikin helposti houkutella lukemaan myös lapsen, joka ei jaksaa tarttua pelkkää tekstiä sisältävään kaunokirjaan.

Ensisilmäyksellä *Jatulintarhoja ja hiidenkiukaita* näyttää juuri siltä miltä hyvä lasten tietokirjan tuleekin näyttää: kirjassa on runsas, yksityiskohtainen kuvitus ja sen tekstiä on rytmitetty erilaisilla lyhyillä tietoiskuilta. Kirja ei ole liian paksu ja siihen on upotettu myös pieniä tehtäviä ja arvoituksia.

Arvosteluraadin 10- ja 7-vuotiaat edustajat selailivat kirjan saatuaan sitä mielellään, ja tutkivat erityisesti kirjan sisäkansien aikajanaa. Ilman tekstiin tutustumista aikajanassa vilisevät periodit tuntuivat kuitenkin vierailta, eikä Suomen esihistorian esittäminen jokaiselle aikakaudelle tyypillisillä esineillä auennut kovin hyvin. Olisi ehkä voinut olla hyödyllistä myös jatkaa aikajanaa aina nykypäivään saakka, sillä ainakin nuoremmalle lapsilukijalle 1800-luku tuntuu aivan yhtä kaukaiselta kuin kivikausikin.

Myös tutkija tarttui kirjaan innolla ja yllättyi positiivisesti kirjan lukujen poikkeavasta kronologisesta esitystavasta: tutusta kivikaudesta historialliseen aikaan -kronologiasta poiketen kirjassa menneisyyteen kaivaudutaan stratigrafian mukaan eli esittämällä historiallinen aika ensimmäisenä. Tämä näkökulma on hyvä, ja se olisi voinut näkyä myös sisäkansien aikajanalla. Ehkä menneisyyden esittäminen kerros kerrokselta nykypäivästä alaspäin avaisi aikajanahan helpommin käsiteltäväksi kuin lineaarinen esitys? Samoin alaluvun *Tervetuloa aikamatkalle Suomen menneisyyteen* kuvitus olisi voinut tukea näkökulmaa vielä paremmin: vaikka stratigrafia onkin sivujen 6–7 kuvituksen pääosassa, olisi maan pinnan alainen osuus voinut olla kuvattu suurempana ja esineet isompia. Esimerkiksi 7-vuotiaalle lukijalle kuva ei selityksistä huolimatta auennut kovin hyvin.

Ennen menneisyyteen sukeltamista *Jatulintarhoja ja hiidenkiukaita* -kirja tarjoilee tiukan paketin arkeologian tieteenhistoriaa, ja pureutuu keskeisimpään tutkimusmenetelmään eli kaivaustutkimukseen. 10-vuotias lukija jaksoi lukea ajatuksella vielä arkeologian periodijaosta ja ajoitusmenetelmistä, mutta ei enää kaivaustutkimuksesta. Seitsemänvuotiaalle tieteenhistoria ja periodijaot eivät auenneet yhtä hyvin, sillä käsitteet ovat

yksinkertaistettuinaakin vaikeita. Koska alaluvun kuvitukseen ei tuntunut inspiroivan pienintä lukijaa, hyppäsimme suosiolla luvun ohi.

Vaikka lapset eivät olleet erityisen kiinnostuneita kuulemaan tai lukemaan arkeologisista kaivauksista, oli kaivauksia esittelevä kuva (s. 10–11) herkullista katseltavaa yhdessä. Kuva (ja alaluku) aukesikin parhaiten, kun tutkija kertoi omista kaivauskokemuksistaan ja selitti mitä mm. seulalla tehdään ja miten sitä käytetään. Ilman oma-kohtaista kokemusta – tai vaikka vierailua arkeologisille kaivauksille – luku saattaa-kin jäädä hieman epäselväksi. Tutkija, joka ei tee kaivaustutkimusta, peräänkuuluttaa myös muun arkeologisen tutkimuksen esitlemistä. Minkälaista on esimerkiksi luonnontieteellinen arkeologia, esinetutkimus tai maisema-arkeologia, ja mitä nämä menetelmät kertovat elämästä esihistoriallisessa tai historiallisessa Suomessa? Vaikka osa tutkimusmenetelmistä esitellään myöhemmin erilaisissa tietoisuuksissa, päättyy kirjan arkeologinen tutkimus kirjan johdanto-osuudessa hieman harhaanjohtavasti kenttätöiden jälkitöihin. Ehkä sama stratigrafinen näkökulma olisikin soveltunut myös arkeologisen tutkimuksen esittelyyn: kenttätutkimukset olisi voitu esittää tutkimuksen päällimmäisenä kerroksena, jonka jälkeen tietoa menneisyydestä kaivetaan edelleen esiin erilaisten analyysi- ja tutkimusmenetelmien avulla.

Kirjan parasta antia oli eri aikakausista kertovat alaluvut, jotka kiinnostivat niin tutkijaa kuin lapsiakin. Kirjassa läpikäytävät aikakaudet käsittävät lähes 12 000 vuotta, joten mikään kevyt lukupaketti tämä ei kuitenkaan ollut. Olikin hyvä ratkaisu, että teksti pysyi suhteellisen yleisellä tasolla, kun taas kuvitus tarjoi yksityiskohtaisempaa tietoa. Tutkija ilahtui siitä, että kirjan teki-

jät olivat tutustuneet Suomen esihistorian yleisesitysten lisäksi uusiin tutkimusartikkeleihin. Tästä syystä *Jatulintarhoja* ja *hiidenkiukaita* onkin yksi ajantasaisimmista arkeologian yleistöksistä Suomessa, ja sitä voi hyvillä mielen suositella myös varttuneemmille lukijoille. On kuitenkin huomioitava, että kirjan teksti on selkeästi pyritty pitämään mahdollisimman yksinkertaisena ja oppikirjamaisena. Tästä huolimatta tekstissä on silti onnistuttu säilyttämään myös kertomuksellinen sävy mm. kuvailemalla paikkoja niin kuin lukija olisi siellä itse paikalla.

Tekstityylin lisäksi kirjan tekijät ovat pyrkineet huomioimaan lapsilukijat myös sisällössä. Vaikka leipätekstissä ei juurikaan puhuta siitä, mitä vaikkapa keskiajan tai pronssikauden lapset tekivät, näkyy tekijöiden tulkinta ilahduttavasti kuitenkin kirjan kuvituksessa, jossa lapset ovat aktiivisia toimijoita. Lapsilukijoiden kiinnostusta on pyritty pitämään yllä myös esittelemällä tapahtumia, joissa lapset ovat tehneet arkeologisia löytöjä. Arvosteluraadin nuorin jäsen piti kovasti näistä kertomuksista ja jäi pohtimaan, mitä kaikkea hän voisi itse löytää. Epäilemättä tämä on ollut myös kirjoittajien taka-ajatus, sillä kirjassa annetaan runsaasti ohjeita siitä, miten muinaisjäännöksiä voi etsiä ja mitä esimerkiksi löydetyille esineille tulee tehdä. 10-vuotias lukija piti kovasti myös muistiinpanosivujen kysymyksistä, ja jäi innolla pohtimaan niihin vastauksia.

Vaikka *Jatulintarhoja ja hiidenkiukaita* -kirja kiinnostikin, 10-vuotias lukija ei jaksanut lukea kirjaa alusta loppuun. Koska kyseistä lukijaa kiinnostaa tällä hetkellä keskiaika, panosti hän erityisesti historiallista aikaa käsittelevään lukuun ja halusi jatkaa aiheeseen paneutumista selailemalla Aallon ja Helkalan *Matkaopas keskiajan Suomeen* -teosta.⁵ 10-vuotias kuitenkin alleviivasi, että voi tulevaisuudessa lukea kirjasta myös

muista ajanjaksoista, jos nämä sattuvat alkaa kiinnostaa. Keskiaikaisia kaupunkeja käsittelevän osion lisäksi 10-vuotias lukija halusi antaa erityismaininnan myös kirjan Oudot jutut -tietoiskuille, jotka olivat selkeästi sopivan mittaisia makupaloja historian ja esihistorian kummallisuuksista.

Kaiken kaikkiaan *Jatulintarhoja ja hiidenkiukaita* -kirja oli kaikkien kolmen arviointisijan mielestä hyvä kokemus, johon varmasti palataan vielä uudestaan. 10-vuotias pystyi lukemaan kirjaa jo itsenäisesti ja soveltamaan tietoa aikaisemmin oppimaansa. Seitsemänvuotiaalle kirjaa luettiin pääsääntöisesti ääneen, ja vaikka aikuinen tuki kirjan etenemistä selittämällä kuvia ja käsitteitä, oli osa kirjan sisällöstä vielä selkeästi haastavaa. Kirjan tematiikka kuitenkin kiinnosti seitsemänvuotiaastakin ja kirjassa painotettu lapsinäkökulma synnytti hyviä keskusteluita siitä, minkälaista elämä on menneisyydessä voinut olla ja miten muinaisjäännökset näkyvät edelleen maisemassa. Tutkijan lapset eivät kuitenkaan välttämättä ole parhaita arvioimaan kirjan luettavuutta, sillä heillä on jo jonkinlainen käsitys Suomen esihistoriasta. Olisikin mielenkiintoista tietää, kuinka hyvin kirja otettaisiin vastaan esimerkiksi osana alakoulun historian opetusta.

Marja Ahola
marja.ahola@helsinki.fi

Jussi & Olli Ahola

Marja Ahola on Helsingin yliopiston tutkijatohtori, joka väitteli syksyllä 2019 Suomen kivikautisista haudoista ja hautaus-tavoista. Jussi ja Olli Ahola ovat edellä mainitun lapsia ja innokkaita muinaisjäännös-retkeilijöitä.

- ¹ Ks. esimerkiksi Mikkonen & Valojärvi 2017, 2019; Kunnas 2017; Suoniemi 2019.
 - ² Aalto & Helkala 2015; 2017.
 - ³ Alexander & Jarman 2018.
 - ⁴ Alexander & Jarman 2018: 83.
 - ⁵ Aalto & Helkala 2015.
- Aalto, Ilari & Helkala, Elina 2015. *Matkaopas keskiajan Suomeen*. Atena, Jyväskylä.
- Aalto, Ilari & Helkala, Elina 2017. *Matka muinaiseen Suomeen*. Atena, Jyväskylä.
- Alexander, Joy & Jarman, Ruth 2018. The pleasures of reading non-fiction. *Literacy* 2 (52), 78–85.
- Kunnas, Mauri 2017. *Koiramäen Suomen historia*. Otava, Helsinki.
- Mikkonen, Raili & Valojärvi, Laura 2017. *Suomen lasten linnakirja*. Minerva, Helsinki.
- Mikkonen, Raili & Valojärvi, Laura 2019. *Suomen lasten aarrelaivat*. Minerva, Helsinki.
- Suoniemi, Karoliina 2019. *Ihan oikeat viikinkiajan lapset*. Avain, Helsinki.

SKAS RY:N

SÄÄNTÖMÄÄRÄINEN KEVÄTKOKOUS

8.4.2020

Suomen keskiajan arkeologian seuran jäsenistölle suunnattu kevätkokous järjestetään keskiviikkona 8.4. klo 16.30 Turussa,
Turun yliopiston arkeologian oppiaineen tiloissa Geotalolla
(Akatemiankatu 1, luentosali 111)

Kokouksen jälkeen järjestetään klo 17.15 alkaen esitelmätilaisuus,
jossa FT Panu Savolainen ja väitöskirjatutkija Ilari Aalto
kertovat keskiajan puurakentamiseen liittyvästä tutkimusprojektistaan.

Esitelmätilaisuus on kaikille avoin ja maksuton.

Tervetuloa!

Tiedotamme mahdollisista aikataulumuutoksista ja
tarkemmasta ohjelmasta seuran sähköpostilistan ja Facebook-sivujen kautta.

UNTO SALO (1928–2019)

IN MEMORIAM

Lokakuun lopulla edesmennyt Unto Salo oli Turun arkeologian oppiaineen ensimmäinen professori ja Satakunnan museon pitkäaikainen johtaja. Tämä aikaisempiin haastatteluihin ja kirjoituksiin perustuva kirjoitus tiivistää Salon pitkää uraa ja merkitystä Suomen arkeologialle ja museotalle.

TUTKIJANURAN ALKU

“Mikä on arkeologian suurin probleema?” kysyi erään ruotsinkielisen lehden toimittaja kerran professori Salolta. “Menneisyys”, vastasi Salo. (Pellinen 2006.) Unto Salo tutustui ylioppilaskesänään Kansallismuseossa osastonjohtajana toimineeseen perniöläiseen **Helmer Salmoon** ja pääsi avustamaan Tyrvään (nyk. Sastamalan) Kaukolan hautakumpujen kaivauksissa. Tie arkeologiksi ei kuitenkaan kulkenut aivan suoraan, sillä Salo päätyi yliopistoon opiskelemaan ensin latinaa ja historiaa. Hän perehtyi sitten myös arkeologiaan ja kävi ylimääräisen professorin, kivi-kauteen erikoistuneen **Aarne Äyräpään** luennoilla ja opiskeli arkeologiaa professori **Ella Kivikosken** oppilaana. Salmo johti 1950–52 kaivaustutkimuksia Turussa ja hänen kauttaan Salokin päätyi tutkimaan (nykyään Turkuun kuuluvan) Maarian Kärsämäkeä, jossa oli kivikautisia jäänteitä ja roomalaisaikainen kalmisto.

“Kärsämäentyypin kalmistoista” on löydetty palokuoppahautauksia, joissa poltetut luut on peitelty laakakivillä tai ne on voitu asettaa myös astiaan. Usein on löydetty myös rikottuja aseita ja muita esineitä. Pro gradu -työssään Salo tyypitteli Kärsämäestä löydettyjä keihäänkärkiä ja kilvenkupuroita. Väitöstutkimuksessaan hän laajensi työnsä koskemaan koko Suomea. Salon vuonna 1968 tarkastettu väitöskirja *Die frühromische Zeit in Finnland* keskittyi koko vanhemman roomalaisen rautakauden (noin 0–200 jaa.) tutkimukseen. (Salo 2014: 115–126.)

MUSEONJOHTAJAKSI JA PROFESSORIKSI

Salolla oli vahva tuntemus museotalasta. Hän toimi Satakunnan museon ensimmäisenä vakituisena johtajana vuodesta 1958 vuoteen 1972, jolloin hänet valittiin Turun yliopistoon vasta perustetun arkeologian oppiaineen professoriksi. Tässä työssä hän oli aitiopaikalla kehittämässä uuden oppiaineen toimintaa. Ensimmäinen suuri haaste oli saada yleinen hyväksyntä uudelle oppituulille, sillä arkeologiaa oli aiemmin ollut mahdollista opiskella pääaineena vain Helsingissä. Kesti ymmärrettävästi oma aikansa ennen kuin Turun opetukselle ja tutkimukselle muodostui se asema, joka sillä on edelleen tänä päivänä. Salo oli avainasemassa

myös klassillisen arkeologian ja museologian opetuksen saamisessa Turkuun (Korkeakoski-Väisänen et al. 1998). Salo toimi Turussa professorina eläköitymiseensä eli vuoteen 1991 saakka ja hoiti työnsä ohessa useita muitakin hallinnollisia toimia.

TUTKIMUSTA JA KANSANVALISTUSTA

Salon tutkimusten painopiste oli pronssi- ja rautakaudessa, ja hän tavoitteli mahdollisimman laajaa ja monipuolista kuvaa yhteiskuntien historiasta. Salo laajensi arkeologisia tutkimuksiaan kattamaan myös muiden alojen, kuten kielitieteen ja kansanperinteen tutkimuksen, tarjoamia selityksiä historiaan. Joitakin Salon uran loppuvaiheen tutkimuksia on kritisoitu (ks. lisätietoa esim. Salmi-nen 2015), mutta hänen elämäntyönsä merkitys erityisesti Satakunnan arkeologiselle tutkimukselle on kiistaton ja monitahoi-nen. Hän arvioi merkitystään seuraavasti: Minä käynnistin arkeologisen tutkimuksen laa-jalti Satakunnassa, koska Museolautakunta oli sen verran avarakatseinen, ettei se pysäyttänyt minua Porin rajoille. Niistä tutkimuksista saa-tiin hyvää tulosta, joista lehdetkin kirjoittivat, niin sehän nosti tietysti Satakunnan Museon sta-tusta ja tunnettuutta ja sillä tavalla edisti myös museoasiasa samalla. (Unto Salon haastattelu 2009, Heikkilä 2010: 39).

Salo oli omien sanojensa mukaan valin-nut arkeologian siksi, että hän halusi luoda itselleen menneisyyden avulla luotettavan maailmankuvan (Turkulainen 1988). Hänen mielestään yhteiskunnalle tuli tarjota tietoa tutkimuksesta ymmärrettävällä ja mielen-kiintoisella tavalla (Korkeakoski-Väisänen et al. 1998). Salon julkaisut sisältävätkin tie-teellisten teosten lisäksi runsaaksi populaa-rikirjallisuutta. Näiden ohella Salo kirjoitteli

ahkerasti sanomalehtiin ja piti esitelmää. Hänelle myönnettiin useita tunnustuksia kulttuurin hyväksi tehdystä työstä. Muiden toimiansa lisäksi Salo oli mukana perus-tamassa myös Suomen kulttuurirahaston Satakunnan rahastoa (1959–), jonka pu-heenjohtajanakin hän myöhemmin toimi. Rahasto on vuosien varrella tukenut run-saasti maakuntaan liittyvää arkeologista tut-kimusta.

URA VUOSILUKUINA

1955–57	Lounais-Hämeen Museo- ja kotiseu-tuyhdistyksen toiminnanjohtaja, Fors-sa
1958–72	Satakunnan museon ensimmäinen va-kinainen johtaja
1967–71	Suomen kulttuurirahaston Satakun-nan rahaston puheenjohtaja
1968	Väitöskirja Suomen roomalaisajasta
1969	Turun yliopiston arkeologian laitok-sen perustaminen
1972–91	Turun yliopiston arkeologian profes-sori
1972–80	Suomen museoliiton puheenjohtaja
1977–78	Turun yliopiston dekaani
1979–81	Professoriliiton hallituksen jäsen
1981–84	Turun yliopiston vararehtori

POIMINTOJA KAIVAUKSISTA

1950–52	Maarian Kärsämäen kaivaukset
1957–	Liedon Vanhalinnan linnavuoren uusien tutkimusten aloitus
1959–	Kokemäenjoen asutustutkimusten aloitus (julkaisu 1970)

TEOKSIA

Salo, Unto 1958. Uudet tutkimukset Liedon Vanhallalinnalla. *Suomen Museo* 1958, 58–73.

Salo, Unto 1962. Pronssikauden tutkimuksia Nakkilassa. *Suomen Museo* 1962, 27–73.

Salo, Unto 1968. *Die frühromische Zeit in Finnland*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 67. (väitöskirja)

Salo, Unto ja Lahtiperä, Pirjo 1970. *Metallikautinen asutus Kokemäenjoen suussa I-II*. Satakunnan museon kannatusyhdistys.

Salo, Unto 1981. *Satakunnan historia I.2. Satakunnan pronssikausi*. Satakunnan maakuntaliitto, 1981.

Salo, Unto 1984. Pronssikausi ja rautakauden alku. Teoksessa Eero Laaksonen, Erkki Pärsinen ja Kari J. Sillanpää (toim.) *Suomen historia* 1. Weilin+Göös. Espoo. 98–249.

Salo, Unto 1997. *Ihmisen jäljet Satakunnan maisemassa – Kulttuurimaiseman vuosituhanneet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 667.

Salo, Unto ja Söyrinki-Harmo, Leena 2001. *Arkeologinen tutkimus Satakunnassa 1951–2000*. Satakunta, kotiseutututkimuksia XIX, 40–115.

Salo, Unto 2003. Oliko Kalanti muinaismaakunta? Teoksessa *Muinainen Kalanti ja sen naapurit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 825, 13–91.

Salo, Unto 2005. *Risti ja rauta. Kristilliset kuvat, symbolit ja ornamentit Suomen rautakauden löydöissä*. Kristinuskon esineellistä kulttuurihistoriaa ennen kirjoitetun sanan aikaa. Vammala.

Salo, Unto 2008. *Ajan ammoisen oloista. Satakunnan ja naapurimaakuntien esihistoriaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1174 Vammala 2008, 427 s.

Salo, Unto 2010. Pronssikauden miekat. Teoksessa Kari Hintsala (toim.), *Miekka Suomessa*. Turun museokeskus, 14–31.

Salo, Unto 2012. *Kalevalaiset myytit ja uskomukset* 1–3. Amanita Oy.

Heli Etu-Sihvola

heli.etu-sihvola@helsinki.fi

FM, väitöskirjatutkija,
Helsingin yliopisto

Teksti on aiemmin ilmestynyt Kalmistopiirissä 9.12.2019. <https://kalmistopiiri.fi/2019/12/09/arkeologian-professori-unto-salo-1928-2019/>

LÄHTEITÄ

Heikkilä, Suvi 2010. *Viisi vuosikymmentä vaikuttamista. Suomen kulttuurirahaston Satakunnan rahasto 1959–2009*. Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja XXV, Pori 2010.

Korkeakoski-Väisänen, Kristiina, Lähdesmäki, Ulla, Nissinaho, Aino, Pihlman, Sirkku ja Tuovinen, Tapani 1988. Unto Salo oppilaidensa silmin. Teoksessa: *Baskerilinja*. Unto Salo 60 vuotta. Vammalan kirjapaino Oy.

Museovirasto. Arkeologisen kulttuuriperinnön opas <http://akp.nba.fi/wiki/palokuoppahauta>

Pellinen, Hanna-Maria 2006. Professori emeritus Unto Salo. *Muinaistutkija* 2/2006, 57–61.

Professori Unto Salo: Menneisyyttä tutkitaan nykypäivää varten (60 vuotta 10.9.). *Turkulainen* 9/1988.

Salminen, Timo 2015. Satakuntalaisen synteetikon muistelmat. *Muinaistutkija* 3/2015, 49–52.

Salo, Unto 2014. *Iso tammi. Lehväntahtajan tarina*. Toim. Marko Vesterbacka. Kustannusliike Warelia, Sastamala. (muistelmateos)

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry. on toiminut keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimuksen edistämiseksi vuodesta 1990 ja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen.

Seuran tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Seura järjestää seminaareja, vierailuluentoja, opintomatkoja ulkomaille ja kotimaahan, ottaa kantaa ajankohtaisiin arkeologisiin kysymyksiin ja harjoittaa julkaisutoimintaa.

Seuran jäseneksi otetaan keskiajan ja uuden ajan arkeologiasta kiinnostuneita henkilöitä. Jäseneksi voi ilmoittautua kirjallisesti seuran osoitteeseen tai sähköpostilla seuran puheenjohtajalle. Osoitteenmuutoksista pyydetään ilmoittamaan seuran sihteerille.

Puheenjohtaja:

Dos. Janne Harjula
Puh. 050-5233837
puheenjohtaja@skas.fi

Varapuheenjohtaja:

Frida Ehrnsten
frida.ehrnsten@kansallismuseo.fi

Sihteeri:

Siiri Tuomenoja
Puh. 040-5828845
sihteeri@skas.fi

Taloudenhoitaja:

Janne Haarala
Puh. 050-3288331
taloudenhoitaja@skas.fi

Jäsenmaksut vuonna 2019:

Perusjäsen 20 € / vuosi
Opiskelija 15 € / vuosi
Perhe 25 € / vuosi
Lehden vuosikerta tilattuna 20 €

Yhteystiedot:

Osoite: SKAS c/o Arkeologia
Akatemiankatu 1
20014 Turun yliopisto
Email: skas-hallitus@lists.utu.fi
Internet: www.skas.fi
Facebook: @skasyhdistys

ISSN 1445-0334

PAINOSALAMA OY 2020